

Marja-Riitta Mikkola

**SENSUURIN MÄÄRÄYSTEN UHMAAMISEN
DISKURSSEJA JA NIIDEN MONIÄÄNISYYTTÄ
LAURI VIIDAN SOTARINTAMALTA
LÄHETTÄMISSÄ KIRJEISSÄ**

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta
Suomen kielen maisteriopinnot
Lokakuu 2019

TIIVISTELMÄ

Marja-Riitta Mikkola
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Suomen kielen tutkinto-ohjelma
Lokakuu 2019

Tutkielmassa tarkastellaan Lauri Viidan talvi- ja jatkosodan aikana puolisolleen kirjoittamien kirjeiden diskursseja. Aineistossa esiintyviä moniäänisyyden piirteitä tarkastellaan sensuurin määräysten ja sääntöjen uhmaamisen näkökulmasta. Lisäksi tehdään havaintoja, löytyykö Viidan henkilökohtaisista kirjeistä samoja moniäänisyyden piirteitä, joita tutkija Anneli Niinimäki on tarkastellut väitöskirjatutkimuksessaan *Moniääninen Moreeni* (2015).

Tutkimusaineisto on poimittu Tampereen yliopiston Kansanperinteen laitoksen mittavasta yli 40 000 sotakirjeen kokoelmasta (SAK). Aineisto kattaa Lauri Viidan kirjekokoelman SAK 492, joka sisältää yhteensä 211 kirjettä ja korttia, ja ne kaikki ovat Lauri Viidan itsensä kirjoittamia.

Tutkimus sijoittuu lingvistisen kirjetutkimuksen, erityisesti sota-ajan kirjetutkimuksen, kenttään, ja siinä hyödynnetään diskurssintutkimuksen menetelmiä. Diskurssintutkimus perustuu funktionaaliseen kielikäsitteeseen, jonka mukaan kielenkäyttötilanteessa kielelliset merkitykset syntyvät sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja ovat tilannesidonnaisia: niiden taustalta löytyvät kontekstit, jotka tässä tutkielmassa ovat käynnissä olleet sodat ja niiden aiheuttamat vaikeudet, nuorenparin kehittyvä yhteiselämä, korsukumppanuus, sensuurin vaikutukset ja kirjoittajan monet mielenliikkeet.

Sensuurin määräysten mukaan sota-ajan kirjeet eivät saaneet sisältää mitään sellaista tietoa, joka olisi hyödyttänyt vihollista. Määräykset on tutkielmassa luokiteltu 1) ankarasti kiellettyihin ja 2) sotilalle sopimattomiin aiheisiin, kuten sodankäynnin kannalta strategiset tiedot joukkojen sijoituspaikoista, vahvuuksista, kunnosta ja siirroista. Sopimattomia aiheita ovat valheellisten juttujen sepittäminen, tosiasioiden vääristely, toisten parjaaminen, vaivoista ruikuttaminen ja muu sopimaton kirjoitus. Sensuurisääntöjä noudatettiin melko hyvin, mutta jotkut eivät niistä piitanneet. Lauri Viidan asenne sotaa kohtaan muuttui sotavuosien kuluessa vähitellen vastenmielisyydeksi, ja kiellettyjä diskursseja esiintyy hänen kirjeissään.

Tutkielman tuloksena voidaankin esitellä kirjeiden teksteistä esiintyneet monet kielletyt aiheet, kuten sijoituspaikka- ja sodadiskurssi, väärin lomaperusteiden diskurssi, parjaamis- ja ruikuttamisdiskurssi sekä seksuaalidiskurssi. Kaikissa näissä Viita käytti suomen kielen moniäänisyyden eri keinoja, kuten intertekstuaalisuutta, alluusiota, metaforaa ja ironiaa. Tutkimus osoitti, että hänen käyttämänsä kielen keinot olivat samoja, joita Anneli Niinimäki nosti esiin väitöskirjassaan *Moreeni*-romaanista. Tutkimusaineiston perusteella Lauri Viidan sotakirjeillä voi tulkita olleen hänelle yhteydenpidon ja kokemusten jakamisen lisäksi myös kirjailijauran alkuun ajoittuva erilaisten kielellisten vaihtoehtojen kokeilu- ja harjoittelutehtävä, josta saamiaan kokemuksia hän myöhemmin hyödynsi luodessaan kaunokirjallista tekstiä.

Avainsanat: diskurssintutkimus, sotakirjetutkimus, sensuuri, moniäänisyys, Lauri Viita

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	4
1.1	Tutkielman taustaa	4
1.2	Sotakirjetutkimus osana laajempaa tutkimuskenttää	6
2	TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄ	10
2.1	Lauri Viita ja hänen henkilökohtaiset sota-ajan kirjeensä	10
2.2	Tutkimusmenetelmä	12
3	SOTA-AJAN SENSUURI	16
3.1	Kenttäpostin sensuuri	16
3.2	Päämajan määräykset ja ohjeet	18
3.3	Sensuuri vai itsesensuuri	20
3.4	Sensuurin uhmaaminen	20
4	SENSUURIN MÄÄRÄYSTEN UHMAAMISEN DISKURSSEJA	23
4.1	Henkilökohtainen viesti sensuurin valvonnassa	23
4.2	Sijoituspaikkadiskurssia – "Muutin Ruskealan kirkonkylään"	27
4.3	Sotadiskurssia – "Olemme riehuneet kuin riivatut henget"	29
4.4	Väärin lomaperusteiden diskurssia – "Parhaat valehtelijat ensin"	34
4.5	Parjaamisdiskurssia – "Pitäkööt apinat aivonsa"	37
4.6	Ruikuttamisdiskurssia – "Täisaunaa" ja "keripukkia"	41
4.7	Seksuaalidiskurssia – "Ei kirjoiteta siitä"	45
5	MONIÄÄNISYYS DISKURSSEISSA	49
5.1	Kaikkeä kaikessa	50
5.2	Intertekstuaalisuutta ja alluusiota	52
5.3	Metaforaa	57
5.3.1	Sotametaforaa – "Ampiaisia" ja "joulupukin pakettilinko"	60
5.3.2	Seksuaalista metaforaa – "Rakkauden marmelaadia" ja "rinkeliä".	62
5.4	Ironiaa	65
6	MINKÄ KIRJOITIN, SEN KIRJOITIN	70
7	LÄHTEET	76

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman taustaa

Tutkin Lauri Viidan sotarintamalta vuosina 1939–1944 naisystävälleen Kerttu Solinille, myöhemmin vaimolleen Kerttu Viidalle, kirjoittamia kirjeitä ja analysoin niitä sensuurin sääntöjen uhmaamisen näkökulmasta. Kirjeistä on julkaistu antologia (S. Viita 2017), mutta varsinaista tutkimusta niistä ei ole tehty. Viidan romaanit ja runot ovat olleet tutkijoille kiinnostavia kohteita, ja Viidan jälkeensä jättämä kiintoisa kirjallinen aineisto tarjoaa oivallisen mahdollisuuden tulkita kirjailijan tuotantoa tieteellisin, myös kielitieteellisin menetelmin.

Viidan kirjallisesta tuotannosta on tehty väitöskirjoja, kuten Tampereen yliopiston kirjallisuustutkijan Yrjö Varpion väitös vuodelta 1973 *Lauri Viita: kirjailija ja hänen maailmansa* ja vuonna 2015 Tampereen yliopiston kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksiköstä valmistunut Anneli Niinimäen väitöskirja *Moniääninen Moreeni*, joka käsitteli referoinnin ja moniäänisyyden teemojen esiintymistä Lauri Viidan romaanissa. Tällä erää viimeisin Viidan tuotannosta julkaistu väitöskirja on Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen laitokselta vuonna 2016 Sakari Katajamäen työ, joka käsitteli Viidan saturunoelmaa *Kukunor: Uni ja nonsensekirjallisuuden traditio Lauri Viidan runoelmissa*.

Lauri Viidan poika, Seppo Viita (2017: 8–9), kuvaa isäänsä ensin innokkaana varusmiehenä varusmiespalveluksessa ja sitä, miten vähitellen tämän innokas asenne aliupseerikoulusta erottamisen ja ylipalvelun vauhdittamana muuttui vähitellen vastenmielisyydeksi koko laitosta kohtaan. Lauri Viidan sota-ajan kirjeistä löytyy kiellettyjä ja sopimattomia aiheita. Tutkimusaiheekseni olen valinnut Viidan ne diskurssit, joita hän käytti kirjeissään uhmatessaan sensuurin kieltoja ja määräyksiä. Tarkastelen hänen rintamalta lähettämiään kirjeitä myös suhteessa joihinkin hänen ennen sensuuria lähettämiinsä kirjeisiin, ja lisäksi teen havaintoja, löytyykö Viidan henkilökohtaisista kirjeistä niitä moniäänisyyden piirteitä, joita Anneli Niinimäki on tarkastellut väitöskirjatutkimuksessaan, kuten intertekstuaalisuutta, alluusiota ja ironiaa. Viidan teksteissä ilmenevinä ironian keinoina Niinimäki mainitsee muun muassa liioittelun, kieltämisen ja sanaleikit (Niinimäki 2015: 12).

Kun talvisota alkoi marraskuun lopulla 1939, miehet joutuivat jättämään kotinsa ja perheensä määrittelemättömäksi ajaksi, ja kirjeestä muodostui yhteydenpidon tärkein väline. Kirjeet kuljettivat kaivattuja kuulumisia, pitivät yllä ja lujittivat sosiaalisia suhteita läheisten ihmisten, rakkaiden ja kaivattujen kesken, ja niiden avulla lähetettiin tietoa ja välitettiin tunnetta sekä rintamalle että kotijoukoille. Kirjeiden avulla vahvistettiin henkisiä voimavaroja, jotka olivat vaikeissa olosuhteissa kovalla koetuksella. Kirjeet olivat saajalleen kallisarvoisia, ja vaikka niissä usein kerrottiin perin tavallisia arkipäivän asioita, eikä niissä useinkaan ollut mitään erityisiä uutisia, ne olivat tärkeitä elonmerkkejä, joita kaivattiin jatkuvasti. (Taskinen 2015: 13.)

Sodanjohto ymmärsi kirjeiden merkityksen sotilaiden taistelutahdon ylläpitämisessä ja mielialan kohottamisessa. Kirjeiden kirjoittamiseen kannustettiin sekä sotilaita että kotirintamaa. Kansalaisia kehoitettiin sanomalehdissä kirjoittamaan rintamalle kannustavia ja rohkaisevia terveisiä, ja sotilaiden lähettämien taisteluintoa uhkuvien ja reipashenkisten kuulumisten toivottiin luovan siviiliväestölle toivoa ja uskoa parempaan tulevaisuuteen. (Hagelstam 2011: 307.) "Kyllä Suomen kodit, sukulaiset, tuttavat ja koko Suomen kansa muistaa omia urhoollisia poikiaan, jotka meidän kaikkien puolesta kuolemaa uhmaten tulilinjoiilla totta tekevät. Vielä enemmänkin, me taistelemme, iloitemme ja kärsimme hengessä heidän rinnallaan. Ehkäpä pojat tuntevat ja tietävät tämän muutenkin, mutta meidän on sittenkin kenttäpostin välityksellä annettava näkyviä merkkejä läheisyydestämme ja mukanaolostamme", kirjoitti Helsingin Sanomien kolumnisti Eero. (HS 8.7.1941.)

Kirjeiden kirjoittamisesta tuli hyvin suosittua, ja kenttäpostissa kirjeitä kulki sotavuosien aikana lähes miljardi lähetystä (Taskinen 2015: 13). Määrä oli lopulta niin suuri, että sitä pyrittiin hienovaraisesti rajoittamaan vaatimalla sotilaita käyttämään kirjeissään erityisiä lipukkeita, joita jaettiin vain rajoitettu määrä sotilasta kohden (Huuhtanen 1986: 6). Erityisesti kirjeiden sisältöjä haluttiin kontrolloida. Sodan johdolla oli pelkona, että kirjeissä välittyisi viholliselle tärkeitä tietoja. Niinpä sensuuri määritteli ne aihepiirit, jotka olivat kiellettyjä tai muuten sopimattomia välittää eteenpäin. Sensuurisäännöt kerrottiin jokaiselle sotilaalle, ja yleisesti määräyksiä noudatettiin melko tunnollisesti. Silti sotilaiden joukossa oli myös niitä, jotka uhmasivat sääntöjä ja kieltoja. Sensuurin määräysten vaikutus vaihteli muutenkin sodankäynnin aikana. Kiivaiden taistelujen ja erityisesti sodan lopputuloksen valjettua sotilaille sensuurista ei välitetty. (Hagelstam ja Taskinen 2015: 52.) Kirjeissä kerrottiin avoimesti kaikesta siitä, mikä miehiä rasitti, mitä he pelkäsivät ja mistä he olivat olleet aiemmin arkoja kertomaan tai täysin vaienneet.

Lauri Viita rohkaisi kirjeessään 3.9.1938 naisystävänsä kirjoittamaan kaikesta aivan vapaasti, jäisihän kirjeiden sisältö vain heidän kahden tietoonsa. Omista kirjeistään hän totesi, että *[--] eihän näitä minunkaan kyhäelmiäni kukaan luvatta lue*. Kun ensimmäisen kerran avasin Viidan kirjeiden arkistokokoelmaa, tunsin astuvani kirjoittajan itsensä määrittelemälle yksityisalueelle, jonne ei luvatta olisi ollut asiaa. Kansanperinteen arkiston kokoelmat ovat kuitenkin tutkimus- ja opetuskäyttöä varten avoimia kaikille lukuun ottamatta rajoitusten alaisia kokoelmia (Kansanperinteen arkiston Arkistonmuodostussuunnitelma 5.3.), ja saatoin luvan kanssa aloittaa tutkimukseni.

1.2 Sotakirjetutkimus osana laajempaa tutkimuskenttää

Kirjeitä tieteellisten tutkimusten aineistoina tai lähteinä pidettiin pitkään vähäarvoisina ja epäluotettavina. Vähitellen kirjeet ovat alkaneet kiinnostaa erityisesti historian tutkijoita, jotka ovat löytäneet uusia näkökulmia ja merkityksiä moninaisille tapahtumille henkilökohtaisten kirjeiden avulla. Kirjeet uuden tiedon lähteinä ovat laajentunut historian tutkimuksen piiristä myös muiden tieteenalojen käyttöön, kuten esimerkiksi antiikin tutkimukseen ja etnologiaan (Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen ja Vehkalahti 2011: 11), kirjallisuustieteeseen ja lingvistiikkaan. Myös sota-ajan kirjeitä osana vilkastunutta kirjetutkimusta on vähitellen otettu tutkimuksen kohteiksi. Aiemmin erityisesti huomiota ovat saaneet sodan johdon, politiikkojen, kansakunnan merkkihenkilöiden ja sodan kulkuun ratkaisevasti vaikuttaneiden ihmisten kirjeet. Nyt tutkitaan myös yksityisten ihmisten ja tavallisten kansalaisten käymää kirjeenvaihtoa. Kirjetutkimuksen voidaan sanoa olevan monitieteellistä ja laaja-alaista. Tutkimustyössä sovelletaan monen alan tietämystä, onhan tulkinnoissa otettava huomioon kirjeen kirjoittamiseen vaikuttavia monia tekijöitä, kuten esimerkiksi kirjoittajan henkilökohtainen elämäntilanne sosiaalisine ja psykologisine tekijöineen, samoin kirjeen vastaanottajan tilanne, kirjeen dialoginen luonne ja kirjoittamisajan historiallinen hetki kaikkine taustatekijöineen.

Kirjeitä on siis aiemmin pidetty historian tutkimuksessa epäluotettavina lähteinä, ja tällaisia ne tietysti ovatkin, jos kiinnostuksen kohteena on joukkojen liikkeet tai sodan strategiset kuviot. Vasta viime vuosina erityisesti historian tutkimuksessa on kiinnostuttu esimerkiksi tunteiden ja kokemusten historiasta, ja tämän aihepiirin aineistoksi yksityisten sotilaiden ja heidän läheistensä kirjeet sopivat varsin hyvin. Tutkijoiden Sonja Hagelstamin (2014) ja Erkkä Pehkosen (2013) etnologian alan väitöskirjat valottavat sotakirjeiden välittämiä yksilöllisiä kokemuksia osana

suurempaa sosiaalishistoriallista kertomusta. Sota-ajan kirjeet kertovat ihmisistä, ilmiöistä ja kokemusmaailmasta, mutta ne ovat mielenkiintoisia myös teksteinä ja kommunikaation todisteina (Tikka 2015: 8).

Sota-ajan kirjeiden lingvististä tutkimusta on vielä vähän. Lingvisteillä on oman alansa kompetenssia ja välineitä tutkia ja tulkita esimerkiksi kirjeiden semanttista sisältöä, sanavalintoja, rakenteita ja muotoja ja tuoda näin ainutlaatuinen lisänsä laajaan tutkimuskenttään. Historiantutkimus on selvittänyt, mikä sai sotilaat kirjoittamaan vaikeista ja kielletyistä aiheista, lingvistiikan keinoin on mahdollista selvittää, miten he näistä aiheista kirjoittivat.

Vuonna 2018 valmistui Tampereen yliopiston suomen kielen tutkinto-ohjelmassa Jenni Rintalan pro gradu -tutkielma *Etelä-Pohjanmaan murre sota-ajan kirjeissä* ja Janette Rosin pro gradu-tutkielma kirjallisuuden maisteriopinnoista *Huumori sodanaikaisissa kenttäpostikirjeissä*. Vuoden 2019 aikana on valmistunut neljä pro gradu -tutkielmaa sota-ajan kirjeiden lingvistisen tutkimuksen alalta; Marjo Pajusen *Äidin negatiivisten tunteiden diskurssi sodanaikaisissa kirjeissä*, Helmi Riihosen *Kiroilu sota-ajan kirjeissä*, Sara Silénin *Uskollisuuden ja mustasukkaisuuden diskursseja jatkosodan kirjeenvaihdossa* ja Piia Ahosen *Affektisuuden kielelliset ilmaisukeinot ja parisuhteen ylläpitäminen sota-ajan kirjeenvaihdossa*. Nämäkin tutkielmat tuovat uutta tietoa ja näkökulmia sotakirjetutkimuksen kenttään. Alalla tapahtuvaa tutkimusta, julkaistuja artikkeleita ja sota-ajan kirjetutkimuksen hankkeita ja niihin liittyviä ajan ilmiöitä seurataan internet-sivustolla Sota-ajan kirjeenvaihdon lingvistinen tutkimus (kts. <https://research.uta.fi/sotakirjeet/>).

Kiinnostukseni sotakirjetutkimukseen syntyi keväällä 2017 yliopistonlehtori Liisa Mustanojan artikkelipraktikumissa Kirjeitä sodasta ja rakkaudesta. Praktikumissa tarkastelimme talvi- ja jatkosodan sotilaiden kirjeitä lingvistisestä näkökulmasta metodein, joita aiemmat tutkimukset eivät ole käyttäneet. Kurssin päätteeksi kirjoitin pienimuotoisen artikkelin "Koti, uskonto ja isänmaa. Sodanjohdon eetos sotilaiden ja kotirintaman kirjeissä" (Mikkola 2017). Opiskelijoiden kirjoittamista artikkeleista Liisa Mustanoja toimitti kirjan *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944*, joka julkaistiin sähköisessä muodossa vuonna 2017. Historiallisen kontekstinsa kautta sotakirjeiden mielenkiintoinen maailma monine aspekteineen avautui tarkasteluun kirje kirjeeltä ja lisäsi kiinnostusta alasta.

Kun pohdin pro gradu -tutkielmani aihetta, tarkoitukseni ei ollut etsiä Kansanperinteen arkiston sotakirjeiden kokoelmista merkkihenkilöiden kirjeitä, vaan kenen tahansa sotilaan kirjeitä, joista

etsisin sensuurin uhmaamisen diskursseja. Arkistossa on tällä hetkellä yli 500 kokoelmaa, jotka on luetteloitu kirjeiden luovuttajan paikkakunnan ja luovutuspäivämäärän mukaan. Pyysin arkistonhoitajalta loppupään kokoelman, koska alkupään kokoelmia oli tarkasteltu enemmän, ja vallitsin kokoelman nro 492 tietämättäni, että saisin eteeni tunnetun tamperelaisen kirjailijan Lauri Viidan sota-ajan kirjeet. Paljon on jo tutkittu Lauri Viidan tuotantoa, mutta hänen henkilökohtaisia sota-ajan kirjeitään ei tietääkseni ole kukaan aiemmin lingvistisesti tutkinut. Tällainen tilaisuus tarjoutui minulle kuin ihmeen kaupalla, eikä tilaisuutta voinut jättää käyttämättä.

Vuonna 2016 vietettiin kirjailija Lauri Viidan syntymän satavuotisjuhlaa, joka poiki lukuisia kulttuuritapahtumia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) vietti Viidan juhluvuotta ja järjesti seminaareja ja luentotilaisuuksia Viidan kirjallisuudesta eri puolella maata (SKS, Katajamäki). Viidan tuotantoa esitettiin laajasti hyvin monenlaisilla estradeilla, ja Lauri Viita -seura oli luonnollisesti yksi aktiivisimmista toimijoista. Oletettavaa on, että tietämys Viidan tuotannosta ja kiinnostus hänen teoksiinsa laajeni näiden tapahtumien myötä.

Oma tutkimusnäkökulmani Lauri Viidan henkilökohtaisista sota-ajan kirjeistä keskittyy sensuurin vaikutuksien tutkimiseen kirjeiden teksteissä. Päämaja oli määritellyt, mistä asioista oli kiellettyä kirjoittaa kotirintamalle. Kieltojen tarkoituksena oli estää strategisesti tärkeiden sodankulkuun vaikuttavien tietojen valuminen viholliselle ja myös suojella kotirintamaa ylimääräisiltä huolilta ja peloilta. Kiellot ja määräykset oli kerätty sekä jokaiselle sotilaalle jaettavaan *Kenttäpostioppaaseen* (1941) että *Päämajan käskylehteen* (1942), jonka sisältö piti saattaa jokaisen puolustusvoimissa palvelevan tietoon. Kielletyiksi aiheiksi oli määritelty joukkojen sijoituspaikat, niiden vahvuus, kunto, aseistus ja siirrot. Sotilaan arvoa alentava käytös, kuten valheellisten juttujen sepittäminen, tosiasioiden vääristely, omilla rikkomuksilla rehenty, toisten parjaaminen, vaivoista ruikuttaminen ja sopimattomat kirjoitukset ja piirroukset kiellettiin myös. Kiellettyjen aiheiden luettelo oli melko epämääräinen, mikä aiheutti sensuurille tulkintavaikeuksia ja mahdollisti kirjeiden kirjoittajille sensuurimääräysten kiertämistä ja uhmaamista.

Tässä työssä tutkin Lauri Viidan sota-ajan kirjeissä esiintyviä sensuurin uhmaamisen diskursseja ja niissä käytettyjä moniäänisyyden keinoja. Lisäksi vertaan kirjeissä esiintyviä moniäänisyyden keinoja Anneli Niinimäen väitöskirjassa esittämiin, Lauri Viidan *Moreeni*-romaanissa (1950) käyttämiin moniäänisyyden keinoihin.

Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1) Minkälaisia olivat Lauri Viidan sota-ajan kirjeissä esiintyvät, sensuurin kieltoja uhmaavat diskurssit?
- 2) Mitä moniäänisyyden keinoja Viita käytti kirjoittaessaan kielletyistä tai sopimattomista aiheista?
- 3) Ovatko nämä moniäänisyyden keinot samoja, joita Anneli Niinimäki on väitöskirjassaan *Moniääninen Moreeni* (2015) nostanut esiin?

Esittelen luvussa 2 tutkimuksessa käyttämäni aineistoa, joka on peräisin Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkistosta. Seuraavaksi kuvaan Lauri Viidan elämänvaiheita ja henkilöhistoriaa, hänen lapsuudenperhettään, koulutietään ja siihen liittyviä valintoja, nuoruusvuosia, varusmiesaikaa ja sotien aikaa, jolloin hän kirjoitti tutkimusaineistoni kirjeet. Alaluvussa 2.2 käsittelen tutkielmani teoreettista taustaa, diskurssintutkimusta, ja sen keskeisiä termejä diskurssia ja genreä. Luvussa 3 kuvaan sota-aikojen sensuurin toimintaa, sen ohjeita ja määräyksiä sekä yleisesti niiden noudattamista. Pohdin myös itsesensuurin osuutta kirjeiden sisällöissä ja kirjeissä esiintyvää sensuurin uhmaamisen ilmiötä. Sensuurin uhmaamisen diskursseja käsittelen luvussa 4. Olen jaotellut diskurssit Päämajan antamien määräysten ja ohjeiden mukaisesti 1) ankarasti kiellettyihin, joukkoja koskeviin aiheisiin ja 2) sopimattomiin, sotilaan arvoa alentaviin aiheisiin. Luvussa 5 käsittelen kielen moniäänisyyden teemoja ja vertaan aineistossani Viidan käyttämää moniäänisyyttä Anneli Niinimäen tutkimiin *Moreeni*-romaanin moniäänisyyden piirteisiin. Vertailussa ovat intertekstuaalisuus, alluusio, metafora ja ironia. Viimeisessä luvussa (6) esitän aineistoon perustuvat johtopäätökseni kirjeissä esiintyvistä kielletyistä diskursseista sekä kielen moniäänisyyden piirteistä, joilla Lauri Viita taidokkaasti ja omaperäisesti uhmasi sensuurin määräyksiä.

2 TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄ

Tutkimusaineistoni on poimittu Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston mittavasta sotakirjekokoelmasta (SAK). Kokoelman keruu alkoi vuonna 1975, kun Tampereen yliopiston historian laitos, Tampereen yliopiston Kansanperinteen laitos ja Tampereen Historiallinen seura käynnistivät yhteistyössä keräyshankkeen. Kirjeitä alkoi tulla arkistoon, yksityiset ihmiset ja myös erilaiset yhdistykset lahjoittivat aarteitaan arkistoitavaksi ja tutkijoiden käytettäväksi. Kokoelman kartuttaminen jatkuu edelleen, tätä nykyä arkistossa on yli 40 000 kirjettä. (Mustanoja 2017: 9.)

2.1 Lauri Viita ja hänen henkilökohtaiset sota-ajan kirjeensä

Tutkimukseni kohteena on tamperelaisen kirjailijan Lauri Viidan kirjekokoelma SAK 492, joka sisältää yhteensä 211 kirjettä ja korttia, varusmiespalveluajalta 55 kappaletta ja sotavuosilta 1939–1944 yhteensä 156 kappaletta. Vaikka vuoden 1938 aikana kirjoitetut kirjeet eivät varsinaisesti kuulu aineistooni, sillä kirjesensuuri astui voimaan vasta talvisodan alussa, teen joitakin viittauksia myös ennen sensuuria kirjoitettuihin kirjeisiin. Lauri Viita kirjoitti kirjeet naisystävälleen Kerttu Solinille, josta tuli hänen aviopuolisonsa talvisodan alussa. Kerttu Solin kirjoitti keskimäärin kaksi kertaa viikossa, mutta hänen kirjeitään ei kokoelmassa ole (S. Viita, SAK 492, Kper, s. 9). Alkuperäiset Viidan itsensä kirjoittamat kirjeet ovat Viidan pojan, Seppo Viidan, hallussa, ja hän on kirjoittanut puhtaaksi kaikki kirjeet alkuperäisessä muodossa korjaamatta tai muuttamatta niistä mitään. Tämä puhtaaksikirjoitettu aineisto muodostaa kokoelman 492. Aineistossa on myös Seppo Viidan kirjoittamia kuvauksia isänsä elämästä ja siitä kontekstista, jossa kirjeet ovat syntyneet eli varusmiesajalta ja sodan eri vaiheista. Seppo Viita on toimittanut isänsä kirjeistä kirjan *Lauri Viita – Kirjeitä 1938–1944*, joka julkaistiin v. 2017. Kirjaan on valikoitunut 211 sota-ajan kirjeestä 155 kirjettä.

Käytän työssäni Lauri Viidan tekstiesimerkkien yhteydessä vain päivämäärätietoa, koska kaikki esimerkit ovat samasta kokoelmasta SAK 492. (Kahdessa kirjeessä ei ole päivämäärää, Viita merkitsi niihin ajankohdat *Ns. jouluyönä v. 1939* ja *Maanantaina: Maria ylihuomenna*. Jouluyö ei kaipaa päivämäärää, ja 25.3. vietetään Marian ilmestymispäivää, joten kirje on kirjoitettu 23.3.1942.) Seppo Viidan teksteihin viittaamalla käytän merkintää S. Viita, SAK 492, Kper ja

sivunumeroa, joka viittaa kirjeistä laaditun puhtaaksikirjoitetun version sivuihin. Viittaukset Seppo Viidan kirjaan teen samalla viittaustavalla kuin muidenkin lähdekirjojen viittaukset.

Tamperelainen kirjailija Lauri Viita syntyi 17.12.1916 Tampereen Pispalassa kirvesmies Emil Viidan ja tämän vaimon Alfildin seitsenlapsisen perheen kuopuksena. Poika kävi kansakoulun Pispalassa ja aloitti sitten perheen lapsista ainoana opinnot Klassillisessa lyseossa. Viita joutui kuitenkin riitoihin opettajien kanssa, ja hän keskeytti lukion. Hän ei myöskään tahtonut kuormittaa vähävaraisia vanhempiaan koulun aiheuttamalla taloudellisilla rasituksilla vaan lähti isänsä esimerkin innoittamana kirvesmiehen töihin. (Lauri Viita -museo / Lauri Viita -seura ry.) Lauri Viita liittyi paikalliseen urheiluseuraan, Pispalan Tarmoon, jonka toiminnassa hän tapasi tulevan vaimonsa Kerttu Solinin. Kirjoittamisen Viita aloitti jo kouluaikoina (S. Viita 2017: 6). Sota-aikana hän jatkoi kirjoittamista, ja monet hänen kirjeensä sisälsivät pitkiä kaunokirjallisia tekstijaksoja ja runoja, joita hän kirjoitti ajankulukseen, vaimonsa pyynnöstä tai oman luomisvoimansa pakottamana.

Lauri Viita suoritti varusmiespalveluksensa jääkäripataljoonassa Terijoella 7.5.1938–6.5.1939. Seppo Viidan mukaan Lauri Viita palveli aluksi innokkaana, menestyi hyvin ammunnessa ja urheilussa. Kesikoulun käyneenä hänet lähetettiin aliupseerikouluun ja reserviupseerikoulun mahdollisuuttakin käsiteltiin. Viidan innostus armeijassa laimeni kuitenkin ja muuttui vähitellen vastenmielisyydeksi koko laitosta kohtaan. Tämä johti aliupseerikoulusta erottamiseen. Jatkossa hän pyrki saamaan mahdollisimman paljon lomaa palveluksesta ja käytti häikäilemättömyyttä apunaan. Jos ei muu auttanut, hän meni valittamaan kuumeista oloaan lääkärille. Kirjeissään hän puhui *lämpösaavutuksistaan*. Seppo Viita olettaakin, että se, miksi Lauri Viita sai aina lääkärin uskomaan, että monien joukossa juuri hän oli sairas, johtui pääasiassa hänen röyhkeydestään. (S. Viita, SAK 492, Kper, s. 11.)

Talvisodassa sotilasarvoltaan sotamies Viita palveli pikakivääriampujana. Hän toimi lisäksi niin kutsuttuna puhelinmiehenä eli rakensi ja kunnosti puhelinlinjoja. Varsinaisiin taisteluihin hän kantakortin mukaan osallistui useassa paikassa; Kämärällä, Kattilanojalla, Punnusjoella, Muolaan Leipäsuolla ja Summassa. Kotiväelle hän tosin kertoi ehkäpä lievittääkseen heidän huoltaan, että oli vain lähellä Summaa, koska juuri Summassa käytiin talvisodan kiihkeimmät taistelut, ja niistä kotiväki joutui lukemaan sanomalehdistä realistisia kuvauksia. Viita haavoittui helmikuussa 1940 ja toivuttuaan vammastaan hänet kotiutettiin huhtikuun lopulla. (S. Viita, SAK 492, Kper, s. 80.)

Jatkosodan alettua Lauri Viita määrättiin viestijoukkoihin. Kirkasjohtomiehenä hän jatkoi entistä työtään rakentamalla ja huoltamalla puhelinyhteyksiä esikunnille Itä-Suomen eri puolilla, kuten Mikkelissä, Kainuun, Kuusamon ja Vienan alueilla mutta myös Laatokan pohjoispuolisella alueella Värtsilässä ja Korpiselässä. Hän kävi talousaliupseerikurssin Mikkelissä, ja hänet ylennettiin korpraaliksi ja hyvin pian alikersantiksi. Viita uskoi vuoden 1942 syksyllä sodan nopeaan loppumiseen, kuten Suomessa tuolloin laajasti uskottiin. Samanlainen käsitys oli myös saksalaisilla sotilailla, joiden pariin hän ohjautui saksan kielen taitonsa takia. Sota kuitenkin jatkui, Viidan kohdalla se jatkui aina 25.11.1944 saakka, jolloin hänen jatkosotansa oli kestänyt kolme vuotta, viisi kuukautta ja kahdeksan päivää (S. Viita 2017: 11).

Lauri Viidan kaunokirjallinen julkaisutoiminta alkoi sodan jälkeisinä vuosina. Ensimmäinen runokokoelma *Betonimylläri* julkaistiin vuonna 1947. Seuraavaksi ilmestyi runollinen satu *Kukunor* (1949) ja vuonna 1950 Viidan pääteokseksi luonnehdittu romaani *Moreeni*. Myöhemmin hän julkaisi runoja ja aforismeja sekä toisen romaaninsa *Entä sitten, Leevi* (1965). Viita oli kolmasti avioliitossa, pisimpään ensimmäisen puolisonsa Kerttu Solinin kanssa. Tämä suhde kesti yli sotavuosien, ja niiden aikana Viita kirjoitti nyt tarkastelussa olevat kirjeet. Viita kuoli liikenneonnettomuudessa saamiinsa vammoihin joulun alla vuonna 1965 kesken kirjallista luomiskauttaan (Lauri Viita -seura ry, S. Viita, SAK 492, Kper, s. 9).

2.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkimukseni sijoittuu lingvistisen kirjetutkimuksen, erityisesti sota-ajan kirjetutkimuksen kenttään, ja hyödynnän siinä diskurssintutkimuksen menetelmiä. Diskurssintutkimus on nopeasti kasvava monitieteellinen ala, ja sen käsitteillä *diskurssintutkimus* ja *diskurssi* on eri aloilla hyvin erilaisia sisältöjä – jopa siinä määrin, että moni aiheista kirjoitettu kirja alkaa käsiteanalyysillä (Heikkinen 2012: 97). Kiteytetysti voidaan sanoa, että diskurssintutkimuksessa tarkastelun kohteena on kielenkäytön ja sosiaalisen toiminnan yhteisvaikutukset ja niiden taustalta löytyvät kontekstit. Diskurssintutkimus perustuu funktionaaliseen kielikäsitteeseen, jonka mukaan kielenkäyttötilanteessa kielelliset merkitykset syntyvät sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja ovat tilannesidonnaisia. Tutkijoita kiinnostaa erityisesti kielenkäytön ja sosiaalisen toiminnan välinen suhde, sillä kieli liittyy saumattomasti inhimilliseen toimintaan, ja myös itse kieli voidaan määritellä sosiaaliseksi toiminnaksi. Kielen ja sitä ympäröivän yhteiskunnan suhde on yhteen kietoutunut, monitasoinen ja dynaaminen, ja tutkimuksissa on keskitytty tarkastelemaan, mitä kieli

tekee käyttäjälleen, käyttäjä kielelleen ja miten kieli toimii eri tilanteissa. Kielentutkimuksen tulosten antina on uusien asioiden havainnointi kulttuurista ja yhteiskunnasta, ajasta ja paikasta sekä niistä oppiminen. (Pietikäinen ja Mäntynen 2009: 13–15.)

Pietikäinen ja Mäntynen viittaavat (2009:14–15) kielentutkija M.A.K. Hallidayn näkemykseen, jonka mukaan kielenkäytöllä on useita tehtäviä; kieltä käytetään viestinnän välineenä, maailman kuvaajana ja sosiaalisten suhteiden ja identiteettien luojana. Kieli ymmärretään notkeaksi resurssiksi, joka koostuu eri kielistä, murteista, genreistä, diskursseista ja tarinoista. Näistä kielenkäyttäjät valitsevat kielenkäyttötilanteissa tietyin rajoituksin ja säännöin kulloinkin sopivimman keinon ilmaista itseään, ja erilaisten valintojen kautta luovat näin erilaisia merkityksiä. Kielenkäyttötilanteet voivat olla pienimmillään esimerkiksi kahden ihmisen välisiä mikrotason vuorovaikutuksia ja laajimmillaan makrotason yhteiskunnallisia tai historiallisia tilanteita, jotka aina ovat kontekstisidonnaisia ja riippuvaisia kielenkäyttäjien sosiaalisista käytänteistä ja rakenteista (mts. 18). Tässä tutkielmassa keskitytään mikrotason eli yksittäisen ihmisen tuottamiin kielen ilmiöihin, joita makrotason historiallinen viitekehys, sotatila, määrittää erityisellä tavalla.

Kielitieteellisessä tutkimuksessa diskurssi on keskiössä, kun tarkastellaan puhetapoja, kielenkäyttöä kontekstissa, tekstiaineistoja, merkityssuhteiden järjestelmiä, lausetta suurempia kielenkäytön yksiköjä tai ymmärrystä todellisuudesta. (Pietikäinen ja Mäntynen 2009: 22–24.) Heikkinen puolestaan on esittänyt (2012: 97), että diskurssierittelyt voidaan sijoittaa kolmeen abstraktimpaan luokkaan: 1) kaikki lausetta suuremmat kielenkäytön yksiköt, 2) kielenkäyttö yleisesti ja 3) laajempi sosiaalisten käytänteiden kirjo. Omassa työssäni käytän diskurssin käsitettä kuvaamaan analysoimaani tekstiaineistoa, aineistossa esiintyvää erilaista kielenkäyttöä ja ymmärrystä siitä todellisuudesta, jossa tekstit ovat syntyneet.

Vaikka kielessä, kielenkäyttötilanteessa ja kielenkäyttäjän resursseissa ilmenee dynaamisuutta, kielenkäyttö ei ole sattumanvaraista, vaan sitä ohjaavat kielen järjestelmät ja konteksti (Pietikäinen ja Mäntynen 2009: 29). Kieli toimii järjestelmänä joustavasti ja kielellä toimitaan eri yhteyksissä eri tavoin. Mikään sanan, ilmauksen tai diskurssin merkitys ei ole pysyvä tai aina samaa tarkoittava, vaan se on kontekstisidonnaista ja joustavaa. Miten kielenaines tulkitaan, riippuu aina sitä ympäröivästä todellisuudesta, ja merkitys syntyy puhujan ja kuulijan, tai kirjoittajan ja lukijan välisessä vuorovaikutuksessa. Kontekstilla, eli ympäröivällä todellisuudella, voidaan tarkoittaa asiayhteyttä, vuorovaikutustilannetta, toimintaympäristöä tai yhteiskunnan tilaa. Kärjistäen voidaan

sanoa, että tieto kontekstista on välttämätöntä, jotta voi ymmärtää sanan tai ilmauksen merkityksen. (mts. 28–29.) Tutkimieni kirjeiden konteksteja ovat kirjoitushetkellä käynnissä olleet sodat ja niiden aiheuttamat vaikeudet, nuorenparin kehittyvä yhteiselämä, korsukumppanuus, sensuurin vaikutukset ja kirjoittajan monet mielenliikkeet. Näiden olosuhteiden vuorovaikutuksessa syntyneet kirjeet voidaan nähdä kuin kaleidoskoopin läpi liikehtiväksi ajan kuvaksi, joka kantaa monia viestejä ensin kirjeiden ensimmäiselle ja aidolle vastaanottajalle, mutta myös kirjeitä myöhemmin lukeville ja tulkitseville.

Kielentutkimuksessa genre määritellään kielellisen ja sosiaalisen toiminnan yhteenliittymäksi, joka on jokseenkin vakiintunut, tai jonka sen käyttäjät tunnistavat. Genret kertovat, mikä on tietyssä sosiaalisessa toiminnassa keskeisintä. Genre vaikuttaa tapaan, jolla jäsenämme kielenkäyttöämme, se vaikuttaa myös odotuksiimme ja tulkintoihimme. Genrejen normit ovat usein kirjoittamattomia, mutta osa normeista kumpuaa sosiokulttuurisesta tilanteesta, asiantilasta, miten on ollut tapana toimia. Osalla genreistä on tiukat normit, kuten pöytäkirjagenrellä, ja ne on myös kirjoitettu näkyviin. (Pietikäinen ja Mäntynen 2009: 80–89.) Sotakirjegenren normit olivat sensuurin aikana tiukkoja, ja ne ilmaistiin sodanjohdon antamilla määräyksillä ja säännöillä. Sodanjohdon valtuuksin ja kenttäpostijärjestelmän toteuttamana sensuuri loi rajat, jotka koskivat esimerkiksi kirjeiden fyysisiä ominaisuuksia, kuten postilähetyksien painoa, materiaalia ja myös sisältöjä, joiden ehdoilla sota-ajan kirjeenvaihto sai luvan toteutua.

Diskurssintutkimuksella voidaan lisätä ymmärrystä yksittäisten sotilaiden kokemusmaailmasta poikkeusoloissa ja tietoa rintamalla vallitsevista henkisistä virtauksista, joita kirjeet joko hienovaraisesti tai avoimesti kirjoitettuina välittivät. Tutkimustuloksien avulla rakentuu yhä tarkempi ja monipuolisempi kuva poikkeusoloissa eläneiden ihmisten kohtaloista ja heidän selviytymisensä strategioista. Sota-ajan kirjeiden historiallisessa kontekstissa korostuu sosiolingvistinen ja yhteiskunnallinen näkökulma. Useiden vuosien mittainen sota-aika oli merkittävästi läsnä kirjeissä, joita miehet lähettivät rintamalta kotiin.

Tutkielmani edustaa laadullista tutkimusta, joka pyrkii ymmärtämään ihmisen toimintaa ja merkitysmaailmaa. Tuloksia ei esitetä ensisijaisesti numeraalisesti, vaan tulosten kuvaus tarkoittaa ilmiön ja sen laadun sekä siihen liittyvien kontekstien ja merkitysten tarkkaa, yksityiskohtaista kuvausta ja kuvauksen peilaamista valittuja teoreettisia käsitteitä ja tutkimuskysymyksiä vasten. Kvalitatiivisen kuvauksen logiikka perustuu siis ilmiön laadun, eikä sen määrän kuvaukseen.

(Pietikäinen ja Mäntynen 2005: 139–140.) Kirjeiden sisällön tarkastelulla ja analysoinnilla pyrin löytämään tulkintoja yksittäisen sotilaan kuvauksista rintamalla ja senhetkisestä elämästä varsin epätavallisessa ympäristössä ja olosuhteissa. Joitakin numeraalisia tietoja kerron, mutta niiden osuus on varsin vähäinen. Aineistoa eli Lauri Viidan kirjoittamia sota-ajan kirjeitä olen jaotellut systemaattisesti erilaisiin kategorioihin tarkastellakseni niissä esiintyviä diskursseja ja moniäänisyyden piirteitä. Tutkimukseeni sisältyy myös omien moniäänisyyttä koskevien löytöjeni vertailua Anneli Niinimäen väitöskirjatutkimuksen (Niinimäki 2015) tuloksien kanssa, ja tarkoituksena on löytää mahdollisia yhteneväisyyksiä Niinimäen *Moreeni*-romaanista (1950) esiin nostamien ilmiöiden kanssa. Systemaattisesti jaotellun aineiston esittelyä ja analysointia teen esimerkkien avulla.

3 SOTA-AJAN SENSUURI

Vuoden 1939 aikana Suomessa laadittiin sotasensuuria koskevat suunnitelmat ja ohjeet. Suunnitelmat pantiin toimeen ensin Itä- ja Pohjois-Suomen eräillä alueilla, joissa käytännössä kokeiltiin vielä valmistusasteella olevia esikuntasuunnitelmia. Koska väliaikaista sensuuria ei voitu sotatilalain mukaan alistaa puolustusvoimien alaisuuteen, sisäministerin esityksestä tasavallan presidentti antoi asetuksen (20.10.1939) postin, lennättimen ja puhelimen väliaikaisesta valvonnasta. Vähän tätä ennen oli asetuksella (11.10.1939) annettu julkaisujen valvonta Valtioneuvoston tiedotuskeskukselle, joka huolehti, että painotuotteissa ja Yleisradiossa otetaan huomioon puolueettomuus ja maanpuolustuskohdat. Talvisodan alettua järjestäytynyt sensuuritoiminta määrättiin Päämajan eli sodan ylimmän johdon alaisuuteen. (Vilkuna 1962: 11–12.)

Sensuurin käytännön toimintaa varten maahan oli perustettu 12 sensuuripiiriä, ja kaikkiaan sensuuritehtävissä toimi talvisodan aikana 2 000 henkilöä, joista 60 % oli naisia. Liikekannallepanovaiheessa kesäkuun alussa 1941 sensuuritehtävissä oli vain noin neljännes suunnitellusta henkilömäärästä, heistäkin 70 ns. julkaisusensoreina. Määrä oli mitättömän pieni, kun otetaan huomioon, että maassa julkaistiin yli 200 päivä- ja viikkolehteä, lukuisia kuvalehtiä, tilapäisjulkaisuja ja paljon kirjoja. Johtuivatko vähät resurssit siitä, että sodan johto odotti sodan päättyvän lyhyeen? Myös kansalaisten keskuudessa oli vallalla käsitys, että Saksan sotaretki Neuvostoliittoa vastaan kestäisi tasan kuusi viikkoa, joten suomalaiset rintamamiehet ehtisivät kotiin sadonkorjuuseen. (Vilkuna 1962: 46–49.) Mutta, kuten tiedämme, sota jatkui paljon pidempään kuin oletettiin, ja sensuurinkin piti jatkaa toimintaansa.

3.1 Kenttäpostin sensuuri

Kenttäposti oli puolustusvoimien poikkeuksellisia oloja varten suunnittelema postinkuljetusjärjestelmä, joka perustui puolustusvoimien kenttäpostiorganisaation ja varsinaisen postilaitoksen yhteistyöhön (Kopsa 1991: 2). Kenttäpostin sensuurijärjestelmä oli suunniteltu ja testattu ennen talvisotaa sotaharjoitusten aikana. Postisensuuritoimistoja oli perustettu Viipuriin, Kouvolaan, Sortavalaan, Joensuuhun, Kajaaniin, Rovaniemelle, Tornioon, Helsinkiin, Turkuun ja Maarianhaminaan. Kolme viimeksi mainittua seurasivat ulkomaan liikennettä. Pieksämäellä ja

Tampereella sensuuritoimistot sijoitettiin kenttäpostikonttoreiden yhteyteen. Kun talvisota alkoi, siviilienkin sensuurivirasto siirrettiin Päämajan alaisuuteen, tällöin sensuuritoimistoja oli kaikkiaan 18. Maaliskuussa 1940 sensuuritoimistoja perustettiin vielä viisi lisää Kenttäpostikonttoreiden yhteyteen. Yhteensä näissä 23 sensuuritoimistossa tarkastettiin kotirintamalta sotilaille lähetetty posti. Sensuuritehtäviä hoitivat pääasiassa asepalveluksesta vapautetut virkamiehet ja -naiset. (Pietiäinen 1988, 171–172; 180–181.)

Kenttäpostisensuurin työmäärä oli valtava. On arvioitu, että jatkosodan aikana kotirintaman ja rintaman välillä kulki 850 miljoonaa kirjettä, postikorttia ja pakettia. Kun lukuun lisätään myös armeijan sisäinen posti, sensuurin alaisessa liikenteessä kulki lähes miljardi postilähetystä. (Pietiäinen 1988, 177–178.) Kaikkea kirjepostia ei millään ehditty tarkastaa, käytännössä tehtiin vain pistokokeita. Joulukuussa 1943 arvioitiin, että kenttäpostista tarkastettiin noin 4 %. Tavoitteena oli, että jokainen tarkastaja kävisi läpi noin sata kirjettä työvuoronsa aikana.

Sensurointi oli joko kokonaisen kirjeen pidättämistä tai tekstissä jonkin kohdan ylipyyhkimistä tai poisleikkaamista. Myös paketteja tarkastettiin. Kotirintamalta lähetetyistä paketeista poimittiin pois esimerkiksi alkoholijuomia ja samoin paketeissa kotirintamalle pestäväksi lähetetyt alusvaatekerrat pidätettiin valtiolle kuuluvana omaisuutena. (Hagelstam 2011: 307.) Kimmo Metsberg (2012: 38) luettelee pro gradu -tutkielmassaan tahoja, jotka oli vapautettu postien tarkastuksista; siviili- ja sotilasviranomaisten lisäksi kuntien ja kirkon viranomaiset, valtiojohto ja sotilasjohto. Ylimmän sotilasjohtoon lisäksi muitakin upseereita ja sotilasvirkamiehiä oli vapautettu yksityispostin tarkastuksesta. Lopulta olikin melko suuri joukko henkilöitä, joihin eivät sensuurin toimet ulottuneet. Yksityiskohtaiset sensuurista vapauttamispäätökset Metsberg on selvittänyt Päämajan ja Valtion tiedotuslaitoksen (VTL) välillä käydystä kirjeenvaihdosta. Vapauttamispäätöksistä huolimatta tarkastettavaa kuitenkin oli yllin kyllin. Armeijan rintakirjeenvaihtajat eli TK-miehet, jotka toimivat linkkinä siviiliväestön ja rintamalla taistelevien sotilaiden välillä, kirjoittivat artikkeleita, ottivat valokuvia, filmasivat ja piirsivät uutisensa ja raporttinsa myös sensuurin valvovan katseen alla. Myös heidän tuotoksiaan koskivat samat rajoitukset kuin sotilaiden kirjoittamia kirjeitä. (Pilke 2011: 8, 49.)

Kirjeiden tarkastamisen yhteydessä sensuurivirkailijat tekivät myös huomioita kirjoittajien mielialoista. Tämä asiantila ei ollut yleisesti tiedossa, vaikka mielialatarkkailusta oli tullut tärkeä osa sensuurin toimintaa. Sensuuritoimistot keräsivät kahdesti kuukaudessa raportteja Päämajan

sensuuritoimistolle. Raportit sisälsivät tietoja esimerkiksi sotilaiden suhtautumisesta päällystään, kohteluun, lomiin, majoitukseen, muonitukseen ja varustukseen. Päämaja halusi tietää, ilmeneekö kirjeissä merkkejä sotaväsymyksestä, pelosta tai haluttomuudesta taistella. Olivatko sotilaat kurittomia ja juopottelivatko he? Miten sotilaat suhtautuivat politiikkaan, valistustoimintaan, kenttäpostiin ja postisensuuriin? Myös sotilaiden yksityiselämä kiinnosti, raportit sisälsivät tietoja rintamamiesten perheasioista, ja myös raha-asioita raportoitiin. (Hagelstam 2011: 308.)

Kenttäpostin tarkastustoimiston päällikön Antti Siimeksen mukaan sensuuritoimintaan suhtauduttiin hyvin kielteisesti, ja siihen liittyi myös paljon väärinkäsityksiä. Yleisesti ei tiedetty, että sensuuritarkastajilla oli vaitiolovelvollisuus, eivätkä he voineet itse valita tarkastamiaan kirjeitä, vaan esimies jakoi kirjeet tarkastajille. Kaikesta huolimatta sensuuritoiminnan tarkoituksena oli pyrkiä kunnioittamaan kirjoittajien yksityisyyttä, vaikka vieraat ihmiset lukivatkin yksityisiksi tarkoitettuja henkilökohtaisia kirjeitä. (Hagelstam 2011: 308–309.) Myös sotilasviranomaiset arvostelivat kenttäpostitarkastuksia, heidän mielestään osa tarkastajista, erityisesti osa tarkastajina toimivista naisista, oli tehtävänsä epäpäteviä. Sotilasviranomaisten mukaan naiset eivät ymmärtäneet kenttäpostia kirjoittavien oloja ja ilmaisutapoja, mikä johti turhiin poistoihin ja lisäsi katkeruutta kirjeiden lähettäjissä. (Pietiäinen 1988: 185.)

3.2 Päämajan määräykset ja ohjeet

Jotta sensuurin toiminta ja sen antamat määräykset olisivat olleet kaikkien sotilaiden tiedossa, päämaja oli laatinut ohjekirjan *Kenttäpostiopas (Joukkoja varten)* vuonna 1941. Pienikokoinen, sotilaspuvun rintataskuun sopiva kirja sisälsi kenttäpostin hoitamiseen liittyviä yleisiä ohjeita, mutta oppaasta löytyivät myös ankarasti kielletyt kirjoitusaiheet. Opas jaettiin jokaiselle sotilaille, ja sen kirjeiden sisältöä koskeva ohjeistus on seuraavassa esimerkissä A.

- A. A n k a r a s t i k i e l l e t ä ä n sellaisten seikkojen tiedoittaminen kotiseudulle ja yleensä kenellekään, joista jossakin muodossa voi olla hyötyä viholliselle, kuten joukko-osaston sijoituspaikka, vahvuus, kunto, aseistus, siirto, varustuksen laatu jne. Kaikkien s o p i m a t t o m i e n k i r j o i t u s t e n j a p i i r r o s t e n k ä y t t ä m i n e n o n k i e l l e t t y ä. [--] Joukkoihin menevän yksityisen kenttäpostilähetyksen osoitteeseen merkitään sana *Kenttäpostia* osoitepuolen oikeaan yläkulmaan, vastaanottajan *sukunimi* ja *kaikki ristimänimet* täydellisenä [--] ja ristimänimen eteen *virka-arvo*, kuten sotamies, alikersantti, luutnantti, eläinlääkintäeversti jne. [--] Muita merkintöjä ja joukko-osastoa ilmaisevia nimityksiä, kuten tykkimies, pioneeri, it.mies jne, e i s a a k ä y t t ä ä. (Kenttäpostiopas 1941: 19–20.)

Tärkein ohje oli ensimmäisenä: Sotilaat eivät saaneet tiedottaa kotiseudulle eikä yleensä kenellekään asioista, joista voisi olla hyötyä viholliselle. Joukkojen sijoituspaikat ja sodankäynnin kannalta joukkoja koskevat ratkaisevan tärkeät tiedot piti pitää salassa. Kun kaikkea kiellettyä ei pieneen kirjaan voitu mahduttaa, kaikkien sopimattomien aiheiden kieltäminen kattoi lähes minkä tahansa aiheen. Kun kiellettyjen aiheiden luettelon lopuksi oli lisätty vielä merkintä *jne*, tarkastettavien kirjeiden sisällön sopivuutta saattoi yksittäinen sensuurivirkailija itse harkita. Epätarkka ohje aiheutti sensuurille tulkintaongelmia ja antoi tulkinnalle paljon mahdollisuuksia. Epätarkka ohje aiheutti myös kirjoittajissa epätietoisuutta, mistä aiheesta sai kirjoittaa ja mistä ei (Hagelstam ja Taskinen 2015: 50).

Jatkosodan aikana sodanjohto katsoi tarpeelliseksi tehdä tarkennuksia kirjeiden sisältöä koskeviin ohjeisiin. Näistä laadittiin erityinen *Päämajan käskylehti*, joka neuvoi sotilaita kirjeiden sisällöstä joulun alla 1942. Sanatarkat neuvot olen esittänyt esimerkissä B.

- B.** Sotilaan tulee kirjeissään yhtä hyvin kuin puheissaankin noudattaa asiallisuutta. Suurentelu ja liioittelu, valheellisten juttujen sepittäminen, tosiasiaien vääristely, omilla rikkomuksilla rehentely, toisten parhaaminen ja muu sotilaan arvoa halventava kirjoittelu eivät sovi tosi sotilaalle ja antavat kirjeen saajalle kaikkea muuta kuin kauniin käsityksen kirjoittajasta. Kotiseutu ei myöskään kaipaa kirjeitä, joissa ruikutetaan vaivoja velvollisuuksien täyttämässä rintamalla. Kotiseudulla on myös omat vaikeutensa taistelussamme kestettävänä ja sen on voitava luottaa siihen, että rintamalla jokainen soturi täyttää nurkumatta tehtävänsä. Yllä oleva on luettava jokaiselle puolustusvoimissa palvelevalle. (Hagelstam 2011: 308, Päämajan Käskylehti No. 35/15.12.1942.)

Päämajan käskylehden ohjeet olivat seikkaperäisempiä kuin *Kenttäpostioppaan* kiellot. Sotilailta edellytettiin asiallisuutta sekä puheissa että kirjeissä. Asiaton kirjoittelu kuvattiin monin sanankääntein tulkintoja avartavalla lisäyksellä *ja muu sotilaan arvoa halventava kirjoittelu*, joka mahdollisti tässäkin ohjeessa sensuurille vapaan tulkinnan. Kirjeen sisällön edellytettiin antavan kirjoittajastaan kauniin käsityksen, ja Päämaja edellytti sotilailta sellaista velvollisuuden täyttämisen jaloa muotoa, jossa ruikuttamiselle ei ollut sijaa. Kotirintaman piti voida luottaa satureiden täyttävän tehtävänsä nurkumatta. Marsalkka Mannerheim oli jo talvisodan alkaessa ylipäällikön päiväkäskyssään vedonnut sotilaiden velvollisuudentuntoon: "Te tunnette minut ja minä tunnen teidät ja tiedän, että jokainen Teistä on valmis täyttämään velvollisuutensa aina kuolemaan asti." (Mannerheim 1939.) Velvollisuuden täyttämisen muoto tuli näin määritellyksi myös kirjeenvaihdossa; tosi sotilas noudatti asiallisuutta, pysyi totuudessa, ei rehennellyt omilla rikkomuksillaan, ei parjannut rintamatovereitaan eikä ruikutellut vaivojaan.

Rintamajoukkojen keskuudessa ilmestyvien kenttälehtien toimittamisesta annettiin ohjeita, jotka vahvistavat *Kenttäpostioppaan* (1941) ja *Päämajan käskylehden* (1942) henkeä. Esimerkiksi valokuvaajien tuli kiinnittää huomiota "suomalaisten sotilaiden mielialoja ilmentäviin myönteisiin kuviin". Kuvia suomalaisen esimiehen ja alaisen myönteisestä suhtautumisesta toisiinsa kaivattiin, samoin kuvia sotilaiden henkisestä huollosta, kuten kenttähartauksista sekä pakettien ja kirjeiden vastaanotosta. Uskonnollisista aiheista tehdyt jutut rintamalta olivat haluttuja myös kotirintamalla julkaistaviksi, kuuluihan kristillisyys 1940-luvun Suomessa isänmaallisuuden lisäksi keskeisiin arvoihin, ja sota tulkittiin jossakin mielessä uskonsodaksi. (Pilke 2011: 47, 54.)

3.3 Sensuuri vai itsesensuuri

Päämajan käskylehden ohjeissa muistutettiin myös kotirintamalla käytävästä taistelusta ja ohjeistettiin, ettei kotijoukkoja tule kuormittaa rintamalta lähetetyillä ikävillä uutisilla. Hagelstamin ja Taskisen (2015: 45) mukaan miehet eivät kirjoittaneet sodan raakuuksista, tuskallisista kokemuksista tai epätoivon hetkistä, koska heitä oli ohjeistettu kirjoittamaan positiivisia ja taisteluhenkeä korostavia kirjeitä. Sensuurisääntöjen sisäistämisen vaikutuksista sotaisat rintamakokemuksista, sodan julmuudesta tai kuoleman pelosta ei kirjoitettu kotiin. Sotilaat vaikenivat rintaman tapahtumista sensuurin pelossa tai suojellakseen omaistensa hermoja.

Sensuurin rinnalla kirjoittajien itsesensuuri rajasi kirjeiden sisältöjä. Rintamalla pidättäytyttiin arkaluonteisten asioiden käsittelystä kirjeissä omasta tahdosta. Oman mielen asettamat rajoitukset ja halu suojella läheisiä ohjasivat kirjoittajia vaarattomien aiheiden pariin. Hagelstam ja Taskinen (2015) olettavat, että ilman sensuurin valvontaakaan kirjeissä ei olisi kerrottu taisteluista tai muista tuskaisista kokemuksista. Kirjeen kirjoittamisessa on aina läsnä dialogisuus; kirjoittaja ottaa huomioon kirjeen lukijan tunteet ja kirjeen aiheuttamat reaktiot. Näin huolta aiheuttavat aiheet, kuten taistelukuvaukset ja vaikeat tunteet sotarintamalta jäivät käsittelemättä. (Hagelstam ja Taskinen 2015: 44–47.)

3.4 Sensuurin uhmaaminen

Vaikka suurimmassa osassa rintamalta lähetetyissä kirjeissä ei kielletyistä aiheista kirjoitettu lainkaan, osassa kirjeistä näitä aiheita käsiteltiin. Sotilaat tiesivät varsin hyvin sensuurin toiminnasta, mutta kaikki eivät hyväksyneet sen määräyksiä, ja niinpä käytössä oli erilaisia

sensuurin kiertotapoja. Koska joukko-osastojen sijoituspaikan kertominen kirjeessä oli ankarasti kiellettyä, keksittiin erilaisia tapoja kiertää kieltoa. Jotkut lähettivät kirjeensä kotipaikkakunnalle lähtevän lomailijan taskussa, jotta kirje välttyi mahdollisuudelta joutua sensuurin käsiin. Myös siviilipostia käytettiin kenttäpostin sijaan, vaikka se oli sotilailta kiellettyä. Kaikki eivät arastelleet rikkoa sensuurin sääntöjä, ja kirjeissä saattoi esiintyä avointa kritiikkiä sodanjohtoa, armeijaa tai koko sodankäyntiä kohtaan. Myös rintamakokemuksista, huonoista olosuhteista, riittämättömästä ruoasta ja keuhkoista varustuksista kirjoitettiin. Niistä ei kuitenkaan aina kirjoitettu suoraan, asiat saatettiin verhota abstraktiin kieleen, jolla pyrittiin peittelemään ikäviä tosiasioita. (Hagelstam ja Taskinen 2015: 49–52.)

Olen työn edetessä etsinyt tietolähteistä ja kyselyinkin, mitä sotilaille seurasi sensuurin määräysten uhmaamisesta tai kiertämisestä, jos niistä jäi kiinni. Kimmo Metsbergin (2015: 37) mukaan rauhattomuutta ja levottomuutta herättäviä lausuntoja ja huhuja sisältävät postilähetykset voitiin sensuroida, viivyttää tai pidättää kokonaan. Jarmo Nieminen (2017) kuvaa kirjassaan *Taavetti Heikkinen Rintaman Poliisi Valvontaupseerin päiväkirja 1941–1944* jatkosodassa toimineiden valvontaupseereiden verkostoa. Heidät oli sijoitettu kenttäarmeijan divisiooniin tehtävänä ottaa haltuun pidätetyt vakoojat, paljastaa kommunistit ja epäillyt rauhanaktivistit. Myös siviiliasukkaiden valvonta ja kirjesensuuri mielialaseurantoinen kuuluivat näiden valvontaupseereiden toimenkuvaan. (Nieminen 2017: 15.) Valvontaupseerit kuulustelivat epäiltyjä rikollisia ja kuulusteluista todennäköisesti jatkettiin oikeuden eteen. Kenttäoikeuden päätöksistä Taavetti Heikkinen kirjoitti päiväkirjaansa vain raskaimmat tuomiot, kuten kuolemantuomiot tai elinikäiset kuritushuonetuomiot, joita langettiin vakoojille, maanpettureille ja muille raskaita rikoksia tehneille. Hän kirjoitti päiväkirjassaan myös eräästä tilaisuudesta, johon oli tuotu sekä kuulusteltavia että varoitettavia sotilaita sensuurin uhmaamista sisältävien kirjetekstien vuoksi. Tästä voi tehdä sen johtopäätöksen, että kirjeiden viivyttämisen, pidättämisen tai kiellettyjen kirjoitusten poisleikkaamisen lisäksi oli käytössä järeämpiäkin tapoja saada sotilaat tottelemaan Päämajan määräyksiä. Sotapoliisi Heikkinen saattoi kuitenkin kyseisen kuulustelutilaisuuden jälkeen hyvillä mielin kirjoittaa päiväkirjaansa sensuurin haaviin jääneistä kirjeistä: "Tilanne oli hauska, että yli 10 kilosta kirjeitä ei tuon enempää tullut" (Nieminen 2017: 158) (esimerkki 1).

- (1) 26.1.1942 Olin Vuokon [vääpeli] kanssa JR 8 kuulustelemassa. III/JR 8:sta sensuroitavaksi lähetetystä kirjepostista on tullut kuusi kappaletta kuulusteltavia ja yhdeksän kappaletta varoitettavia. [--] Etupäässä vain sellaisia, joissa on ilmaistu yksikön nimi ja olinpaikka,

moitittu ruokaa y.m. Mieliala siis ei aivan niin matala kuin jossain muualla, mutta eihän sitä kehuakkaan voi.

Kirjallista, virallisen sodanjohdon antamaa määräystä kirjesensuurisäännösten rikkomisesta ja siitä seuraavista rangaistuksista en löytänyt. Tutkija Helena Pilke toteaa, että tutkiessaan Päämajan arkistoa hän tottui aukollisiin arkistoihinkin, koska välittömästi välirauhan solmimisen jälkeen valvontaosaston ja sensuuritoimiston laajat arkistot poltettiin (Pilke 2011: 11). Jos sensuurisääntöjen rikkomisesta ei olisi seurannut muuta kuin kuulustelut tai varoitukset, kirjeiden takavarikointi, pidättäminen tai kiellettyjen kirjoitusten mustaaminen tai poisleikkaaminen, voi ihmetellä sitä auktoriteettiuskon määrää, jota suurin osa sotilaista osoitti vaikenemalla kirjeissä ankarasti kielletyistä ja sopimattomista aiheista. Itsesensuuri saattoikin olla vaikuttavin tekijä, joka ohjasi kirjoittavien sotilaiden kirjeiden sisältöjä. Sotilaat näyttävät asettuneen läheistensä asemaan, eivätkä halunneet viesteillään tuottaa heille enempää huolta sen lisäksi, mitä kotirintamalla muutenkin koettiin. Kotiseudulla oli omat vaikeutensa kestettävänä, kuten *Päämajan käskylehti* oli sotilaille muistuttanut.

Seppo Viita kuvaa isänsä suhtautumista armeijaan kielteiseksi. Asenteensa vuoksi tämä erotettiin aliupseerikoulusta ja määrättiin arestiin pienehköistä palvelurikkomuksista. Seppo Viita arvelee, että todellinen syy oli Viidan poliittiset mielipiteet ja päällystön epäily, että Viita yrittää herättää muissakin tyytymättömyyttä armeijan oloja kohtaan. Hänen arveltiin harjoittavan suorastaan jonkinlaista propagandaa. Aliupseerikoulusta erottamisen jälkeen Viidalle määrättiin ylipalvelua, mikä sai hänet tuntemaan katkeruutta ja sammutti viimeisenkin motivaatiokipinän. (S. Viita, SAK 492, Kper, s. 10.) Näiden tietojen valossa voi ymmärtää, että Viidan kirjeissä löytyy esiintymiä tarkasteltavista diskursseista; sensuurin uhmaamista ja mahdollisesti myös sotilaalle sopimatonta, epäasiallista kielenkäyttöä.

4 SENSUURIN MÄÄRÄYSTEN UHMAAMISEN DISKURSSEJA

Sodan korkein johto eli Päämaja antoi määräykset joukoille 1) ankarasti kielletyistä ja 2) sopimattomista aiheista, ja sensuurikoneisto valvoi määräysten ja sääntöjen noudattamista. Tässä työssä kutsun näitä määräyksiä ja ohjeita Sensuurin määräyksiksi ja ohjeiksi.

4.1 Henkilökohtainen viesti sensuurin valvonnassa

Kirjeiden merkitys sotarintaman ja kotirintaman välillä oli merkittävä, sillä kirjeet olivat tärkein yhteydenpidon väline sodan keskellä toisistaan erotetuille perheenjäsenille, läheisille ja ystäville. Ne välittivät tärkeää elossa olemisen viestiä, ylläpitivät yhteyden ja läheisyyden tunnetta ja lisäsivät taistelutahtoa sekä kotirintamalla että varsinaisten taistelujen keskellä. Kirjeen kirjoittamiseen kannustettiin laajasti ja kirjeenvaihdosta rintaman ja kotirintaman välillä tuli erittäin suosittua ajankulua.

Sodanjohto ymmärsi kirjeiden merkityksen, mutta toisaalta se joutui luomaan reunaehdot aihepiireille, joita kirjeissä sai käsitellä. Päämaja laati määräykset ja ohjeet aiheista, joista sotilaat eivät saaneet kirjoittaa. *Kenttäpostioppaan* ja *Päämajan käskylehden* määräysten ja sääntöjen sisällöt olivat toisiaan täydentäviä. *Kenttäpostiopas* määritteli ne sodankäynnin kannalta salassa pidettävät strategiset aiheet, jotka edustivat sodan kovaa ydintä eli joukkoja, niiden sijoituspaikkoja, vahvuutta, kuntoa, aseistusta, siirtoja ja varustusten laatua. Tietojen päätyminen vihollisen käsiin olisi saattanut olla sodankäynnin kannalta äärimmäisen vahingollista, joten näistä aiheista kirjoittaminen oli ankarasti kiellettyä. *Päämajan käskylehti* puolestaan ohjeisti sotilaita huomioimaan kirjeiden henkistä vaikutusta kotirintamalla, mutta myös joukkojen sisällä. Kirjeiden sävy oli tärkeä, koska se välitti kuvaa sotilaiden mielentilasta ja taistelutahdosta. Ohjeet eivät niinkään kieltäneet tiettyjä asioita, mutta määrittelivät ne asiantilat, jotka eivät sovi tosi sotilaalle. Niistä kirjoittaminen olisi ollut pikemminkin sotilaan arvoa halventavaa. Sotilaiden tuli kirjeillään antaa kaunis käsitys kirjoittajasta. Sensuuri valvoi *Päämajan käskylehden* ohjeen noudattamista ja laati mielialaraportteja kirjeiden sisällöistä kerätyistä aineistoista Päämajaa varten.

Olen jaotellut taulukkoon 1 sen kahteen sarakkeeseen *Kenttäpostioppaan* ja *Päämajan käskylehden* määrittelemät 1) ankarasti kielletyt aiheet ja 2) sotilaalle sopimattomat aiheet. Ensimmäiseen sarakkeeseen olen sijoittanut ankarasti kielletyt aiheet, jotka sodankäynnin kannalta olivat

strategisesti hyvin tärkeitä ja salassa pidettäviä. Tiedot eivät missään tapauksessa saaneet joutua vihollisen käsiin. Aiheet koskivat sijoituspaikkoja, joukkoja, varustuksia ja siirtoja. Toiseen sarakkeeseen olen sijoittanut niitä sotilaana olemisen ja toimimisen laatua määrittävät aihepiirit, joita ei saanut esiintyä kirjeissä. Kotirintamalle tuli lähettää rohkaisevia ja toivorikkautta lisääviä viestejä tavalla, joka välitti kauniin käsityksen kirjoittajasta. Kotirintaman tuli saada luottaa siihen, että tosi soturit tekivät kaikkensa isänmaan puolesta.

Taulukko 1. Ankarasti kielletyt ja tosi sotilaalle sopimattomat aiheet.

Joukkoja koskevat aiheet	Sotilaan arvoa alentava kirjoittelu
Sijoituspaikat	Valheellisten juttujen sepittäminen
Vahvuus	Tosiasioiden vääristely
Kunto	Omilla rikkomuksilla rehentely
Aseistus	Toisten parjaaminen
Siirrot	Vaivoista ruikuttaminen
Varustusten laatu	Sopimattomat kirjoitukset ja piirrokset
Jne.	

Joukkoja koskevien ankarasti kiellettyjen aiheiden loppuun oli tehty lisäys *jne.* Tämä mahdollisti lähes minkä tahansa aiheen tulkitsemisen ankarasti kielletyksi. Samoin sotilaan arvoa alentavissa aiheissa oli viimeisenä varsin lakea määrittely *sopimattomat kirjoitukset ja piirrokset*. Näillä lisäyksillä sensuurille lankesi hankala velvollisuus tulkita kirjeiden sisältöjä ja määritellä, milloin rikottiin sensuurin määräyksiä. Epämääräinen ohje saattoi aiheuttaa myös kirjoittajissa epävarmuutta tulkinnoissa, milloin astuttiin sopimattoman kirjoituksen puolelle, kun sotilaselämä muutoin oli hyvin tiukasti ohjeistettua esimiesten selkeiden käskyjen kirjaimellista noudattamista. Sodan keskellä esimiehen käskyä ei missään tilanteessa saanut asettaa kyseenalaiseksi.

Näistä sodanjohdon ankarasti kielletyiksi tai sopimattomiksi määrittelemistä aiheista olen valinnut ensimmäiseksi tutkimukseni kohteiksi **sijoituspaikkadiskurssin**. Oman puolison, pojan tai muun läheisen olinpaikka sodassa oli merkittävä tieto kotirintamalle. Kun kotirintamalla luettiin lehdistä

sotaa koskevia uutisia tai kuunneltiin niitä radiosta, paikkakuntatiedot kertoivat jo ennakoon, onko oma läheinen joutunut taistelujen keskelle. Siksi rintamalta haluttiin tavalla tai toisella saada välitettyä tämä tuiki tärkeä tieto kotijoukoille. Sijoituspaikkatiedon kertomisen kieltoa kotirintamalle kirjoittaneiden sotilaiden tiedetäänkin rikkoneen kaikkein eniten (Hagelstam 2011: 316), ja oletuksenani oli, että myös Viidan kirjeistä näitä tämän kiellon uhmaamisen diskursseja löytyy. Käsittelen hänen sijoituspaikkapaikkadiskurssejaan alaluvussa 4.2.

Toisena aiheena tarkastelen alaluvussa 4.3 tekstejä, joissa on kuvauksia strategisesti arkaluonteisista tapahtumista eli varsinaisista taistelutilanteista, hyökkäyksistä ja niiden vaikutuksista. Olen nimennyt ne tutkielmassani **sotadiskurssiksi**. Nämä aiheet Päämaja määritteli ohjeessaan ankarasti kielletyiksi. Näiden tietojen vuotamista vihollisen käyttöön piti välttää viimeiseen saakka, koska sodankäynnin kannalta ratkaisevilla tiedoilla olisi voitu vahingoittaa omia joukkoja ja aiheuttaa niille suuriakin tappioita. Tiedot olisivat kenties auttaneet vihollista suunnittelemaan omat strategiset kuvionsa mahdollisimman tuhovoimaisiksi. Sensuurisääntöjä noudatettiin tunnollisimmin sodan alussa, ja sotadiskurssia, kuten taisteluiden, tappioiden ja häviömielialan kuvausta, alkoi esiintyä rintamakirjeissä enemmän vasta, kun katkera sodan lopputulos alkoi valjeta sotilaille, eikä toivoa voitosta enää ollut. Lauri Viita oli mukana todellisissa taistelutilanteissa erityisesti talvisodan aikana, mutta koko jatkosodan ajan hän palveli lähes pääosin kirkasjohtomiehenä. Hän rakensi ja huolsi puhelinyhteyksiä esikunnille eikä siis joutunut aseensa kanssa varsinaisiin taisteluihin. Sota kuitenkin ympäröi häntäkin. Vihollisen hyökkäykset olivat mahdollisia myös huoltotöihin osallistuvien sotilaiden kohdalla, ja ilmaiskut saattoivat osua hänenkin ryhmänsä työalueelle.

Sotilaan arvoa alentavien kirjoitusten kategoriasta olen valinnut omaan tarkasteluuni valehtelun, parjaamisen ja ruikuttamisen. Olen nimennyt ne **väärien lomaperusteiden diskurssiksi** ja **parjaamisen ja ruikuttamisen diskursseiksi**. Kirjesensuurin lisäksi kirjeistä kerättiin tietoa sotilaiden mielialoista, moraalisesta tilasta ja taistelutahdosta. Nurjat asenteet ja epärehellinen käytös kielivät huonosta ilmapiiristä joukoissa, mikä taas puolestaan saattoi rapauttaa taistelutahtoa ja heikentää joukkojen iskuvoimaa. Juuri nämä aiheet kiinnostivat erityisesti mielialaraporttien laatijoita. Kotirintaman tuli saada mielialaa kohottavia ja rohkaisevia kirjeitä, jotka samalla antoivat kirjeen kirjoittajasta kauniin kuvan urheana ja rohkeasti taistelevana sotilaana. Viidan asenne armeijaa ja sotaa kohtaan oletettavasti aiheutti hänessä negatiivisia tunteita, mutta missä määrin tunteet saivat kirjallisen asun kirjeissä, sitä selvitän alaluvuissa 4.4–4.6.

Viimeisenä alaluvussa 4.7 otan tarkasteluun **seksuaalisen diskurssin**, jota ei löydy selkeästi kielletyksi aiheeksi määriteltyjen aiheiden joukosta, mutta joka mielestäni edustaa sopimattomat kirjoitukset ja piirustukset -aihepiiriä. Seksuaalisuuden värittämät kirjoitukset toisiaan rakastavan ja kaipaavan nuorenparin kirjeenvaihdossa lienevät luonnollisia, mutta siitä huolimatta valitsin tässä seksuaalidiskurssin sopimattomaksi aiheeksi. Valintaan vaikutti ensinnäkin se, että Viita oli yhdessä naisystävänsä kanssa ennen sotaa sopinut, ettei aiheesta kirjoiteta, eli he olivat vapaaehtoisesti sitoutuneet keskinäiseen sensuuriin. Näitä henkilökohtaisia ja intiimejä kirjeitä lukiessani ja valitessani tekstejä tutkielmani aineistoon jouduin pohtimaan tutkimuseettisiä kysymyksiä, esimerkiksi mitä aiheita katson tärkeäksi ottaa esille. Sensuurin määräyksien ja ohjeiden tarkastelun valossa tarkasteluun ottamieni aiheiden valinta ei ollut vaikeaa, mutta sopimattomien aiheiden kohdalla tilanne oli toinen. Työn edetessä Viidan käyttämien seksuaalidiskurssien runsas esiintyminen ja yksipuolisuus vahvisti kuitenkin päätöksen ottaa esiintymät tarkasteluun sopimattomien kirjoitusten joukkoon.

Kirjetutkimuksessa on yleinen käytäntö, että kirjeiden kirjoittajien ja vastaanottajien oikeat nimet muutetaan pseudonyymeiksi eli peitenimiksi yksityisyyden suojaamiseksi. Sen lisäksi, että suojataan kirjeiden kirjoittajaa ja vastaanottajaa, Erkka Pehkosen mukaan (2015: 41) anonymiteetin takaamisella turvataan myös tutkijan ajattelunvapaus, koska epämieluisat tulkinnot eivät kiinnity tunnistettavaan henkilöön, eivätkä näin aiheuta ristiriitoja esimerkiksi kirjeet luovuttaneille sukulaisille. Omassa tutkielmassani pseudonyymien käyttö ei ole tarpeen, koska Lauri Viidan sota-ajan kirjeet on jo aiemmin julkaistu kirjana (S. Viita 2017), joka on vapaasti aiheesta kiinnostuneiden luettavissa. Kirjetutkimuksessa tulee kirjeiden tulkinnassa pyrkiä aina kunnioittavaan asenteeseen kirjoittajaa kohtaan (Pehkonen 2015: 64), ja se oli luonnollisesti minunkin pyrkimykseni valitessani tarkasteluun tunnetun tamperelaisen kirjailijan kirjeitä ja analysoidessani niitä.

Lauri Viita aloitti palvelunsa talvisodassa joulukuun 1939 alussa ja näytti tiedostavan hyvin alusta asti sensuurin toiminnan ja sen kirjoittamiselle asettamat sisällölliset rajoitukset. Hän oli kirjoittanut vasta muutaman kirjeen kotiin, kun hän osoitti kirjeensä ensimmäisen kappaleen sensuurille: *Aion lähestyä tässä vaimoani enkä usko täysin abstraktisten ajatusten olevan vahingoksi enemmän maallemme kuin sen kansan yleiselle mielipiteellekään*. Sensuurin valta näytti vaikuttavan Viitaan, sillä tavallisesti varmana esiintyvä mies tunnustaa asemansa sensuurin mahdin edessä. Tekstistä

löytyy ironista sävyä, ja kenties Viita halusi kirjoitustyyllillään myös hauskuttaa vaimoaan (esimerkki 2).

- (2) *Aluksi voimaton toivomus sensuurille. Vaikken näin ensi riveillä vielä lainkaan tiedä, mitä ja miten olen tähän kirjoittava, uskallan kuitenkin vakuuttaa arvoisille tarkastajille, että mahdollisista asiallisista paljastuksista puhumattakaan tähän ei juuri ole mahdollistakaan kirjoittaa mitään sellaista, jota kuka tahansa kunniallinen kansalainen ei saisi mm kirjastoista luettavakseen. Minulla ei ole vähäisintäkään kokemusta eikä ennakkoluuloa sensuurin toiminnan suhteen, koska en ole onnistunut vastaanottamaan ensimmäistäkään sivilitervehdystä, mutta olen kuullut puhuttavan kirjeistä, joissa on muka puoletkin sisällöstä peitetty mustan tökötin alle. (Ns. jouluyönä 1939)*

Viita ei ollut saanut ensimmäisen sotakuukautensa aikana yhtäkään kirjettä vaimoltaan ja epäili sensuuria, jolla oli oikeus pidättää kenen tahansa kirje, jos sensuurin tulkinnan mukaan kirjeen sisällöstä löytyi kiellettyjä tai sopimattomia aiheita. Omasta puolestaan hän totesi, ettei hänen ole mahdollista kirjoittaa mitään sellaista tietoa, mikä ei olisi jo kaikkien saatavilla. Mutta Viidan sota oli vasta alkamassa, jatkossa sensuurin säännöt tarkentuivat, ja myös kirjoitustarpeet muuttuivat olosuhteiden vaihtuessa.

4.2 Sijoituspaikkadiskurssia – "Muutin Ruskealan kirkonkylään"

Paikkakunnan kertominen kotijoukoille oli tärkeää, ja paikkakuntatietoa koskevaa määräystä rikottiin kaikkein eniten. Jatkuva epävarmuus korosti kotirintaman tarvetta tietää, missä läheiset olivat. Ihmiselle on tärkeää pystyä paikallistamaan toisensa. Kun ajattelemme toista ihmistä, sijoitamme hänet johonkin tiettyyn paikkaan, ja ilman tällaista paikkaa ihminen jää abstraktiksi ja persoonattomaksi. (Hagelstam 2011: 316.) Lauri Viita oli aloittanut oman talvisotansa joulukuun alkupäivinä 1939, ja ensimmäisissä kirjeissä hän ilmaisi palvelupaikkansa yhteisesti sovitulla salakirjoituksella. Salakirjoitus oli sota-ajan kirjeenvaihdossa helppo tapa ohittaa sensuurin määräykset, ja sen avulla sai ne salaiset ja intiimit viestit, jotka piti varjella vieraiden silmiltä, turvallisesti vastaanottajalle (Tikka, Taskinen & Nevala-Nurmi: 2015: 6).

Lauri Viita ja hänen naisystävänsä Kerttu Solin olivat sopineet, että kun kirjeestä löytyy suluissa Y-kirjain, jonka yli oli vedetty kaksi pientä viivaa (¥), merkin jälkeen kirjoitettujen sanojen ensimmäisistä kirjaimista muodostuu Viidan sijoituspaikka. Ensimmäisessä talvisodasta lähettämässään kirjeessä Viita kätki paikkakunnan runomuotoon: (¥) *Kun aika uusi koittavi, onnen lemmen ankkuri taas pintaan isänmaan lujaan, syvään kaivetaan* (8.12.1939). Palvelus oli alkanut

Kaukolassa. Hän kirjoitti samana päivänä vielä toisen kirjeen, jossa hän ilmeisesti varmuuden vuoksi piilotti saman paikkakunnan tekstin joukkoon: *Ihmettelen muuten, (¥) kuinka Anna uskoi Kalervon Ollilan laiskan alustalaisen huostaan*. Siirto Kaukolasta tapahtui kuitenkin nopeasti, ja Viita kirjoitti 11.12.1939: *Olemme [--] vaeltaneet kuin Jerusalemin suutari paikasta toiseen, ja muutaman rivin päässä on tieto uudesta paikkakunnasta: Liian (¥) paljon yhtämittaista hälinää, äijiiä, jotka älisevät, rallattavat vaikka illasta aamuun ja aamusta iltaan*. Vaimo sai tietää puolisonsa olevan Pyhäjärvellä. Jouluyönä 1939 Viita kirjoitti jälleen uuden paikkakunnan: *Eikä tämä (¥) meidän uusin olinpaikkamme liioin anna aiheita kuvitella tätä miksikään kotiutumisseuduksi [--]*. Hän vietti ensimmäistä sotajouluaan Muolaassa Karjalankannaksella. Tammikuun alussa 8.1.1940 Viita kertoi tarkan sijaintinsa: *[--] toinen tekemämme korsu on noin 15 km itäkoilliseen edellisestä*, ja jo 6.2.1940 päivättyyn kirjeeseen hän lisäsi ensimmäisen kerran kirjeen alkuun paikkakunnan nimen *Kämärä*. Vaikka hän myöhemmin kirjoittikin usein paikkakunnan nimen avoimesti kirjeen alkuun tai tekstin joukkoon, myös jatkosodan alkuaikojen kirjeessä 16.7.1941 esiintyi jälleen salakirjoitusta: *(¥) Kun aika joutuin astuu aina, niin ikeen laiskuutesi alta nouse, askeltesi jäljet syvät astumaasi kamaahan paina*. Tällä kertaa Viita kirjoitti kirjeen Kajaanista.

Jatkosodan viimeisen vuoden kirjeissä ei ole päiväyksen yhteydessä merkintää paikkakunnasta, mikä saattaa johtui siitä, että Viita vietti pitkiä aikoja Värtsilässä. Kirjeiden teksteistä selvisi hyvin, millä paikkakunnilla hän milloinkin oli velvollisuuttaan suorittamassa. Viita kuvaili puolisolleen tarkan sijoituspaikkansa sekä paikkakuntien nimien että luonnon ja ympäristön yksityiskohtaisten kuvausten avulla hyvin monissa kirjeissä (esimerkit 3, 4 ja 5).

- (3) *Eilen muutin **Ruskealan kirkonkylään**. Täällä on jo ennestään muutamia poikia ja parin päivän kuluttua tulee vielä 3–4 kpl. Lisää. Tästä on noin 30 km. Sortavalaan ja Matkaselkä on lähin rautatieasema. [--] Tohmajoki luikertelee lukemattomin mutkin ja putouksin kohti Laatokkaa.* (12.7.1942)
- (4) *Pitäjä, jossa nykyisin majailemme, on nimeltään **Heinävesi**. Kun katsot karttaa, näet meidän asuma-alueemme sijaitsevan Soisalon saarella, joka ei muuten ole mikään Reuharipahainen.* (Maanantaina: Maria ylihuomenna)
- (5) *Jos muuten haluat kartasta katsoa, missä tällainen kylä on, niin etsi **Matkaselkä** ja kuljeta sitten kynttäsi 20 km itään rautateitse ja pysähdy siihen **Jänisjärven** rannalle, – siinä asuu ukkosi pienessä mökissä. Naapuritaloina ovat yksityiskauppa ja osuussellinen.* (21.10.1943)

Tarkastelussa olleissa 156 kirjeessä Viita kertoi salakirjoituksen avulla sijaintipaikkansa yhteensä viisi kertaa, 41 kertaa hän kirjoitti paikkakunnan kirjeen alkuun päivämäärän viereen ja tekstin sisälle hän sijoitti paikkakuntatiedon 20 kertaa. Hän uhmasi sensuurin sijoituspaikkakieltoa kirjeissään avoimesti 61 kertaa. Ja koska hän viipyi pitkiä aikoja samalla paikkakunnalla, hänellä ei ollut tarvetta kertoa asemapaikkaa aina uudelleen. Seppo Viita, jonka hallussa on Viidan alkuperäiset kirjeet, kertoi, että kirjeistä vain kahteen oli sensuuri iskenyt: 15.9.1941 lähetetyssä kirjeestä oli paikkakunta mustattu, toisesta kirjeestä, jonka päivämäärästä ei ole tietoa, oli paikkakuntatiedon kohdalta reväistyt pala pois. Lauri Viidan sensuurin aikana lähettämistä kirjeistä, joita on aineistoon säilynyt 156 kappaletta, vain 1,3 % joutui sensuurin haaviin, kun keskimääräisesti jatkosodan kirjeiden tarkastusprosentti oli noin neljä (Hagelstam 2011: 307). Harvoin kohdalle osunut sensuurin tarkastus kenties rohkaisi Viitaa kertomaan avoimesti puolisolleen sijoituspaikkatietonsa, olihan tärkeää, että puoliso tiesi miehensä sijoituspaikan.

Sijoituspaikan paljastamista tapahtui yleisestikin tarkasteltuna luvattoman paljon, vaikka paikkatieto oli selvästi sensuurisäännöissä määritelty ankarasti kielletyksi aiheeksi. Joulukuuhun 1941 mennessä sensuuri oli tehnyt noin 19 000 poistoa, joista kaksi kolmasosaa johtui sijoituspaikan ilmaisemisesta. Kirjoittajat olivat toiminnassaan sotilasjohdon silmissä hyvin kurittomia. (Metsberg 2015: 40.) Kenties he kuitenkin itse ajattelivat syyllistyneensä vain lievään rikkomukseen.

4.3 Sotadiskurssia – "Olemme riehuneet kuin riivatut henget"

Päämajan antamien ohjeiden mukaan kotirintamaa ei saanut kuormittaa sotarintaman vaikeuksista kirjoittamisella, olihan kotiseudulla omat taistelunsa kestettävänä. Sotureiden tuli kestää taistelut nurkumatta. Taisteluista ja väkivallasta kirjoitettiinkin vain vähäisessä määrin sotakirjeissä (Hagelstam 2006: 225), paitsi tilanteissa, joissa miehet näkivät sodan lopputuloksen ja sodan toivottomuuden. Viita kirjoittaa kotiin vihollisen suurhyökkäystilanteesta, jossa hän sotilastovereineen on ollut todellisessa hengenvaarassa (esimerkki 6).

- (6) *Olet kaikesti kuullut, että täällä jossakin on tapana ammuskella jos jonkinlaisilla instrumenteilla mm. tykeillä. Luonnollisesti sellaisessa metelissä sattuu joitakin vahinkojakin, kuten täysiosumia ja muuta sellaista. Kranaattipa se silloin tulla vihelsi ihan keskellä yötä mökin nurkkaan. Nukuin ullakkokamarissa enkä ehtinyt vetää muuta kuin housut ja saappaat jalkaani, kun lähdin etsimään alakerrasta pk:tani, jonka joku toimelias oli jo korjannut ulos, niin että kauan turhaan kopeloituani savuisissa huoneissa olin*

pakotettu painumaan tyhjin käsin pihaan kaivamaamme sirpalesuojaan, jota valtava punainen kukko piti lämpimänä ja ilmassa käyvä viuhke ja räiske sangen tarpeellisena. Taloon oli jäänyt jonkinlainen määrä kiväärin ja konepistoolin patruunoita, jotka kuumentuessaan pitivät tavallista taajemman turinan. Onni oli vain onnettomuudessakin: ainoastaan neljä haavoittui tykistön täysiosumasta taloon, johon oli majoitettu noin 60 miestä [--]. Ja oli siinä vain niin paljon askareita, ettei ennättänyt edes nuhaa hankkia. Mistäpä niitä kaikkia hyviä yhdellä kerralla! (13.1.1940)

Sota oli kestänyt vasta muutaman kuukauden. Hyökkäyksien ja vastahyökkäyksien keskellä miesten piti oppia elämään uudella tavalla, ja tätä elämäntapaa oli vaikeaa, mutta myös kiellettyä kuvata realistisesti kotirintamalle. Viidan käyttämä sotadiskurssi tässä kohtaa on narratiivista, hän kuvaili kranaattitulituksen täysosumaa, jossa 60 miehen henki oli ollut hiuskarvan varassa. Kun miehet pakenivat palavasta talosta lähes alastomina, Viita kuvasi pakenemista *paljona askareena*, keskityksen äänistä hän käytti metaforia *viuhke* ja *räiske*. Vaarallisesta vihollisen hyökkäyksestä hengissä selviytymisen kuvaus päättyi ironiseen huomautukseen nuhasta, jota sitäkään ei kiireessä ehtinyt saada. Narratiivinen kuvaus vihollisen osumasta omaan tukikohtaan ohitti taidokkaasti sensuurin ja kotirintama sai peitellyn näytteen sodan todellisuudesta.

Lauri Viita palasi kirjeessään 9.2.1940 edellisen vuoden jouluaaton aattona kokemaansa *hölmöntölmäykseen*, jolla hän kuvasi suomalaisten joukkojen tekemää suurhyökkäystä puna-armeijan läpimurtoyrityksiä vastaan. Hän kirjoittaa Summan kuuluisista taisteluista, vaikka hän itse ei myöntänyt niissä olleensakaan. *No niin, mitäs minä niistä Summan tapahtumista, koska en ole koskaan ollutkaan siellä, vaikka melko lähellä.* Samassa kirjeessä 9.2.1940 hän kuitenkin tunnusti vaimolleen toivovansa, etteivät koskaan sellaiseen paikkaan toiste joutuisi. Seppo Viita vahvistaa (S. Viita 2017: 10), että kantakortin mukaan hänen isänsä taisteli Summassa. Lauri Viita kirjoitti taistelukokemuksesta yli kuukauden viipeellä, mikä toi ajallista etäisyyttä tapahtumiin, ja teki niistä kirjoittamisen kenties helpommaksi. Omien joukkojen onnistunut vihollisen materiaalin hävitys ilmenee myös tekstilainauksessa (esimerkki 7).

- (7) *Jouluaaton aattona meidän pataljoona oli sellaisessa tilanteessa, että [--] Hölmöntölmäykseksi olemme ristineet koko retken, ja toivomme, ettemme sellaiseen paikkaan toista kertaa joutuisi. [--] Kranaatit, kiväärikranaatit, hv-tykin ammukset ja räjähtävät kiväärinluodit vain huolehtivat, ettei aika tullut perääntyessä kovin pitkäksi. (Tuhottiin sillä reissulla pari ryssän autoa ja kenttäkeittiö sekä viskattiin korsuihin muutamia käsikranaatteja.) (9.2.1940)*

Viita käyttää kirjeessään vastahyökkäyksestä nimitystä *hölmöntölmäys*, josta on muodostunut myöhemmin osa sotadiskurssia ja vakiintunut nimitys tälle epäonniselle vastahyökkäykselle

(talvisota). Tämänkaltaiset kuvaukset taistelutilanteesta ja hyökkäyksen tuhovoimasta tuskin olisivat päässeet perille kotirintamalla, jos sensuuri olisi avannut tämän kirjeen. Tilanne oli ollut todella vakava, ja varmasti se oli järkyttänyt myös Viitaa itseään, koska hän palasi tapahtumaan usean kerran. Koko armeijakunnan tappiot tässä hyökkäyksessä olivat 361 kaatunutta, 777 haavoittunutta ja 190 kadonnutta. Viidan prikaatin tappiot olivat 41 kaatunutta, 90 haavoittunutta ja yhdeksän kadonnutta (S. Viita, SAK 492, Kper, s. 84).

Samana päivänä Lauri Viita kirjoittaa puolisolleen vielä toisenkin kirjeen, jossa hän jälleen palaa Summan taisteluihin. Hän kuvaa vihollisen järein asein aloittamaa raivoisaa keskitystä ja myöhemmin alkavaa toisenlaista keskitystä, lähes kymmenen kilometrin päähän erottuvaa vihollisen puolelta tullutta propagandaa. Vihollisen toiminta herätti sotilaissa hilpeyttä, ja sen ainoaksi vaikutukseksi Viita mainitsee konekivääreiden rätinän vihollisen suuntaan (esimerkki 8).

- (8) *On oikeastaan aivan virheellistä puhua Summan jylinästä, sillä jylinässäkin ymmärretään olevan tauko- tai ainakin laskukohtia, mutta Summan sävel on vallan jotakin muuta, määrittelemätöntä mylvintää, yötä päivää. – Sitten joskus ikuisuuden kuluttua on taas tyyni pakkasyö, hiljainen, salaperäinen. Kuun kelmeä sirppi kiertää juhlallista rataansa. Silloin ryssä alkaa toisenlaisen keskityksen. Suomalaisten visaisiin kalloihin koetetaan kovaäänisen välityksellä ahtaa venäläistä yhteiskuntaoppia ja kansalaistietoa. [--] Tokko mikään propaganda on koskaan kuurompia korvia tavannut kuin tämä ryssien hullunkurinen sepustelu Suomessa. [--] Konekiväärit rätisevät ainoan mahdollisen vastauksensa. (9.2.1940)*

Vihollisen hyökätessä pommikonein sisämaahan ja suurien kaupunkien kimppuun sotilaat kokivat pelkoa myös kotirintaman takia. Pommitusuutiset kotirintamalta kouraisivat syvältä rinnasta, mutta peloista ei ollut helppoa kirjoittaa, eikä niistä *Kenttäpostioppaan* määräysten mukaan olisi saanutkaan kirjoittaa. Viita kuitenkin tilittää avoimesti vaimolleen tuntemuksiaan pommikoneiden lentäessä länttä kohti (esimerkki 9).

- (9) *Siellä kotiseudulla ei varmaan osata aavistaa, miten hartaasti täällä ainakin suurin osa silmäilee taivaan sinistä kupua peläten ja toivoen. No, mikä siellä pilvissä kummittelee? Pilvissäkö? Kunpa olisikin pilviä, pilviä ja vielä pilvien päälläkin pilviä! Niistähän tässä juuri kysymys on. Kulttuurin läpitunkema nykyaika lienee herättänyt teidän sivilistienkin atavistiset vaistot ja taipumukset. Sääsuhteet eivät enää olekaan mikään joutava puheenaihe. [--] Voi, rakkaat ystävät, maan alle me täällä painumme kuin hiiri koloonsa. [--] Teille me tuiskuja toivomme, teidän vuoksemme täysikuuta manaamme. Teille, teille, kotiseudut, -mökkit ja väet! (17.1.1940)*

Lauri Viita kuvaa säiden merkitystä sodankäynnissä ja huomauttaa sääolojen merkittävyydestä. Lentosäät määrittivät pommikoneiden mahdollisuuksia tehdä tuholentoja kotirintaman ylle. Viita kertoi, miten miehet painuivat pommikoneiden ylilentojen takia maan alle poteroihin. Ankarien ilmahyökkäysten jälkeen, kun Kerttu Viita tiedusteli mieheltään, miten tämän kipeä leukansa jaksaa, vastaus oli *[--] ei täällä tahdo peloltaan kaikkia kipuja muistaa* (20.1.1940). Pelko näytti ottaneen miehet valtaansa, ja Viita jatkoi tästäkin kokemuksesta avointa kirjoittamista. Hän ei suostunut peittelemään pelkoaan tai vaikenemaan pelottavista tilanteista, vaikka sotaisa kuvaus kenties aiheuttikin vaimossa levottomuutta ja lisäsi tämän kokemaa ahdistusta.

Päämaja kielsi kertomasta kotirintamalle joukkojen kunnosta tai varustusten laadusta, etteivät tiedot missään vaiheessa vuotaisi vihollisen tietoon. Kuten yleisesti tiedetään, talvisodan tammikuusta 1940 alkanut ankara pakkaskausi vyöryi Suomen ylle hankaloittaen sekä kotirintaman elämää että varsinkin puolustustaistelua käyvien sotilaiden elämää. Rintamalla koettiin monenlaisia epätoivon hetkiä, ja jossain tilanteessa Viidan joukossa erääksi selviytymiskeinoiksi piti ottaa lumesta sulatettu vesi (esimerkki 10).

(10) *Omissa joukoissa on ehkä ankarien pakkasten ja majanmuutosten takia ilmennyt joitakin elimellisiä häiriöitä, joiden poistamista on kokeiltu lumesta sulatetulla neulaspitoisella vedellä, käytettynä joko kp:n, vup:n tai vp:n vuorovaikutuksin. Kokeilut ovat kuitenkin osoittautuneet sikäli epäonnistuneiksi, että miesten käyttökelpoisuus on alkanut kärsiä lukumäärän kustannuksella.* (20.1.1940)

Ehkäpä varsinaiset vesiastiat olivat umpijäässä, ja sulatetun lumen odotettiin tuovan nopeasti helpotusta vesitilanteeseen. Lumesta sulatettu vesi näytti kuitenkin vaikuttaneen miehissä odotusten vastaisesti. Kokeilun lopputuloksena juotuaan epäpuhdasta vettä taistelujoukot entisestään harvenivat. Miesten palvelukuntoisuus (kp = kelpaa palvelukseen) vaihtui vapautumiseen ulkopalveluksesta (vup) tai vapautumiseen palveluksesta (vp). Tilannekatsaus kotirintamalle sisälsi kielletyn viestin joukon kunnosta ja taistelukyvystä.

Lauri Viita pystyi kuvaamaan raadollisen taistelutilanteen myös kaunokirjallisena esityksenä. Esitystapa oli varmaan harkittu ja kirje lähetty matkaan toivein, ettei sensuuri ehtisi keskittyä kaunokirjallisen tunnelmakuvauksen todelliseen sisältöön ja sensuroida sitä. Filosofisen pohdiskelun sävyssä näkyy kritiikki sodan ja meneillään olevan elämänmenon taustalla vaikuttavaa, tässä esimerkissä nimeämätöntä, auktoriteettia kohtaan (esimerkki 11).

(11) *Ajatus kiertää kuin kumisaapas santaista tanssilavaa. Rahisee ja tökkäilee. Orkesteri Nyky aika esittää uusin menetelmin uusia moderneja sävelmiään, dissonanssien –*

riitasointujen korkealentoista sinfoniaa, jota vain harvat yksilöt ymmärtävät; onhan näet apinoillakin omat ajatuksensa. Mikä vuosituhantisen sivistyksen hienostama melodia ja harmonia, jota tosin emme voi mitenkään tajuta, mutta onhan olemassa mielikuvitus! Ja sopusointuhan on sitäpaitsi niin vanhanaikainen käsite, ettei sitä ole oikeus säilyttää hyödyttömäksi painolastiksi suurten profeettaimme jalojen aatteiden harteille. – Uskaltaako joku väittää, että tämä on epäinhimillistä? Sellaiset äänet on vaimennettava, ennenkuin ne ehtivät vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen. Vaikka autuuden tie käykin lukemattomien uhrien yli, niin syy ei ole aatteen ja suunnan, vaan sen aiheuttaa kulkemamme tien ennenkuulumatoman korkea päämäärä. [--] Messiaitten aika on tullut. Suuri luomistyö on käynnissä maalla, merellä ja ilmassa. Tuli ja tuhka julistavat tulevien sukupolvien siveysoppia vanhanaikaisen rakkaushaaveemme sijaan. (27.1.1940)

Viita ei kuvaa ahdistavaa asiantilaa tässä esimerkissä (11) konkreettisesti vaan käyttää yksinomaan abstraktia kieleltä, joka sisältää monta metaforaa ja myös ironiaa. Filosofinen ja kaunokirjallinen kuvaus ristiriitojen täyttämästä, sotaa käyvän maailman tilasta paljastaa selvällä tavalla tuolloin rintamalla vaikuttaneen epätoivon ja synkkyyden. Analysoin tarkemmin tätä tekstijaksoa alaluvussa 5.1.

Joukkoja koskevat tiedot, kuten niiden vahvuus, kunto, aseistus ja varustusten laatu, olivat ankarasti kiellettyjä aiheita, ja jokainen sotilas tiesi tämän. Siitä huolimatta Viita kertoo kotiin lähes ylpeyttä osoittaen, miten sotatarvikkeita olisi riittänyt, vaikka toiseen Summan taisteluun (esimerkki 12).

(12) *Täällä on taas ollut pari harvinaisen rauhallista päivää. Pörriäisiä ei ole näkynyt ja tykit vaihtavat mielipiteitään harvakeen, ikään kuin muistoksi. Summassa olisi kyllä kranaatteja sekä räjähdysaineita vielä toiselle 60:n hyökkäysvaunun erälle, mutta ryssän voittamaton armeija taitaa nuolla ensin entiset haavansa, ennen kuin sillä on halua uusiin sotatarvelahjoituksiin. (9.2.1940)*

Vihollisen armeija tuli kirjeessä mainituksi ironisesti *voittamattomana*, jonka hyökkäysaiheet saattoivat nyt hetkeksi pysähtyä. Aineiston perusteella tiedämme, että Lauri Viita ei kaihtanut kirjoittaa kielletyistä ja sodankäynnin kannalta strategisista aiheista. Puoliso sai sensuurin uhallakin selontekoja vihollisen tekemästä hyökkäyksestä, Summan taistelusta, miesmenetyksistä ja viholliselle aiheutetuista tuhoista. Viita oli päättänyt vaimonsa pyynnöstä olla rehellinen kuulumisien kertomisessa, ja tätä lupautta hän noudatti koko sodan ajan (esimerkki 13).

(13) *Tarkoitukseni ei ole tehdä tästä mitään Jobin postia, mutta ettet luulisi minun kaunistelevan asioita, kerron vähän itse asiassa sangen pienistä tappioistakin. Olethan kehoittanut minua olemaan rehellinen! (20.2.1940)*

Jokaisessa sotadiskurssin esimerkissä on nähtävänä Lauri Viidan monipuoliset kielenkäyttöresurssit, kun hän kirjoittaa kotiin kiellettyjä aiheita sisältäviä selostuksia kuvaillen

niissä ikäviä olosuhteita, miesten heikkenevää taistelukuntoisuutta ja varsinaista taistelutapahtumaa. Osan kuvauksista hän peittelee narratiivilla moniäänisen kielen keinoin, sillä usean esimerkin tekstiin sisältyy monia moniäänisyyden piirteitä, kuten metaforaa, alluusiota ja ironiaa. Näitä piirteitä esittelen tuonnempana luvussa 5.

4.4 Väärien lomaperusteiden diskurssia – "Parhaat valehtelijat ensin"

Sotilaan arvoa alentaviksi aiheiksi ja tosiasioiden vääristelyksi luokittelen Viidan kirjeissä hänen loma-anomuksensa monenkirjavat syyt. Turhautuminen sodassa johti hänet jatkuvaan lomalle pääsyn odotukseen, ja kun lomat myönnettiin vuorojärjestyksessä, oman vuoron odottelu johti epätosien syiden keksimiseen ja esittämiseen. Seppo Viidan (SAK 492, Kper, s. 11) mukaan Lauri Viita olikin ilmeisesti hyvin luova keksiessään syitä päästä lomalle. Hän kehitti jo varusmiespalveluksessa ollessaan kyseenalaisia keinoja ja jatkoi niiden kehittelyä sota-aikanakin. Karkeimmillaan keksityt lomasyyn saattoivat ylittää jopa hyvän maun rajat. Tekaistuja syitä olivat esimerkiksi sisaren kuolema, jonkun omaisen hautajaisiin osallistuminen, tyttöystävän alkanut raskaus tai vaikkapa keksitty kihlaus. Hän tiesi itse, mitä teki, koska perusteli tekemisiään: *[--] tämä nyt on kuitenkin sellaista teatteria, että parhaat valehtelijat pääsevät ensin* (4.10.1941).

Jatkosodan ensimmäisenä syksynä Viita kehitti loma-anomusta perustellen sitä tekaistulla perunannostolla. Arvattavasti maataloiltaan sotaan lähteneet miehet anoivat ja pääsivätkin perunannostolomalle, olihan kotirintaman naisille jäänyt kaikki entiset niin kutsutut miesten työt, maaseudulla esimerkiksi viljelyyn liittyvät peltotyöt, kynnöt, kylvöt ja sadonkorjuu. Sadonkorjuun aikana loma oli maaseutujen miehille erityisen tärkeää, ja tässä samassa ajankohdassa myös Tampereen poika, jolla ei ollut aariakaan omaa tai edes vuokrattua perunamaata, keksi oivan syyn anoa lomaa (esimerkki 14).

- (14) *Pitäisi vain saada joltakulta isohkon peruna tai muun maan omistajalta todistus, että olen esim. vuokrannut kymmenkunta tai vähemmän aaria perunamaata sekä että siitä olisi mitä kiireimmin kaivettava perunat, koska vuokrasopimus päättyy sinä ja sinä päivänä, ja isännän pitäisi samaan maahan kylvää vielä tänä syksynä ruis (tai mitä vain) tahi rakentaa, myydä koko maa tahikka selittää, että siihen tehdään tie ja melkein mitä vain, kunhan vain tärkeältä tuntuu.* (3.10.1941)

Kovin uskottavalta perunannostosta kehitelty suunnitelma ei näyttänyt Viidan omissakaan silmissä, oletettavasti se olikin vain ajankuluksi ja omaksi hauskuudeksi kirjoitettu, kuten myös seuraava ehdotelma samassa kirjeessä kanalan tiivistämisestä (esimerkki 15).

(15) *Voit kirjoitella myös kaikenlaista, miten uusi kanala (esim.) on jäänyt tylläämättä ja tulee pakkaset, siat kuolevat viluun j.n.e. Yksinkertaisuus, lyhyys ja selvyys ovat tällaisen paperin vakuuttavimmat ominaisuudet. Riisuus ja häikäilemättömyys taas ovat parhaat ominaisuudet todistuksen hankkimisessa. Asiassa ei ole mitään pelättävää. Aina parempi, mitä kauheampia juttuja keksit [--].* (3.10.1941)

Viita opasti siis myös vaimoaan laatimaan keksittyjä syitä loma-anomustensa tueksi. Jos vaimon oma mielikuvitus ei riittänyt, Viita teki omia ehdotuksia. Oliko tamperelaisella Viidalla Pispalan rinteillä kanala tai sikalaa, sitä ei kirjeistä pysty todentamaan, mutta loma-anomusehdotelmiin niiden kunnostustarpeet päätyivät.

Tarvittaessa Lauri Viita oli pragmaattinen ja selkeä sanoissaan. Hän jopa kirjoitti itse valmiiksi kirjemallin, jonka mukaan vaimon piti kotipuolella kirjoituttaa kirje puhtaaksi ja hankkia siihen allekirjoitus joltakulta Pispalan Tarmon hallituksen jäseneltä. Allekirjoituksen jälkeen kirje piti lähetettävän urheiluseuran puheenjohtajalle eli Viidalle itselleen. Kirjeen avulla loman saaminen olisi ollut hyvin todennäköistä. Kirjeessä perusteltiin Viidan omin sanoin hänen oma ehdottoman välttämätön läsnäolonsa johtokunnan työskentelyssä: *Ennen kaikkea organisaatiomme miesvoittoisuus sekä miespula asettavat toimintamme jatkumisen vaakalaudalle.* Seppo Viidan (S. Viita, SAK 492, Kper, s. 158) mukaan Pispalan Tarmossa oli sota-aikana kuitenkin vain nais- ja nuorisotoimintaa, ja toimintaa pyörittivät yksinomaan naiset. Anomuskirjeen kirjoitettuaan Viita lisää odotusarvon lomansa perusteelle (esimerkki 16).

(16) *Luulisin tällaisen esimerkkillistä taistelumieltä uhkuvan sanahelinän tehoavan, mikäli asianomainen ylhäisyys on hiukankaan diplomaatti!* (30.1.1942)

Ehdotelmaan uusista lomaperusteista Viita lisäsi vaimolleen kannustavia neuvoja toimia riuskasti ja häikäilemättömästi ja yllytti tätä keksimään mitä kauheampia juttuja. Tämän ei tulisi nähdä tällaisessa toiminnassa mitään pelättävää. Viita itse osoitti olevansa peloton, kun lähetti myöhemminkin epärehellisyteen yllyttäviä ohjeita (esimerkki 17).

(17) *Saisitpa aikaiseksi jonkinlaisen sähkösanoman, jossa jonkun sanottaisiin olevan vakavasti sairaana. Jos äidilläni olisi pisarakin minun häikäilemättömyyttäni, hän saisi vaikka minkälaisia lääkärintodistuksia. [--] sairauksilla ilvehtiminen tuntuu sentään ilkeältä. Itseni*

suhteen voisin vaikka miten näytellä, mutta kehottaa muita, ei. Koetetaan keksiä muuta.
(21.6.1942)

Kirjoitettuaan ohjeita loma-anomuksen laatimiseen tarvittavista todistuksista, Viita huomasi kuitenkin tehneensä väärin. Yhtäkkiä sairauksilla ilvehtiminen tuntui pahalta, ja vaikka hän itse saattoi kevein mielin terveenä miehenä esittää sairasta, ei hän sentään tohtinut muita yllyttää samaan vilppiin. Hän häälyi kahden vaiheella, toisaalta hän kaipasi pohjattomasti päästä lomalle vaimonsa luo, ja sinne päästäkseen hän oli valmis keksimään epätosia tapahtumia ilman tunnontuskaa, mutta toisaalta hän saattoi muistaa sotilaan velvollisuudet osoittaa asiallisuutta kirjeissä; valheellisten juttujen sepittäminen ja tosiasioiden vääristely eivät antaneet kirjoittajasta kaunista käsitystä. Ajoittainen empiminen näkyi kuitenkin vain joissakin Viidan kirjeissä, muuten hän jatkoi valitsemallaan *parhaat valehtelijat ensin* -metodilla

Luovalle miehelle loma-anomusten aiheiden keksiminen ei tuottanut suurtakaan vaivaa. Viita hyödynsi kirjallista kykyään myös sotilastovereidensa lomien anomuksissa, sillä taitavana kirjoittajana hänen anomuksensa hyväksyttiin yhtä epäonnistunutta anomusta lukuun ottamatta aina. Tästä harvinaisesta tapauksesta hän kirjoitti vaimolleen 10.11.1942: *Yhden ainoan tavoitettuun tulokseen johtamattoman loma-anomuksen olen koko kunniakkaan sotilasurani aikana tehnyt.* Onnistuneiden loma-anomusten ja lomien jälkeen alakuloinen tunnelma valtasi kuitenkin nopeasti miehen mielen, ja hän palasi palvelupaikassaan mielipuuhan pariin keksimään uusia syitä uuden loman saamiseksi (esimerkit 18 ja 19).

(18) *Tämä elämä tuntuu taas niin äärettömän typerältä. Marraskuun lomastakaan ei näin ollen tule mitään [--]. Pitää keksiä kaksin verroin raskaammat valeet kuin äskeistä lomaani varten.* (6.10.1942)

(19) *Jonkin ajan kuluttua keljuilen itseni täältä Tampereelle. Pidetään tarpeen vaatiessa vaikka jonkinlainen seuran kokous [--].* (21.2.1943)

Aineiston perusteella voidaan sanoa, että Lauri Viitaa ei haitannut kehitellä totuudenvastaisia syitä loma-anomuksiin, eikä hän ei peitellyt aikeitaan hakea lomaa väärillä tai keksityillä syillä. Hän kirjoitti asiasta suoraan ilman sala- tai kuvakieltä, ja hänen kirjallinen lahjakkuutensa ja mielikuvituksensa rikkaus näkyvät lomasyiden laajassa kirjossa. Esille nostamani epätodet syyt olivat kehittyvaiheessa, ja osan näistä Viita hylkäsi kirjoitettuaan ideansa paperille. Kehittytyö oli kuitenkin avoimesti sensuurin luettavissa. *Päämajan käskylehden* ohjeen perusteella arvioituna Viidan suunnittelemat anomukset sisälsivät valheellisia juttuja ja tosiasioiden vääristelyä. Aineiston

mukaan Viita jatkoi luovaa toimintaansa sodan loppuun saakka, ja todennäköisesti hän myös käytti keksimiään syitä, vaikka jälkikäteen tarkasteltuina niiden olisi pitänyt herättää esimiehissä epäluuloa. Mahtoiko loma-anoja tuntea salaista mielihyvää harhauttaessaan esimiehiään epätosilla lomaperusteilla, eihän hän muutenkaan pitänyt sotakoneistoa ja sen edustajia mitenkään viisaitten kerhona, kuten seuraavassa luvussa 4.4 esittelen.

4.5 Parjaamisdiskurssia – "Pitäkööt apinat aivonsa"

Lauri Viita arvioi usein esimiehiään ankarin sanoin, he näyttäytyivät hänen silmissään järjettömän sotakoneiston osasina, joiden henkistä kapasiteettia hän ei korkealle arvostanut. Lomat toivat väliaikaista huojennusta ahdistavaan elämään, mutta niitä myönnettiin harvoin, vain kolme–neljä kertaa vuodessa (Hagelstam 2011: 304). Kun loma-anomus oli hylätty, mies purki turhautumistaan kuvaamalla esimiestään ankarin sanoin (esimerkki 20).

(20) *Se loma-asia kummittelee alati mielessäni. Yksinpä tätä kirjoittaessanikin se asettuu kuin sumuverho ajatukseni eteen. [--] Pari vähäisen kunniansa puolesta erittäin arkaa ylhäisyyttä on näköjään asettunut lomani tielle, mutta sehän se vasta tekeekin asian mielenkiintoiseksi. Milloin on totuus saanut yösijan! Ei vaikuta asiaan, totuus tarkenee näet pakkasessakin. Pitäkööt apinat aivonsa, niin teen minäkin! Näkemiin! (8.12.1941)*

Esimiehet käyttäytyivät Viidan mielestä *kunniastaan arkoina ylhäisyyksinä* ja hän nimittääkin heitä tässä esimerkissä *apinoiksi, jotka hänen puolestaan saivat pitää aivonsa*. Asevelvollisuuden suorittamisen aikana, jolloin sensuurin määräyksiä ei vielä ollut rajoittamassa ilmaisunvapautta, Viita käytti esimiehistä ja kouluttajista varsin värikästä kieltä. Yksiköstä löytyi Viidan kirjeiden perusteella *tunkioherra, natsaherra, puolihullu luutnantti, sotahullu alikersantti, mokomakin Napoleon, äijä paha ja kaiken maailman kiho*. Sensuurisääntöjen astuttua voimaan tällaiset nimittelyt loppuivat lähes kokonaan. Vain suurimman pettymyksen jälkeen hän käytti esimiehistään halventavaa nimittelyä, kuten edellä olevassa kirjelainauksessa 20 esiintyneet *apinat* tai ironiset arvonsa tunteva *ylhäisyys* ja *komeljanntari* arvellessaan 30.1.1942 ja 10.8.1942 mahdollisuuksiaan saada lomaa.

Hierarkkisesti johdetussa puolustusvoimissa sodan aikana esimiehen halventavasta nimittelystä olisi saattanut seurata vakavampikin rangaistus kuin mitä sensuuri käytti yleensä takavarikoidessaan kirjeen, mustatessaan kirjeen tekstiä tai leikatessaan kirjeestä paloja pois. Loogisena ajattelijana Viita pidättäytyi käyttämästä esimiehistään halventavia nimittelyjä, vaikka hän muuten ilmaisi mielipiteensä selkeästi, mikä selviää myös esimerkistä 21.

- (21) *Tein eräänä päivänä joukkueenjohtajalle sängynkin, mutta sitten lopetin koko sängyartikkelin, kun kaikki kihot rupesivat haluamaan tuota patenttivalmistettani. [--] Piruako minä heidän sängyistään, osaan minä syödä, maata ja uidakin. (8.7.1941)*

Pätevänä puuseppänä Lauri Viita rakenteli siis puhdetöinään huonekaluja ja oli rakentanut myös joukkueensa johtajalle sängyn. Hyväksi havaitun sängyn aiheuttama tilausten runsaus ei miellyttänyt puuseppää, ja hän lopettikin artikkelin tuottamisen. Esimiehiä eli *kihoja* kohtaan tuntuma antipatia huokui Viidan kommentista: *Piruako minä heidän sängyistään*. Viita osoitti sananvalinnoillaan olevansa vapaa ja itsenäinen toimija, jota eivät esimiehet sodassakaan määrällleet.

Kainuun-Vienan alueella oli jatkosodan vuosina myös saksalaisia kanssasotilaita, ja koska Lauri Viita osasi koulussa oppimansa pohjalta jonkin verran puhua heidän kanssaan, hän tutustui näihin ja opiskeli kieltä myös lisää (S. Viita, SAK 492, Kper, s. 113) (esimerkki 22).

- (22) *Pari saksmanniakin tuli taas meille. [--] Sen voin kuitenkin sanoa, että mitään viisauksia ei näistä päistä lähde puristamallakaan. [--] Minun tulee oikein ilkeä olla ajatellessani noitten ihmisparkojen alennustilaa. Oikeastaan ovat heidän aivonsakin sensuroidut ja korvat viritetty kuuntelemaan palopuheita. (27.1.1942)*

Saksalaisotilaat saivat Viidalta tylyn arvion. Viita näki heidät alennustilassa elävinä tahdottomina raukkoina, joita hän sääli. Palopuheilla Viita todennäköisesti viittasi Saksasta radion välityksellä Suomeenkin lähetettyjä natsiagitaattoreiden puheita, joita saattoi hyvinkin kuvata volyyminsa ja intensiteettinsä perusteella palopuheiksi. Viita kirjoitti kotiin myös uudesta saksalaisesta tuttavastaan, ja kirjeestä ilmenee, ettei hän tätäkään aseveljeä arvostanut (esimerkki 23).

- (23) *Tässä nyt on aito saksalainen tyyppisotilas, tyhmä kuin aasi, osaa tavattoman määrän propagandalauluja, mutta ei tiedä kuka ja mikä on saksan huomattavin filosofi Gant. (27.1.1942)*

Esimerkissä on viittaus saksalaiseen filosofiaan Immanuel Kantiin, jonka teoksia Viita oli itse lukenut. Yleissivistynyt, kirjallisuutta rakastava Viita kävi aina tilaisuuden tullen paikkakunnan kirjastossa, oli se sitten oikea kirjasto, pieni lainaamo tai kansakoulun kirjasto. Myös saksalaisia runoilijoita Goethea, Schilleriä ja Heinea Viita siteerasi kirjeessään 27.10.1944 niin pitkällä runoilla, että Seppo Viita pohti: "Tulivatkohan runot ulkomuistista vai oliko hänellä tällainen kirjasto mukana sotareissussa?" (S. Viita, SAK 492, Kper, s. 223, alaviite). Vahva tiedonhalu teki Viidan uteliaaksi lähes kaikesta. 11.2.1943 Viita kirjoitti kotiin: *Olen aikani kuluksi lueskellut muun muassa magnetismia, sähköoppia, kemiaa, biologiaa, astrologiaa ja fysiikkaa*. Viita luonnehti

esimerkissä 23 saksalaisen sotilaan *tyhmäksi kuin aasi* ja tuli samalla korostaneeksi omaa sivistyksen tasoaan, olihan hän itse tutustunut filosofi Kantin tuotantoon.

Lauri Viita parjasi myös samoissa puhelinlinjojen korjaustehtävissä toimivaa vikakaveriaan. Vikakaveri-nimitys juontuu todennäköisesti miehen tehtävästä; hän korjasi Viidan kanssa puhelinlinjoilla esiintyneitä vikoja. Mitään hyvää ei Viidalla ollut sanottavana tästä kaverista (esimerkki 24).

(24) *Nykyinen vikakaverini on todellakin vikakaveri. Tuntuu, kuin hänen pimeistä aivoistaan valuisi ärsyttävää kaasua, joka pilaa koko huoneen ilman. Minä tarvitsen joko rakkauden tai älyn jalostavan ilmapiirin voidakseni vapautua matoisen hetken hegemoniasta ajattomuuden maailmoihin. Tahi minä tarvitsen yksinäisyyttä, tuota jumalaista seuralaista, joka luo mielikuvitukselle siivet [--]. (28.7.1944)*

Viita ilmaisee kaipaavansa pois ympärillään vallitsevasta matalasta ilmapiiristä henkisen karuuden ja tyhmyyden keskeltä ja toivoo nousevansa sellaiseen ilmapiiriin, jossa hänen luovuutensa saattaisi kukoistaa. Kaunokirjalliset määritelmät *ajattomuuden maailma* ja *yksinäisyyden jumalainen seuralainen*, mitä nämä sitten tarkoittivatkaan, osoittavat mielestäni Viidan ristiriitaisen mielialan liikkeitä arkisen työn ja epämieluisan työtoverin sekä haaveissa siintävän luovan työn välillä.

Esimiesten, sotilastovereiden, saksalaisten sotilaiden ja vikakaverin moittimisen lisäksi oli vielä yksi ryhmä, josta Viidalla ei kirjeissä ollut hyvää sanottavaa, nimittäin lotat. Lauri Viidan kirjeiden perusteella lotat käyttäytyivät toisinaan lapsekkaasti, eikä heidän läsnäolonsa vakuuttanut Viitaa lainkaan. Pikemminkin Viita esittää avointa arvostelua lottien asenteista ja heidän käytöksensä moraalisuudesta (esimerkki 25).

(25) *Muuan lotta kysyi, kenelle kirjoitan. Eukolle vain, vastasin. Hän pyysi saada kirjoittaa terveisensä mukaan. Olkaa hyvä, sanoin. Lotta kirjoitti ja arveli, ettei tämä kirje olekaan eukolle, koska minä en muka siinä tapauksessa uskaltaisi lähettellä kaiken maailman naisten terveisiä. – Voi, pyhä yksinkertaisuus, sinulla on huvattu paikka taivaassa! (13.12.1941)*

Kirjeessään 25.1.1942 Viita kertoo vaimolleen istuvansa kanttiinissa ostettuaan uuden lehtiön. Kanttiini olisi auki koko yön ja Viidalla olisi hyvää aikaa kirjoittaa kirjettä ja kuvailla taas kerran tuntojaan. Usein hän filosofisesti pohtikin maailmaa, mutta nyt hän alkoi arvioida ihmisten ja lottien ajattelukykyä, joka toimi hänen arvionsa mukaan hyvin vanhoillisesti, suorastaan keskiaikaisesti. Viidan arvosteluasteikossa tämäntasoinen toiminta ei noussut kovinkaan korkealle (esimerkki 26).

(26) *Ihmiset sekä myös lotat tuntuvat pohjimmaltaan olevan melko vanhoillisia eri yksilöitten oikeuksien ja velvollisuuksien suhteen. Esittämättä pienintäkään vastalauseita tasavallan jäsenyyttänsä vastaan he käsittelevät ilmiöitä ja ihmisiä kuin keskiajan aivoin, jotka*

kuvittelivat esimerkiksi pienen fon-sanana nimen edessä aateloittavan ei ainoastaan sukua vaan myös ajatukset ja teot, olivatpa ne sitten vääriä tai oikeita. (25.1.1942)

Lotta seurasi omien kanttiinipuuhiansa lomassa Viidan kirjoitustyötä, ja tämä kenties tarkkailusta kiusaantuneena yltyi ylimieliseen lotan arvosteluun (esimerkki 27).

(27) *Lotta tuolla tiskin takana luulee tietysti, että laadin sangen viisaita ja kauniita lauseita, että käytän viljalti sellaisia yleviä ynnä muodikkaita sanoja kuin isänmaa, sankari, vapaus j.n.e. Hän ei liene milloinkaan käyttänyt aivojaan; en näet epäile, ettei hänellä ole sellaisia. Jos olisin vastuussa ihmiskunnan ja eritoten lottien henkisestä terveydestä, sanoisin vastaiseksi varaksi: Jos maailmassa on jotakin täysin kansainvälistä, niin sitä on ennen muuta eräs erittäin inhimillinen ominaisuus, typerys. (25.1.1942)*

Jopa lotan aivot olivat Viidan tulkinnan mukaan täysin toimittomat. Lottien toiminnan kitkerä arvostelu jatkuu myöhemminkin. Viita kuvaa erään lotan tekemää tarkastusmatkaa. Matkan syy ei heti käynyt selväksi, mutta illan pimetessä asia alkoi kirkastua, kun Viita kuuli, mitä seinän takana tapahtui (esimerkki 28).

(28) *...siellä pehmitetään lähes 40-vuotiasta emäntälottaa, joka on pataljoonassamme jonkinlaisena tarkastajana ja on siinä ominaisuudessa tullut meitäkin katsomaan. En tiedä aivan tarkoin, mitä kaikkea hänen pitäisi oikein tutkia, mutta epäilen kuitenkin hänen tänä yönä ulottavan tutkimuksensa hieman epävakaiselle alueelle, mikäli sanaakaan siveellisyys on enää olemassa. Hän on nyt tullut juotetuksi humalaan sekä jää ilmeisesti 28-vuotiaan nuorenmiehen seuraan. Kello lähenee jo kahtatoista, joten pian alkanee sänkykohtauksen vaihe. No, mitäpä siitä, kyllähän niin vanha nainen jo hyvänsä tuntee ja kiire on tunteakin, sillä ihmisen ikä ei ole pitkä eikä nauttimiskyky kestä sitäkään aikaa. [--] Valmista tulee. Kyllä nyt tulee suoritetuksi perusteellisempi lihantarkastus kuin lienee alunperin muonituslottien neuvojan velvollisuuksiin kuulunutkaan. Nyt siellä ollaan kai makuulla, koska on aivan hiljaista. Maatanko siellä vai nukutaan, sitä en tiedä enkä liioin voi sanoa käytössä olevien sänkyjen lukumäärää, mutta itse asiassa on aivan samantekevää, miten tämä lottien lotta yönsä viettää, sillä hänen arvovaltansa on jo +-0 yksikössämme. (17.2.1943)*

Esimerkin 28 perusteella Viita arvioi lotan moraalin ala-arvoiseksi. Alentuva asenne näkyy Viidan lotasta käyttämisestä nimistä; *jonkinlainen tarkastaja, lottien lotta, emäntälotta*. Viita selostaa vuolaasti, miten ilta eteni: Lotta tuli juotetuksi humalaan, jäi nuorenmiehen seuraan, tanssi läpi yön radion pauhatessa tangoa ja löysi lopulta itsensä sotapojan vuoteesta. Tapahtuman Lauri Viita kuvasi yksityiskohtaisesti siitäkin huolimatta, että kirje oli menossa hänen omalle vaimolleen. Oliko Viidan tarkoitus korostaa itseään uskollisena puolisona, joka ei sortuisi kuvatuunlaiseen lotan ympärillä syntyneeseen menoon, vai painottuiko kuvaus parjaamisen puolelle, kun hyvä syy siihen

tarjoutui? Selonteko kuitenkin lähti kotirintamalle. Alentuvaa asennetta alleviivaa myös Viidan kommentti *niin vanhasta naisesta ja tämän hyvän tuntemisesta*.

4.6 Ruikuttamisdiskurssia – "Täisaunaa" ja "keripukkia"

Sodan johto korosti sotilaiden fyysisen ja henkisen kunnon lannistumattomuutta, jonka tuli näkyä korkeatasoisena taistelutahtona ja miehekkäänä lujuuksena vaikeimmissakin tilanteissa. Ylipäällikkö Mannerheim julkaisi säännöllisesti päiväkäskyjä, joissa hän kiitti sotilaita sankaruudesta ja uhrimielestä, kuten esimerkiksi päiväkäskyssä nro 82/6.12.1942: "Sotilaani! Teiltä on vaadittu paljon ja vaaditaan yhä edelleen. Tunnen Teidän huolenne ja Teidän vaikeutenne. Mutta tunnen myös sen tinkimättömän lujuuden ja urhoollisen uhrimielen, joka on johtanut Teidät suuriin saavutuksiin" (Tolmunen 2012: 134). Näyttä siltä, että Lauri Viita kamppaili jatkuvasti turhautumisensa kanssa. Häneltä puuttui tosi soturin nurkumattomuus tiedostamansa sekasorron ja järjettömyyden keskellä. Viita ei osoittanut kirjeissään erityistä motivaatiota perinteistä isänmaan puolustamista kohtaan uhrimielestä puhumattakaan, eikä hän malttanut olla kirjoittamatta negatiivisista ajatuksistaan ympärillä vallitsevista fyysisistä ja psyykkisistä voimavaroja rasittavista olosuhteista (esimerkki 29).

(29) *En oikeastaan ole mikään idiootti, en edes tilapäisesti; päin vastoin olen liiankin hyvin selvillä siitä, että tämä näennäinen lamaantuminen johtuu olosuhteitten ja luontaisten elintapojeni sekä harrastusteni välisestä ristiriidasta. Olen kuin villi eläin, joka on pantu häkkiin; muutaman neliömetrin alaa voin polkea jaloin, joilla hetkessä jättäisin taakseni koko tämän kirjavan petolauman, jos vain saataisin syöksyä katseeni lailla rautaristikon lävitse. [--] Luulen, ettei minua voida milloinkaan kesyttää tekemään joitakin määrättyjä liikkeitä sirkuksen areenalla. (12.7.1942)*

Sirkus areenoineen on esimerkissä 29 Viidan metaforinen tulkinta elämästä sodan keskellä, ja hän sanoittaakin sen kuvauksilla, joita käytetään sirkuseläimistä puhuttaessa; elämänpiiri muistuttaa pientä villieläinten häkkiä rautaristikkoineen. Hän unelmoi kirjeessä vaihtoehdosta karata vapauteen. Hänestä ei ole tottelevaiseksi sirkuseläimeksi, joka toteuttaa hyvän koulutuksen tuloksena kouluttajansa pienintäkin käskyä. Pysyvänä olotilana Viita ilmaisee kokevansa ikävystymisen, merkityksettömyyden ja tylsyyden, mikä näkyy esimerkeissä 30–33.

(30) *Raskaalta tuntuu kuin kivireki paljaalla maalla. Kädet ovat kontassa eikä tahdo tuo polvikaan oikein sovelias pöytä olla. Ei ole valoakaan juuri minkäänlaista, kun kului tuo kynttiläkin loppuun. (22.2.1940)*

- (31) *Tämä kolmas retki alkaa näet olla jo vähän liikaa minunkin kärsivällisyydelleni, vaikka eihän sitä minulla kovin kosolti liene koskaan ollutkaan. Tuo ylenpalttinen ikävystyminen tavoittaa uhrinsa tavallisesti juuri silloin, kun älyn pitäisi olla vireimmillään; iltojen aaterikas mietiskely ja lennokkaat mielikuvitus eivät viihdy tässä kenttäharmaudessa. (2.9.1941)*
- (32) *Täällä ei harrasteta oikeastaan mitään, kirotaan vain ja veistellään kavereista mitä myrkyllisimpiä hirtehisvitsejä. (21.6.1942)*
- (33) *Päivät tulevat kuin pitkä-piimä jostakin ehtymättömästä sammioista, ja minä en voi muuta kuin ihmetellä, miten itse saan tuon laavan tukehtumatta niellyksi. (10.8.1942)*

Olosuhteet olivat varsin karut, ja Viita koki ne itselleen sopimattomiksi. Kirjalliset työt olisivat edellyttäneet toisenlaisen ympäristön, missä sopivankokoinen kirjoituspöytä ja hyvä työvalo olisivat antaneet fyysisen tuen henkiselälle työlle. Loppuun palavan kynttilän valo ei riittänyt hänen mielensä kirkastamiseen. Harrastuksista ei voinut sanoa mitään. Lisäksi miehet tuvassa olivat järjestään yhtä tylsistyneitä, mieli ja kieli karheana heidän aikansa matoi eteenpäin tylsänä virtana. Viita ei näyttänyt tuntevan veljeyttä rinnallaan elävien muiden sotilaiden kanssa, vaan pikemminkin vierautta, vaikka heillä oli yhteinen elämäntilanne ja yhteinen vaativa tehtävä. Ahdistavan olotilan kuvaus välittyi villieläinmetaforassa ja samoin Viidan kuvauksessa, kun hän kirjoittaa elämästään ihmisten kanssa, joihin hänellä ei omasta mielestään ole mitään sidettä (esimerkki 34).

- (34) *[--] sillä tämä johtuu vain eräänlaisesta irrallisuudentunteesta, koska minulta enemmän kuin on tavallista puuttuvat siteet niin tähän elämään kuin näihin ihmisiin, joitten kanssa ilman omaa tahtoa joudun jakamaan ruokani, asuntoi, aikani. [--] En tiedä, miksi kirjoitan aina näin ikävästi. Mutta minkäpä sille mahdan, ettei minussa muuta ole kuin ikävää. (18.4.1943)*

Esimerkit 30–34 ovat vuosilta 1940, 1941, 1942 ja 1943, mutta kirjeiden välittämä kuva miehestä pakollisessa ja vastenmielisessä palveluksessa toisten ihmisten määräämänä on samansisältöinen kaikissa kirjeissä. Jonkinlaista vaihtelua oli tiedossa, kun hän joulukuussa 1942 lähti toimisto- ja huoltouseereita kouluttavalle kurssille. Mutta hän koki vierautta sielläkin, eikä nähnyt, että koulutuksella olisi ollut mitään annettavaa hänelle. Tyytymättömyys paistoi hänen kirjeestään (esimerkki 35).

- (35) *Olen muuten nyt varusvaraston hoitoon tutustumassa, että sekin huoltouoli valkenisi. Oikeastaan minulla ei ole täällä mitään opittavaa, mutta sotaväki on nyt kertakaikkiaan sotaväkeä eikä mikään viisaitten kerho. (8.11.1942)*

Päämaja oli ohjeessaan muistuttanut sotilaita, ettei kotirintama kaipaa kirjeitä, joissa ruikutetaan vaivoja, sillä kotirintamalla oli omat murheensa ja huolensa. Kotirintamalla piti saada luottaa, että jokainen soturi täyttää velvollisuutensa nurkumatta. Aineiston perustella voidaan sanoa, että Viita ei ohjeesta piitannut. Henkisen pahan olonsa lisäksi hän kärsi fyysisistä oireista, joista hän myös rehellisesti ja peittelemättä kirjoitti kotiin. Loppukesällä 1942 Viita oli saanut ruoan heikkolaatuisuudesta, todennäköisesti C-vitamiinin puutteesta, johtuvan rasittavan vaivan eli keripukin ja siihen lääkettä (esimerkki 36).

(36) *Nyt minulla on sitten niitä keripukkirohtoja mm. nikotiinitapletteja. Sairaalaan ei määrätty, vaan itse pitää ronkkia ikeniään tikun nokkaan kierretyllä pumpulitukolla, jota kastan sinialunaliuokseen. [--] Niitä vitamiineja minun ei tarvitse järsiä kaikenkarvaisista ruohoista, nielenpähän vain 6 pientä pilleriä päivässä. Junamatkani sieltä tänne oli eräs tuskallisimpia kokemuksiani. Marjat kehittivät mahataudin, leivänsyönti aiheutti särkyä ikenissä ja nälkä päässä. Monta tuntia aurinko räkitti suoraan raihnaiseen naamatauluuni, ja visvanvalmistamo suussani työskenteli luomiskiihkon hurmiossa. [--] Olin kuin puppuunsa tukehtuva tiikeri tai kyy, jolla on puremiseen enemmän halua kuin hampaita. (20.8.1942)*

Tekstilainauksen 36 mukaan Viita sai lääkettä ja itsehoito-ohjeita, mutta ei lomaa tai lepoa sairaalassa, ja vaimo sai luettavakseen selonteon senhetkisistä lukuisista vaivoista; miehellä oli keripukkia, mahatautia, nälkää, särkyä ikenissä, visvanvalmistamo suussa ja kaiken yllä räkittävä aurinko, jotka yhdessä tekivät sotarintamalle palaavan sotilaan junamatkasta yhden hänen elämänsä tuskallisimmista kokemuksista. Alakulo, ankeus ja kiukku paistavat miehen sanoista. Monien vaivojen esittelemisestä välittyvä kuva on kaukana sodanjohdon toivomasta. Niistä ei löydy sotilasta, joka vaivojaan valittamatta palaa intomieliin isänmaataan puolustamaan.

Ruoan heikkolaatuisuuden lisäksi eivät myöskään hygieniaolosuhteet sotarintamalla olleet korkealla tasolla, ja korsuihin ilmestyi epätoivottuja ylimääräisiä asukkeja, nimittäin täitä, joiden torjunta oli hankalaa rintamaolosuhteissa. Vaatteisiin ripoteltu syöpäläisten torjunta-aine näytti aiheuttaneen Viidalle päänsärkyä (esimerkki 37).

(37) *Tänään oli pääni sellainen, että nielaisin yhden lähettämistäsi pulvereista. Hyvin tepsii. Kiitos. Se päänsärky johtui kai dynamiitista, jota meillä on joku muru vaatteissamme vastamyrkkinä erinäisille ilmiöille, joita on alkanut siitä yhden ja toisen tamineissa. Täit eivät näytä tekevän mitään erotusta sukupuolen suhteen näissä sota-asioissa, koska kerran ottavat naisetkin mukaan rintamalle. (13.1.1940)*

Korsuelämässä vallitsi paljon muitakin miesten sietokykyä koettelevia olosuhteita kuin täiden esiintyminen. Öiseen aikaan tulivartija piti yllä kamiinassa tulta eikä aina onnistunut tehtävässään. Viita kirjoitti 22.1.1940 kirjeessään, että tämä sai suorastaan uhkauksia, jos lämpötila ei nopeasti laske. Viita välitti oman ärtymyksensä kotiin runomuodossa (esimerkki 38).

- (38) *Maan alla me asuimme korsuissa,
hiki virtas ja vilutti vuoroin.
Oli ylhäällä häkää ja kuumuutta
ja alhaalla ulina kuoroin:
Tulivartija p-le nukkuu kai,
kun kamiina aivan on musta?
Palvata onko tarkoitus vai
muut' eikö teill' päässä kuin k-ta? (22.1.1940)*

Miehen hermot olivat koetuksella ankeiden korsuolojen vuoksi. Ahtaassa korsussa lämpötila vaihteli sietämättömän korkeista lukemista vilunväreitä nostattamiin alhaisiin lukemiin, ja tämä sai miehet karjumaan pahalle haisevassa ilmassa kipinämikolle suorat sanat. Vaivojen valikoima oli laaja ja vaivojen ruikuttaminen kirjeessä oli helpohko tapa purkaa pahaa mieltään. Viita purnasi rehellisin kuvauksin korsuolojen ankeutta (esimerkki 39).

- (39) *Majapaikkamme on tällä kertaa ahtain ja huonoin korsu niistä kaikista, joissa olemme asuneet. Sellaista se on maailman meno: mitä lujempia korsuja toisille tekee, sen huonompaan itse joutuu. Ei tämä kuoppa kestä juuri minkään tuumaista kranaattia, vaikka eihän niitä näille tienoille paljon tulekaan. Olemme olleet muutamia päiviä aika liemessä, mutta eihän onnellensa mitään mahda. (20.2.1940)*

Monenlaisten ulkoisten ikävien olojen lisäksi miesten mieltä ja ruumista jäyti fyysinen ikävä naisen luo, mikä aiheutti kitkerää kielenkäyttöä ja äkäisyyttä. Tästäkin korsukavereiden yhteisesti jakamasta jatkuvasta seksin puutteesta Viita kirjoitti kotiin (esimerkki 40).

- (40) *[--] Luulenpa, että juuri tämä seikka on pääasiallisimpana syynä miesten yleiseen kärtyisyyteen. Arvaahan sen kun miltei kaikki ovat sivilissä olleet vakituisten ukkosenjohdattimien omistajia ja täällä ei ole noille valtaville sähkönpurkauksille muuta tietä kuin suussa pieksevä myrkyinen kieli. Niinpä onkin ärrän ääntämisessä päästy sangen kiitettävälle tasolle. (4.1.1940)*

Olosuhteista ruikuttamisen diskurssiesimerkit 37–40 ovat vuoden 1940 tammi–helmikuulta, jolloin Lauri Viidan talvisota oli kestänyt kolmisen kuukautta, ja kirjoitukset huokuvat väsymistä, kyllästymistä ja turhautumista. Sotaväsymys alkoi mielialaraporttien mukaan näkyä yleisemmin vasta jatkosodan hyökkäysvaiheen jälkeen miesten asenteissa ja kotiin lähetetyissä kirjeissä. Tiedotuskomppaniat havainnoivat rintamamiesten mielialoja, ja raporteissa Päämajalle näkyi, miten nopeasti mieliala joukoissa muuttui. Vielä elokuussa 1941 joukkojen mielialan kerrottiin olevan väsymyksestä huolimatta reipas ja toiveikas, mutta jo syyskuun alun raporteissa oli mainintoja rajakauhusta, kun osa miehistä ei olisi halunnut ylittää Moskovon rauhan rajaa katsoen sen jälkeen olevansa laittomilla poluilla, suorastaan ryöstöretkellä. Marraskuussa raportoitiin haluttomuudesta

ja väsymyksestä, ja niin kutsutut hiipijät yksinkertaisesti lähtivät pois rintamalta. Joulukuussa 1941 sana sotaväsymys esiintyy tiedotusosaston ohjekäskeyissä ensimmäisen kerran. (Pilke 2011: 88.)

Oli siis varsin inhimillistä, että raskaiden henkisten ja fyysisten paineiden alla mieltä rasittavista aiheista tuli kirjoitetuksi kotiin. Pitkittynyt sota alkoi lyödä leimansa muutenkin yleiseen kielenkäyttöön. Päämaja halusi pitää tilanteen kontrollissa, ja sen tiedotusosasto otti kantaa jopa yksittäisiin sanoihin ja määritteli ne kielletyiksi, kuten esimerkiksi sana syöpäläiset. (Pilke 2011: 147.) Erityisesti täistä Viita kirjoitti kotiin sotavuosien aikana useankin kerran mutta käytti kirjeissään syöpäläisistä synonyymejä. Elämäänsä tyytymättömänä Viita valitti kotirintamalle yhtenä ja monenlaisia asioita. Surkeat korsut, täit, keripukki, pitkäveteisyys, naisen puute, ikävystyttävät toverit, typerät esimiehet ja sodan mielettömyys saivat kaikki osansa näissä diskursseissa, jotka olen tulkinut ruikutukseksi.

4.7 Seksuaalidiskurssia – "Ei kirjoiteta siitä"

Yhteydenpito kirjeitse pakotti sotilaat ilmaisemaan tunteensa sanoina ja kertomaan kirjallisessa muodossa sellaisia asioita, joita ei voitu välimatkan takia ilmaista ruumiin kielellä. Intiimiyttä luovia tekojakin kuvattiin kirjeissä, kun oli tarpeen rauhoittaa ja lohduttaa kirjeen saajaa. (Hagelstam 2006: 219.) Sara Silén (2017) kuvaa artikkelissaan, miten sotien aikana vallitsi yhteiskunnassa vahva porvarillinen seksuaalimoraali, johon liittyi seksuaalisuudesta vaikeneminen. Seksuaalisuudesta kirjoitettuaan sotilas saattoi jälkeenpäin ilmaista tuntevansa häpeää ja yritti myöhemmin vähätellä tai mitätöidä kirjoittamansa ajatukset. Avoimuus intiimeissä aiheissa ei näyttänyt ajan seksuaalikulttuurista johtuen olevan helppoa. (Silén 2017: 101–102.)

Sensuurin määräykset ja säännöt kielsivät kaikkien sopimattomien kirjoitusten ja piirrosten käyttämisen kirjeissä. Mitä ne tarkalleen ottaen olisivat olleet, sitä ei määritellyt. Kirjeissä tuli noudattaa asiallisuutta, eikä mikään sotilaan arvoa halventava kirjoitus ollut sallittua. Kirjoittajan piti antaa kaunis käsitys itsestään. Koska määräykset ja säännöt olivat epämääräisiä ja tulkinta kumpusi yksittäisten sensuurivirkailijoiden omista asenteista ja arvomaailmoista, sotilaat saattoivat kokeilla sopivuuden rajoja vaikkapa kirjoittaessaan seksuaalisesti väritynyttä tekstiä nähdäkseen, miten pitkälle asiattomiin kirjoituksiin saattoi mennä. Viidan kirjeiden perustella on pääteltävissä, että hänkin vähä vähältä kokeili sopivuuden rajan siirtämistä intiimeissä aiheissa. Aluksi aiheesta vaiettiin tyystin, sitten siitä kirjoitettiin vain vähän, ja varusmiespalveluksen aikana kirjoitetut

hempeät rakkaudentäyteiset kirjeet muuttuivat sodan kuluessa kirjoitustyyliältään ilmentämään lähes ainoastaan rakkauden fyysistä puolta.

Viita tunsi kirjoitetun sanan voiman, ja varusmiesaikana 29.5.1938 kirjoitetussa kirjeessä ilmenee, että hän oli sopinut naisystävänsä kanssa, millaisia asioita ei kirjeissä käsitellä. Aihe oli intiimi ja arkaluontoinen, kirjeissä ei yhteisestä sopimuksesta käsiteltäisi seksuaalisia aiheita, ei kirjoitettaisi *siitä*. Kirjeistä ilmenee, että *se* tarkoitti joko genitaalia tai seksuaalista fyysistä aktia. Rakastavaiset olivat näin luoneet omat sensuurisääntönsä jo ennen kuin varsinainen sensuuritoiminta ehti alkaa. Viita kutsui lemmittyään lempinimellä *Pontso* (esimerkki 41).

(41) *Voi, Pontso, jahka minäkin taas pääsen Sinun syliisi! Ajatellessanikin melkein tunnen sen. [--] Ethän pahastu, vaikka sattuu lipsahtamaan sekaan sellaistaikin, josta oli määrä vaieta! Toisaalta tiedän, että sisimmässäsi haluaisit siitä puhuttavan joka kirjeessä.* (29.5.1938)

(42) *Tämä kirjoittaminen tapahtuu täällä samoihin aikoihin kuin eräät tietyt kanssakäymiset niissä entisissä haaremioloissa, joissa apua oli aina sen mukaan kuin tarvettakin. – Sepä kummaa, kun tuo juttu näyttää alati luiskahtavan niille ns. vaarallisille liikunta-aloille! Suotakoon se kuitenkin anteeksi [--].* (22.1.1940)

Viita tiedosti esimerkin 41 perusteella, että seksuaalisista aiheista ei ollut suotavaa kirjoittaa, ja ne hän itsekkin määritteli esimerkissä 42 *ns. vaarallisiksi liikunta-aloiksi*. Hänen tulkintansa puolison asenteesta yhteisesti sovittuja kiellettyjä aiheita kohtaan oli kuitenkin se, että niistä kirjoittaminen miellytti myös tätä. Siitä huolimatta hän esimerkissä 41 pyytää vaimoaan olemaan pahastumatta ja esimerkissä 42 esittää juhlallisen, ehkä ironisenkin anteeksipyyynnön. Näitä kahden lempivän yhteistä salaisuutta käsitteleviä aiheita sisältyy Viidan kirjeisiin jatkuvasti. Viita myös lisäsi kirjoittamiinsa rakasteluhetkien kuvauksiin kumppaninsa äänen (esimerkki 43).

(43) *Pidä tila vapaana vieressäsi kämpän ullakolla, sillä olen tuleva unessa syliisi joka yö! Oi, hurman hetkiä, kun rinta rintaan painuu, huulet toisensa tapaa, kädet pusertuvat, jokainen solu toisensa tapaa. Kovemmin, puserra, paina syvälle, syvälle! Kuulen Kerttuni kiihkeän äänen.* (5.6.1938)

Sodan vuoksi pitkään jatkuva rakastavaisten erossa eläminen alkoi rasittaa yhä enemmän Viitaa. Itsesensuuri oli unohdettu kokonaan, ja kirjeet sisälsivät yhä enemmän seksuaalisuuden täyttämää fantasiakuvausta. Välillä Viita puki puutteensa runomuotoon, joka kumpusi joskus jopa hänen katsellessaan kuorsaavia korsukavereitaan, kuten esimerkki 44 osoittaa.

(44) *Kun katselen tässä ympärilläni kuorsaavia uroita, niin tulee mieleen, että monta on muijaa vailla nuijaa, monta pientä kekoa vailla hyväntekoa, vaan kun kotiin käväistään, reitti tuttu läväistään,*

*tuttu sekä syvyydessään että myöskin hyvyydessään.
 Entistäkin makeammin imee silloin nielu lammin
 sylissä kun kuuman vaimon tekee mies niin työnsä aimon.
 Vaikk' on ollut rasvan puute, tiivis silti lieenee uute;
 vallassa on käden kuumen venytyskin jonkun tuuman.
 Entä sitten tyyli, tahti, niissä piilee maun mahti.
 Ja kun koittaa loppu pelin, alkaa aika sohjukelin,
 väristys käy lantiossa, katse kaukomaailmoissa
 harhaa alla hekumoivan kuin myös päällä ahkeroivan,
 pyytänetkö: Souda, souda, ei nyt mahlat maahan jouda!
 Sitonetko jaloin silloin, sylistäsi nousta milloin
 jos mä aion kesken vuodon? Pehmeäksi kovan ruodon
 tahdotko sa imee ihan hekumoissa lemmen, lihan? (13.10.1941)*

Vaikka arkistossa ei ole Kerttu Viidan kirjeitä, voi yhdestä Viidan kommentista tehdä johtopäätöksen, että tämä ei paheksunut miehen kirjoittamia seksuaalisuutta tihkuvia kirjeitä eikä muistuttanut yhteisesti tehdystä sopimuksesta. Viita nimittäin kirjoitti 9.2.1940: *Muuten, älä sinä lähettele niin rasvaisia tervehdyksiä, ettei sivilisängyn ikävä kävisi vallan ylivoimaiseksi.* Hän jatkoi entisellä tavalla, seksuaalissisältöisiä runoja syntyi tavan takaa. Mietteilleen hän haki hyväksyntää toteamuksella (esimerkki 45).

(45) *Ei ihminen elä ainoastaan ruoasta ja juomasta, vaan...* (5.3.1943)

Rintamalla vaimoan kaipaava mies vietti paljon aikaa tallentaen kirjeisiin ajatuksia seksuaalisista toiveistaan ja haaveistaan. Lauri Viita oli varusmiespalvelukseen lähtiessään 22-vuotias ja Kerttu Solin tuolloin kahdenkymmenen vuoden ikäinen. Nuorenparin seurustelu oli Viidan varusmiespalveluksen ja sodan vuoksi muotoutunut pääosin kirjeiden välityksellä tapahtuvaksi yhteydenpidoksi. Eroa oli vaikea sietää muutenkin epävarmoissa ja vaarallisissa oloissa. Tätä eroa he joutuivat kestäämään yhteensä yli neljä vuotta yhdeksän kuukautta, jona aikana kaipausta ja palava rakkaudentunne piti purkaa kynän ja paperin avulla toiselle tietäväksi.

Sotakokemuksista kirjoittamisen yhteydessä tutkijat (Hagelberg ja Taskinen 2015) ovat todenneet, että aroista aiheista kirjoitettiin mieluummin abstraktin kielen avulla, koska niistä oli vaikeaa kirjoittaa avoimesti ja selkeästi. Seksuaalidiskurssin runsas esiintyminen Viidan kirjeissä ei indikoi, että aihe olisi ollut hänelle liian arka kirjoitettavaksi, mutta siitä huolimatta Viita käytti usein seksuaalisista aiheista kirjoittaessaan runomuotoista metaforaa tai muuten paljon metaforia. Suorasanainen realistinen kuvaus ei ehkä sittenkään sopinut kaunokirjallisesti lahjakkaan miehen seksuaalidiskurssiin. Genitaaleista hänellä oli runsas valikoima omintakeisia, metaforisia määritteillä väritettyjä substantiiveja, kuten *juuri paistettu reikäleipä ja saunanlämmin rengeli.*

Käsittelimäni aineiston perusteella voi tehdä johtopäätöksen, että Lauri Viita ei piitannut sensuurin säännöistä vaan rikkoi niitä koko sodan ajan. Hän ilmaisi kirjeissään avoimesti sijoituspaikkansa, hän kuvasi sodankäynnin kannalta ankarasti kiellettyjä tapahtumia ja kertoi yksittäisiä strategisia tietoja, hän hankki itselleen ja korsukavereilleen lomiam keksityillä syillä, hän parjasi ihmisiä, joiden joukkoon hän oli joutunut ilman omaa tahtoa, hän käytti esimiehistään epäkunnioittavaa kieltä ja valitti sodan karuista olosuhteista. Vihollisen tykistökeskityksen seurauksia hän kuvasi monin tavoin mutta epäsuorasti käyttämättä karkeaa ja kieltä. Hänellä on taitoa sanoittaa vaikeat asiat kielikuvien ja ironisella huumorilla väritettyinä. Kenties hän tunti puolisonsa niin hyvin, että tiesi tämän ymmärtävän asioiden oikean laidan, vaikka hän ei realistisesti tapahtumia kuvaillutkaan.

5 MONIÄÄNISYYS DISKURSEISSA

Koska kieliaineksen tulkinta riippuu ympäröivästä todellisuudesta, kielen ilmaukset saavat uudessa ympäristössä uusia tulkintoja. Ilmausten alkuperäinen esittäjä on saattanut jo unohtua, ja kieliaines liittyy johonkin toiseen kielenkäytön alueeseen tai toimintotyyppiin. Tällaista toisen kontekstin näkyvyyttä puheessa tai kirjoituksessa kutsutaan *moniäänisyydeksi*. Kalliokosken mukaan moniäänisyyden käsite on peräisin kirjallisuudentutkija Mihail Bahtinilta, ja tämän tapa ymmärtää moniäänisyyttä on vaikuttanut myös kielitieteeseen ja suomen kielen tutkimusperinteeseen. Bahtin kuvasi moniäänisyyttä vieraana puheena, joka on puhetta puheessa. (Kalliokoski 2005: 9–10.) Lainaamme ja muokkaamme muusta kielenkäytöstä omiin kielellisiin tarpeisiimme sopivia merkityksiä, ja olemme näin yhteydessä samanhetkisen kielenkäytön kautta aiempiin kielenkäyttötilanteisiin. Moniäänisyys kielen ilmiönä on hyvin yleistä ja ilmenee monenlaisissa kielenkäyttötilanteissa. Moniäänisyyttä ilmaistaan kielenkäytössä monin eri tavoin, ja tavat, joilla erotetaan oma kieli lainatusta, ovat osittain konventionaalistuneita. (Pietikäinen ja Mäntynen 2009: 124.)

Tässä luvussa tarkastelen Lauri Viidan kirjeiden sisältämistä moniäänisyyden piirteistä intertekstuaalisuutta, alluusiota, metaforaa ja ironiaa niissä erilaisissa sensuurin uhmaamisen diskursseissa, jotka esittelin edellisessä luvussa. Lisäksi vertailen, onko Viita käyttänyt henkilökohtaisissa, puolisolleen sensuurin uhan alla kirjoittamissaan kirjeissä samoja, Anneli Niinimäen väitöskirjassaan *Moniääninen Moreeni* (2015) esille nostamia, moniäänisyyden keinoja, joita Viita käytti *Moreeni* -romaanissaan (1950). Kirjeet sodasta kirjoitettiin vuosia ennen romaanin julkistamista, eikä Viita ollut ennen sotia julkaissut yhtään kaunokirjallista teosta. Voidaanko aineistosta päätellä, että Viita olisi kirjeissä jo kokeillut erilaisia ilmaisutapoja, joita hän sitten jalosti kaunokirjalliseen muotoon palattuaan sodasta kotiin?

Anneli Niinimäen (2015) mukaan runoilijana julkisuuteen tullut Lauri Viita oli hyvin tietoinen tekemistään kielellisistä valinnoista. Väitöskirjassa Niinimäki keskittyy erityisesti *Moreenissa* käytettyjen referointien ja niiden funktioiden tarkasteluun sekä siihen, miten *Moreenissa* kielellistetään intertekstuaalisuus, ironia, metakieliset ilmaukset ja muut moniäänisyyttä tuottavat rakenteet. (Niinimäki 2015: 9–13.) Yhteenvetona Niinimäki esittääkin *Moreenin* kielen moniäänisyyden yhtenä Viidan esikoisromaanin kielellisenä ominaislaatuna, jota kirjailija tuotti moninaisin keinoin (mts. 90). Omaan työhöni valitsin vertailuun näistä Viidan käyttämistä

moniäänisyyden piirteistä intertekstuaalisuuden, alluusion, metaforan ja ironian. Tarkastelunäkökulmani on rajallinen, se pitäytyy vain sensuurin kieltämiin aiheisiin, joten kirjeiden muusta sisällöstä jää paljon käsittelemättä.

5.1 Kaikkea kaikessa

Esittelen seuraavissa alaluvuissa moniäänisyyden esiintymistä Lauri Viidan sota-ajan kirjeissä valikoitujen esimerkkien avulla keino kerrallaan, mikä on haastava tehtävä, sillä hänen käyttämänsä moniäänisyyden keinot sisältyvät useasti aineistossa sisäkkäin ja yhtäaikaaisesti samassa diskurssissa. Moniäänisyyttä esiintyy aineistossa niin runsaasti, että siitä muodostuu diskurssien tärkein ominaispiirre. Samalla tarkkailen Anneli Niinimäen tekemiä havaintoja Lauri Viidan *Moreeni*-romaanin moniäänisyydestä. Niinimäen (2015: 235) mukaan moniäänisyys on se kielellinen piirre, joka selkeästi kuvaa Lauri Viidan esikoisromaanin *Moreenin* kielellistä ominaislaatua. Yhtäläisyyksiä kirjeiden ja romaanin tekstin välillä voi olettaa löytyvän. Esittelen aluksi muutaman esimerkin avulla, miten moniäänisyyden piirteet Viidan kirjeissä voivat ilmetä yhdessä ja samassa tekstinosassa peräkkäin ja sisäkkäin, kuten jo aiemmin esiin nostamassani esimerkissä 20 ilmenee.

Se loma-asia kummittelee alati mielessäni. Yksinpä tätä kirjoittaessanikin se asettuu kuin sumuverho ajatukseni eteen. [--] Pari vähäisen kunniansa puolesta erittäin arkaa ylhäisyyttä on näköjään asettunut lomani tielle, mutta sehän se vasta tekeekin asian mielenkiintoiseksi. Milloin on totuus saanut yösijan! [--] Pitäkööt apinat aivonsa, niin teen minäkin! (8.12.1941)

Esimerkissä 20 loma-asiaa käsittelevän diskurssin tarkastelussa löytyy seuraavia moniäänisyyden piirteitä:

- 1) *sumuverho*-metafora
- 2) ironinen metafora esimiehestä *arka ylhäisyys*
- 3) raamattuviitteinen alluusio retorisessa kysymyksessä huutomerkillä varustettuna:
Milloin on totuus saanut yösijan! ja
- 4) ironinen metaforinen huudahdus: *Pitäkööt apinat aivonsa!*

Myös esimerkissä 11 esiintyy sodan mielettömyyden pohdinnasta syntyneessä diskurssissa useita moniäänisyyden piirteitä, jotka kuljettavat tarinaa pääosin metaforan avulla. Metaforan ominaisuutta, tekstin ilmaisuvoiman lisäämistä, Viita käytti värittämään synkkää tilannekatsaustaan:

Ajatus kiertää kuin kumisaapas santaista tanssilavaa. Rahisee ja tökkäilee. Orkesteri Nykyaika esittää uusin menetelmin uusia moderneja sävelmiään, dissonanssien – riitasointujen korkealentoista sinfoniaa, jota vain harvat yksilöt ymmärtävät; onhan näet apinoillakin omat ajatuksensa. [--] Messiaitten aika on tullut. Suuri luomistyö on käynnissä maalla, merellä ja ilmassa. Tuli ja tuhka julistavat tulevien sukupolvien siveysoppia vanhanaikaisen rakkaushaaveemme sijaan. (27.1.1940)

Tämän esimerkin 11 tekstistä voi erottaa monta erilaista moniäänisyyden keinoja, jotka esiintyvät sisäkkäin ja peräkkäin esitettynä:

- 1) sodan johdon ironista osoittelua eläinmetaforilla *apinoillakin on omat ajatuksensa*
- 2) sodankäynnin metaforista kuvausta musiikkisanastolla *orkesteri, sävelmä, dissonanssi, riitasointu, sinfonia*
- 3) metaforaa raskaasta ajatuksenjuoksusta *kumisaapas santaisella tanssilattialla. Rahisee ja tökkii.*
- 4) metaforaa sodasta *tuli ja tuhka*
- 5) raamattuviitteistä alluusiota ja ironista metaforaa sodan vaikutuksista tulevaisuudessa *Tuli ja tuhka julistavat tulevien sukupolvien siveysoppia vanhanaikaisen rakkaushaaveemme sijaan.*
- 6) raamattuviitteistä ironista alluusiota meneillään olevasta tuhoisasta muutosprosessista *Messiaitten aika on tullut. Suuri luomistyö on käynnissä maalla, meressä ja ilmassa.*

Niinimäen (2015) mukaan luomisen teema kulkee läpi Viidan *Moreeni*-romaanin erilaisina variaatioina kertojan puheessa ja romaanihenkilöiden keskusteluissa. Ihmisen luomisen työ on tyypiltään joko positiivista *jos luot, luo maailma* tai negatiivista, luomisen työn irvikuvaa, joka sisältää arvostelua uskontoa, kirkkoa ja yhteiskuntaa kohtaa. Niinimäki arvioi, että *Moreenissa* esiintyvä suurin luomistyön irvikuva on sota. (Niinimäki 2015: 243.) Esimerkin 11 *luomistyö* kuuluu tähän irvikuvan kategoriaan. Siinä Viita arvostelee kirjeessään tuhovoiimaista sotaa ja sen aiheuttamia menetyksiä luomistyön metaforalla, jota hän siis käytti myöhemmin kirjoittaessaan *Moreeni*-romaania.

Kaikkea kaikessa -tyypitys kuvaa mielestäni myös Lauri Viidan luomaa täi-narratiivia esimerkissä 46. Runsaat täiesiintymät muutenkin alkeellisissa korsuolosuhteissa kiristivät hermoja ja kävivät myös Viidan voimille, mutta sai hänet myös sanoittamaan humoristisen täisodankulun.

- (46) *Sota laajenee. Kuningas Täi on myös ruvennut mobilisoimaan joukkojaan. Ensimmäisissä selkkauksissa on saatu useita ryhmän vahvuisia vihollispartioita tuhotuksi. Kokonainen vihollisdivisioona on saatu dynamiitin avulla eristetyksi siitoskeskuksista. Tulitakaa-ajo jatkuu ja peukaloautomaatit suorittavat päivittäin varsin menestyksellisiä ratsioita vihollisen huoltokeskuksiin. Syöpäläistorjunta saa näinä päivinä suorastaan ratkaisevan aseisen läheiseen rinteeseen kaivamastamme tukikohdasta, jonka suunniteltu tuliteho pidetään toistaiseksi sotasalaisuutena. Salanimiä käyttäen voin kuitenkin mainita muutamia mönssäreitä, kuten parikymmentä pesuvatia, 150 litran pata sekä eräs mullistava keksintö, josta en uskalla muuta ilmoittaa kuin että sen kaliiperi on noin 15 tuumaa ja ruutina käytetään vettä. (20.1.1940)*

Narratiivi on kokonaisuudessaan metaforaa, ja se kytkee yhteen kahden eri käsitteistön ilmauksia, joiden välillä on samankaltaisuutta: Mielikuvitusmaailman täisota sanallistetaan Viidan sen hetkisestä kontekstista todellisesta sodasta kumpuavilla metaforilla. Kuvauksessa täit käyvät sotaa täydellisesti meneillään olevan talvisodan keinoilla ja välineillä, löytyyhän kuvauksesta tuhotut vihollispartiot ja -divisioonat, ratsiat ja huoltokeskukset ja jopa sotasalaisuus. Metaforalla luotu narratiivi sisältää monisanaisen alluusiioittauksen ympärillä jylläävän maailmansodan tapahtumiin, ja samankaltaisuus narratiivin tämaailmansodan kuvattuihin tapahtumiin on ilmiselvää.

Seuraavissa alaluvuissa käsittelem tarkemmin Lauri Viidan sotakirjeissä esiintyviä moniäänisyyden piirteitä, kuten intertekstuaalisuutta, alluusiota, metaforaa ja ironiaa.

5.2 Intertekstuaalisuutta ja alluusiota

Diskurssintutkimuksessa moniäänisyyden piirteistä on puhuttu (perinteisesti) *intertekstuaalisuuden* käsitteen avulla. Pietikäisen ja Mäntysen määritelmän mukaan (2009: 116) intertekstuaalisuus pyrkii kuvaamaan kielenkäytön historiallisuutta ja sosiaalisuutta: aina kun käytämme kieltä, käytämme ja lainaamme toisten sanoja ja ilmauksia ja kierrätämme merkityksiä, jotka ovat olleet olemassa ennen omaa puheenvuoroamme.

Niinimäki toteaa, että kaunokirjallisten tekstien intertekstuaalisuutta tutkittaessa keskitytään niin sanottuun suppeaan eli avoimeen intertekstuaalisuuteen, jolloin intertekstuaalisuudeksi määrittely perustuu lukijan tekemään havaintoon toisesta tekstistä. Suppeaksi eli avoimeksi intertekstuaalisuudeksi luetaan suora viittaus, sitaatti, lainausmerkein osoitettu toinen teksti, mutta

moniäänisyyttä voi ilmaista myös implisiittisillä suhteilla, kuten esimerkiksi alluusiolla ja ironialla. (Niinimäki 2015: 55.)

Alluusio määritellään kirjallisessa esityksessä tai puheessa esiintyväksi epäsuoraksi viittaukseksi kaunokirjalliseen tai muuhun teokseen (Tieteen termipankki). Alluusio on kiertoilmaus, joka ei lainaa lähdeään suoraan. Alluusiosta viittauksen alkuperää, kulttuurisesti tuttua fraasia tai lentävää lausetta ei suoraan mainita (Niinimäki 2015: 55). Intertekstuaalisuus näissä tapauksissa ilmenee lukijan tekemänä havaintona tekstin sisällä olevasta toisesta tekstistä, mikä edellyttää yhteistä tietoa kirjoittajan ja lukijan välillä. Näin intertekstuaalisuus voi ilmetä myös hyvin henkilökohtaisissa, sivullisille vaikeasti tulkittavissa kirjeiden teksteissä, jolloin ne jäävät lähettäjän ja vastaanottajan salaisuudeksi.

Moniäänisessä tekstissä tai puheessa näkyy tai kuuluu monia ääniä samanaikaisesti; joku ääni on voimakkaampi, tai äänet ovat limittyneinä päällekkäin. Esimerkiksi narratiivissa kertojan ääni voi yhdistyä kertomuksen henkilöiden ääneen. Moniäänisyys on myös yksi representaation keino. Erilaiset tavat representoida vaikuttavat siihen, miten eri äänet erottuvat toisistaan vai kuuluvatko ne osin päällekkäin. Tapoja ovat suora esitys, epäsuora esitys, vapaa suora esitys ja vapaa epäsuora esitys. (Pietikäinen ja Mäntynen 2009: 124–127). Erityisesti näiden referoinnin erilaisilla tavoilla tuotettua moniäänisyyttä Niinimäki tutki Viidan *Moreeni*-romaanin teksteistä.

Niinimäki (2015) toteaa väitöskirjassaan, että suomen kielessä moniäänisyyttä voidaan tuottaa monin eri keinoin, ja näitä keinoja Lauri Viita käytti runsaasti. Hän oli yksi niistä suomalaisista kirjailijoista, joiden kieleen *Raamattu* on vaikuttanut voimakkaasti. *Moreenin* raamattukytkökset ovat nimenomaan epäsuoria viittauksia *Raamatun* kieleen, tapahtumiin, henkilöihin ja sanomaan. Romaanissa on vain muutama suora, lainausmerkein osoitettu raamattulainaus. Kaikkiaan *Moreenista* löytyy raamattuviittauksia lähes 300 virkkeessä. (Niinimäki 2015: 55, 66–67, 236.) Niinimäen mukaan Viita tuns *Raamatun* poikkeuksellisen hyvin, sillä sekä *Raamattu* että virsikirja olivat hänen lapsuuden kotinsa tärkeimmät kirjat, ja lisäksi Viita osallistui varhaisina vuosinaan Pispalan setlementtitoimintaan. Myös sodassa hän luki *Raamattua* (S. Viita, SAK 492, Kper, s. 66: alaviite). Niinpä Viidan sota-ajan kirjeistä löytyy sekä suoria lainauksia *Raamatusta* että implisiittisiä viittauksia *Raamatun* teksteihin aivan samoin kuin *Moreeni*-romaanissa.

Suorasta intertekstuaalisesta raamattulainauksesta Viidan kirjeissä ensimmäinen esimerkki kertoo armeijassa vallitsevasta resurssien niukkuudesta, joka tällä kertaa ulottui kirjepapereihin asti (esimerkki 47).

(47) *Alotanpa jo tästä kartoittamattomasta erämaasta, ettei lopu kesken tämä ainoa arkki, joka sekin on kaverilta lainattu, mikäli täällä nyt yleensä tunnetaan käsitettä lainata. Täällä joudutaan olosuhteiden pakottamina toteuttamaan sen suuren filosofin ja opettajan elämänviisautta: **Kellä on kaksi ihokasta, antakoon toisen sille, jolla ei ole ainoatakaan.*** (17.12.1939)

Suurella filosofilla ja opettajalla Viita viittaa Jeesukseen ja tämän antamaan opetukseen: "Jolla on kaksi ihokasta, antakoon sille, joka on ilman." (Luukas 3:11). Lainaamista tai vapaaehtoisen jakamisen periaatetta noudatettiin sodan keskellä korsukaveripiirissä vaikka kenties vain niukkojen resurssien ja hankalien olosuhteiden pakottamina.

Seuraavassa esimerkkitekstissä 48 Viita palasi talvisodan kiivaimpien taistelujen jälkimainingeille. Hänellä oli kaiken muun tuskan keskellä ollut päänsärkyä (13.1.1940) ja ilmeisesti keripukin aiheuttamaa kipua leuassa, koska hän vastasi vaimonsa kirjeeseen:

(48) *Kysyt, miten leukani jaksaa. Hyvin rouskii, **vaiva hävisi kuin k...** Töölöstä, kun Kannakselle päästiin. Ei täällä tahdo peloltansa kaikkia kipuja muistaa. Kerta kaikkiaan: **kukin päivä hoitakoon omat huolensa**, kyllä siinä mies aina sivussa menee!* (20.1.1940)

Tässä lainauksessa on raamattuviittaus Vuorisaarnaan, ja Viita käytti kaksoispistettä osoittamaan suoraa lainausta, joka ei kuitenkaan ole aivan sanatarkka. Vuorisaarnapuheessa Jeesus antoi neuvon jokapäiväisistä asioista murehtiville seuraajilleen, että tärkein tavoite on etsiä ensin Jumalan valtakuntaa ja saada sen myötä kaikki muukin tarvittava: "Älkää siis murehtiko huomisenstä päivästä, sillä huomisen päivä pitää murheen itsestään. Riittää kullekin päivälle oma vaivansa." (Matteus 6:34). Lisäksi samassa raamattuviittauksen sisältävässä tekstissä Viita käyttää tunnettua maallista tokaisua Helsingin yhdessä kaupunginosassa pesivästä sukupuolitaudista jättäen kupasta tekstiin vain ensimmäisen kirjaimen.

Alluusiolla tarkoitetaan intertekstuaalisuuden muotoa, jossa viitataan epäsuorasti kulttuurisesti tuttuun fraasiin tai lentävään lauseeseen (Niinimäki 2015: 55). Suorien raamattulainauksen lisäksi Viita käytti näissä intertekstuaalisuuden muodoissa alluusioita viittaamaan implisiittisesti *Raamattuun*, mutta myös suomalaisiin sananlaskuihin ja lentäviin lauseisiin. Niinimäki toteaa, että *Moreenissa* alluusiot *Raamattuun* ovat tärkeä merkitysten luomisen keino ja ovat havaittavissa joko

helpommin tai vaikeammin. Tuttujenkaan sanontojen määrittely raamattuviitteiseksi alluusioksi ei ole aina selvää, koska *Raamatun* kieli on tuottanut paljon kiteytyneitä sanontoja, joita ei enää voi pitää kielenkäytön lainattuina elementteinä, kuten synti, armo ja autuas. (mts. 66– 67.)

Alluusiota Viita käytti kirjoittaessaan puolisolleen seksuaalisia fantasioitaan, ja tämän diskurssin hän usein verhoi metaforien avulla. Esimerkissä 44 hänen kirjoittamansa runon saatesanoissa Viita käyttää intertekstuaalista raamatullista viittausta: *Ei ihminen elä ainoastaan ruoasta ja juomasta, vaan...* Viittauksen jälkeinen runollinen seksuaalisuutta sisältävä kuvaus varmisti, että vaimolle tuli selväksi, mitä mies leivän ja juoman lisäksi kaipasi. Matteus 4:4 toistaa Jeesuksen sanat: "Ei ihminen elä ainoastaan leivästä, vaan jokaisesta sanasta, joka Jumalan suusta lähtee."

Lauri Viidan sotakirjekokoelman toiseksi viimeisessä kirjeessä on tekstijakso, jossa hän kuvailee monisanaisesti mielikuvituksen avulla näkemäänsä ja kokemaansa avioelämän ja puolisonsa ihanuutta, ja kuvaus päättyy intertekstuaaliseen huudahdukseen (esimerkki 49).

(49) *Ole kiitetty, Rakas!* (6.11.1944)

Täysin samanlainen muoto "Ole kiitetty, Herra, meidän isämme Israelin Jumala, iankaikkisesta iankaakkiseen." (1. Aikakirja 29:10) esiintyy *Raamatussa* vain kerran, mutta muodossa Kiitetty olkoon 38 kertaa. *Ole kiitetty, Rakas* -toivotus on epätavallisen juhlallinen ja viittaa vahvasti *Raamatun* kieleen.

Kun Viita oli kärsinyt keripukin aiheuttamista kivuista ja vaivoista, hän kirjoitti kotiin tilanteestaan (esimerkki 50).

(50) *Olin [--] ihmeissäni siitä suuresta rakkaudesta, jota Herra tuolla kurittamisellaan minua kohtaan ilmeisesti ja aiheettomasti harjoitti.* (20.8.1942)

Suuri rakkaus ja kuritus, johon Viita viittaa, löytyy *Raamatusta* (Hebr. 12:6), jossa kristittyjä kehoitetaan muistamaan, ettei pidä pitää halpana Herran kuritusta ja menettää toivoansa: "Sillä jota Herra rakastaa, sitä hän kurittaa".

Viita kirjoitti muutaman kerran lotista arvostelevaan sävyyn ja kirjeessään 25.1.1942 (esimerkki 26) hän palasi aiheeseen ihmetellen, miten ihmiset ja lotatkin käsittelevät asioita hänen oman näkemyksensä mukaan hyvin vanhoillisesti, mikä näkyi vaikkapa vieraan kielen taidon arvostuksesta (esimerkki 51).

- (51) *Vaikka puhuisin suomea kuin enkeli, ei se minua auttaisi, mutta sanoessani aivan asiaan kuulumattomalle jonkin vieraskielisen, typerän lauseen, joka ei edes millään tavalla koske varsinaista asiaa, selviää tämä kuin taikauskusta.* (25.1.1942)

Tässä tekstin kohdassa on viittaus *Raamatussa* rakkauden korkeaksi veisuksi kutsuttuun 1. Korinttilaiskirjeen 13. lukuun, joka alkaa sanoin: "Vaikka minä puhuisin ihmisten ja enkelien kielillä, mutta minulla ei olisi rakkautta, olisin minä vain helisevä vaski tai kilisevä kulkunen." Jakeessa kolme sanotaan: "Vaikka minä jakelisin kaiken omaisuuteni köyhäin ravinnoksi ja vaikka antaisin ruumiini poltettavaksi, mutta minulla ei olisi rakkautta, ei se minua mitään hyödyttäisi." Näistä kahdesta jakeesta Viita muodosti oman moniäänisyyttä sisältävän alluusioversionsa *vaikka puhuisin suomea kuin enkeli, ei se minua auttaisi*.

Lauri Viita anoi rintamalta lomia todellisista ja oikeista syistä, mutta myös itse keksimillään hyvinkin mielikuvituksellisilla syillä. Hän ei arastellut kehitellessään painavia syitä loma-anomustensa tueksi ja saikin yhtä kielteistä päätöstä lukuun ottamatta jokaisen anomuksensa onnistuneesti läpi. Tämän ainoan hylätyn loma-anomuksen jälkeen Viita kirjoitti kotiin pettymyksestään kitkerään sävyyn (esimerkki 52).

- (52) *Milloin on totuus saanut yösijan! Ei vaikuta asiaan, totuus tarkoittaa näet pakkasessakin.* (8.12.1941)

Alluusio syntyy näissä virkkeissä viittaamalla sananlaskuun "Totuuden puhujalla ei ole yösijaa", joka on vaihtunut kysymysmuotoon *Milloin totuus on saanut yösijan*. Raamatun teksteissä esiintyy totuuden puhuja (Amos 5:10) muodossa "totuuden puhuja on heille kauhistus". Yösijasta ei tässä kohdin mainita mitään, mutta voisi olettaa, että totuuden puhujalla Viita viittaa Jeesukseen, joka sanoi itse olevansa totuus. *Raamatun* joulukertomuksen mukaan Jeesus syntyi seimeen, koska heille ei ollut sijaa majatalossa (Luukas 2: 7). Myös Matteus 8:20 "Ketuilla on luolansa ja taivaan linnuilla pesänsä, mutta Ihmisen Pojalla ei ole, mihin päänsä kallistaisi" -lausuman voi tulkita löytyvän usein toistetun sananlaskun "Totuuden puhujalla ei ole yösijaa" takaa.

Esimerkin 52 lausahdus *Totuus tarkoittaa pakkasessakin* viittaa todennäköisesti vanhaan suomalaiseen sananlaskuun "Totuus ei pala tuleksakaan". Hyvinkin laajasti tunnettujen ja paljon käytettyjen sananlaskujen ja sananparsien alkuperää ei aina tiedetä, mutta tämän sananlaskun alkuperä löytyy Jaakko Juteinin vuonna 1810 julkaisemasta sananlaskukokoelmasta (Kuusi 2002: 300 ja 482). Näillä kahdella omaperäisellä virkkeellä *Milloin on totuus saanut yösijan* ja *Totuus tarkoittaa pakkasessakin* Viidan alluusioiden syntyvät implisiittistä viittauksista sekä *Raamattuun* että

suomalaiseen tunnettuun sananlaskuun. Kielellistä materiaalia kummastakin lähteestä on runsaasti myös arkikielen käytössä. Sekä sananlaskut että lentävät lauseet käyvät hyvin rikastuttamaan kieltä, kun halutaan kuvata asioita värikkäästi. Ne olivat myös Lauri Viidan käyttämiä kielen rikastamiskeinoja sota-ajan kirjeissä.

Kun Kerttu Viita oli lähettänyt miehelleen paketin, hän sai tältä kipakan kommentin sen sisällöstä. Kotirintaman siviilimuruja ei pidä lähettää, koska ne eivät kuitenkaan ole riittäviä. Toimeen oli tultava armeijan annoksilla, ja Viita aloitti kirjeensä usein käytetyllä sananlaskulla (esimerkki 53).

(53) ***Ja taas se alkaa, sanoi suutari nälkää.** Sain pari päivää sitten pakettisi makkaroineen ja sätkäkoneineen. Älä tänne sellaisia makkaroita lähetele, ymmärräthän, että täällä on tultava toimeen ilman ns. siviilimuruja, koska ne eivät missään tapauksessa voi riittää pääasialliseksi ravinnoksi.* (4.12.1941)

Tämän Viidan käyttämän suomalaisen sananlaskun "Taas se alkaa, sanoi suutari nälkää" alkuperää en pystynyt selvittämään. Kirjeestä ei tarkasti selviä, mihin yksityiskohtaan Viita sananlaskullaan viittasi, mutta hyvin tunnettu ja paljon käytetty lausuma mainitaan arkikielessä usein jonkin tympeän tapahtuman tai vastenmielisen työn alkaessa. Oliko se Viidalta vain kirjeen aloituksen avauskommentti ilman negatiivista viestiä, vai viittasiko hän olevansa kyllästynyt antamaan taas kerran ohjeita puolisolleen?

Alluusioiden käyttäminen näyttää aineiston perusteella olevan ominaista Viidalle. Hänen kielellistä varastostaan löytyi rakennusainetta monenlaiseen diskurssiin, ja teksteistä näkyy, että hän on kirjansa ja myös raamattunsa lukenut. Tästä on runsaasti näyttöä kautta hänen kaikkien sotakirjeittensä, eikä hän tehnyt poikkeusta rajaamallani tarkastelualueellakaan: sensuurin uhmaamisen diskursseissa löytyy esiintymiä runsaasti. Alluusioiden alle saattoi piilottaa sensuurin katseelta terävääkin arvostelua.

5.3 Metaforaa

Metafora on metaforateorian keskeinen käsite, jonka on määritellyt Georg Lakoff teoriallaan ihmisen käsitejärjestelmästä. Siinä keskeisellä sijalla on yhden käsitteen ymmärtäminen toisen käsitteen avulla. Hänen esimerkkinä käyttämässään metaforassa **Rakkaus (A) on matka (B)** käsitteitä ovat A ja B, ja metafora on A:n kuvaus B:hen siten, että ainakin jokin joukko A:n

skeeman osista kuvataan B:n skeemaan. (Nikanne 1992: 60–61.) Mauno Koski (1992: 14) esittää Geoffrey N. Leechin ja Lipkan metaforan semanttisen kaavan, joka on seuraavanlainen:

X on ikään kuin Y, suhteessa Z.

Kaavassa X edustaa puhujan tarkoittamaa kategoriaa, Y sitä kategoria, johon tätä verrataan ja Z sitä, missä suhteessa näitä verrataan. Näiden kahden kaavan perustella metafora on kielikuva, joka perustuu kahden asian osittaiseen samankaltaisuuteen. Se kytkee yhteen kahden eri käsitteistykseen alan ilmauksia, joiden välillä on jonkinlaista samankaltaisuutta. Samankaltaisuutta kahden eri käsitteistykseen välillä esiintyy Viidan sotadiskurssissa, kun hän kirjoitti *pommikoneiden tiputtelevan munansa, pieni ampiainen porisi kuin rokkapata ja konekivääri räkätti kuin p-rastas*. Pommikoneiden pommit muistuttavat silmämääräisesti munia, ovathan ne sileitä ja pyöreämuotoisia, suomalaisten pienikokoinen lentokone vertautuu pieneen pörisevään ampiaiseen ja suomalaisten pienikokoisen lentokoneen ääni vertautuu kiehuvan hernekeiton porinaan. Konekiväärin ääntä Viita kuvaili räkättirastaan, kansanomaisesti nimettynä paskarastaan, ääntelyksi, ja näillä metaforilla sotaosan kategorian tuhovoimaiset entiteetit vertautuvat kotoisiin ja luonnossa esiintyviin vaarattomiin entiteetteihin. Tieteen termipankissa lainataan F. Karlssonin ja määrittellen metaforisuus semanttiseksi mekanismiksi, joka lisää luonnollisen kielen ilmaisuvoimaa (Tieteen termipankki), minkä Viidan tekstiesimerkit vahvistavat.

Yleisenä tendenssinä on abstraktien käsitteiden kuvaaminen konkreettisten ilmiöiden avulla erityisesti verbi- ja adjektiivimetaforien ja orientationaalisten metaforien kohdalla. On myös substantiiveja, jotka ovat konkreettistarkoitteisia, mutta joita käytetään metaforisesti abstrakteista tarkoitteista, esim. esityksen runko, asian haara tai ongelman ydin. Nämä esiintyvät usein genetiivimääritteen ohella, kuten edellä olevat esimerkit osoittavat. Jotkut metaforat ovat affektiivisia, kuten ihmisistä käytettävät eläinten tai kasvien tms. nimitykset. Näillä metaforilla voidaan arvottaa tai arvioida jotakin referentin ominaisuutta. (Koski 1992: 15–16, 21.) Viita käytti kirjeessään sodan aikana esimiehistään metaforaa *apina*, joka on yleisesti tunnettu haukkumasana, ja arvottaa näin esimiehen toiminnan järjettömän apinan älyttömäksi sähläämiseksi. Metafora on Lakoffin ja Johnsonin mukaan ymmärtämisen apuväline (Saarinen 1992: 140), ja tätä taustaa vasten kirjeen lukijan oli helppoa ymmärtää kirjoittajan tarkoittama asiatila: näiden esimiesten kanssa elämisestä ei hyvää seuraa.

Lauri Viidan luomat metaforat esiintyivät myös runomuodossa, ja niissä metaforien rikkaus loihti mielikuvien runsautta, kuten hänen kirjeessään sotaosan ympäristön kuvauksessa vaimolle (esimerkki 54).

(54) *Kun pieni on astia, helposti vuotaa se yli.
Tulta on maaemon syli,
ei siedä se lastia helposti hehkuvan mielen.
Kärkäs on järjetön ota:
tulena leiskuu ilmojen ääret ja pielet,
salamat sinkoo, vapaita kaikki on kielet.
Käy huuto: vapaussota! (17.1.1940)*

Jo runon ensi säkeiden metaforista voidaan tulkita ankarien taistelujen keskellä sinnittelevä turvaton ihminen, joka saa kuvakielisen vastineen *pienestä astiasta*. Ihminen on tilanteessa joutunut kestävykynsä rajoille. *Maaemon syli* täynnä tulta kuvaa pommien pirstomaa, tulituksessa kaikkialle räjähtävää sotatannerta. Runon kirjoitusajankohtana rintamalla oli eletty raskas vihollisen suurhyökkäyksen ja suomalaisten sotilaiden vastahyökkäyksen ajanjakso. *Ota*-substantiivi on pistimen vanhahtava muoto, ja se esiintyy vanhoissa raamatunkäännöksissä, kuten esimerkiksi vuoden 1776 käännöksessä (1. Kor. 15: 55) "Kuolema, kussa on sinun otas?". Virsikirjassa vanhahtava muoto esiintyy edelleen virressä numero 310: 3: "Ota kuoleman vallan jo taitettu on". Lopputuloksena hirmuisesta tulituksesta ihminen toteaa olevansa muiden mukana vapaa huutamaan mielipiteensä kaikkien kuultavaksi. Koetun järjettömyyden puolustukseksi paljastuu vapauden idea.

Anneli Niinimäki(2015) viittaa Lakoffin ja Johnsonin määritelmään metaforasta, joka voi olla tavanomainen tai harvinainen, ja sillä rikastutetaan ilmaisua ja herätetään mielikuvia. Metaforat voivat olla uusia ja tuoreita, monimerkityksellisiä kuvia, jotka voivat liittyä esteettiseen kokemukseen, eivätkä pelkästään aistihavaintoihin. Kuvakieli on yksi *Moreenissa* käytetty keino, jolla romaanin kertojan puhe erotetaan romaanin henkilöiden puheesta. Tässä funktiossa Viita käytti *Moreenissa* usein raamatullista tekstiä, sillä vaikka metaforat eivät olleet Niinimäen tutkimuksen kohteena, hän kohtasi niitä raamattuviitteisissä kielikuvissa. (Niinimäki 2015: 69, 32 alaviite.) Sotakirjeiden kielletyistä diskursseista löytyi jonkin verran raamatullista metaforaa, mutta tässäkin kohdassa on muistutettava tarkastelunäkökulma; jos en olisi rajannut kirjeiden sisällön tarkastelua kiellettyihin diskursseihin, tulos olisi todennäköisesti varsin toisenlainen. Eniten metaforaa esiintyy Viidan sota- ja seksuaalidiskursseissa.

5.3.1 Sotametaforaa – "Ampiaisia" ja "joulupukin pakettilinko"

Sota-ajan kirjeissä Lauri Viita loi varsin mielikuvituksellisia metaforia kuvatessaan vihollisen tekemiä hyökkäyksiä ja niiden seurauksia. Hän sanoitti sotaa laajalla metaforisilla sanastolla ja myös runomuodossa, kuten esimerkissä 54. Hänen käyttämässään metaforissa kahden asian samanaikaisuus, tutun ja turvallisen kirjoittamisen ja ankarien taistelutapahtumien, esiintyminen kenties auttoi puolisoa kestäämään ikävät uutiset (esimerkki 55).

(55) *Tämä kirjoitustarvikkeiden tilapäinen puute johtuu muuten siitä, että satuin toissayönä olemaan niin **kuumaverisen kynäilijän** toimialueella että tuo pannahinen tuli ja **kirjoitti** parissa tunnissa valmiiksi koko **lehtiön**, löipä **puumerkkinsä** koko selkäreppuuni kaikkine sisältöineen. (17.12.1939)*

Esimerkin 55 *kuumaverinen kynäilijä* oli vihollisen tykin kranaatti, joka osui Lauri Viidan majapaikkaan Kämärällä, Kannaksen länsiosassa Viipuri–Pietari -radan varressa. Sotapäiväkirjan mukaan kolme taloa paloi ja kolme sotilasta haavoittui, yksi vaikeasti. Viidalta paloi reppu. (S. Viita, SAK 492, Kper, s. 82.) *Kynäilijä*, joka *kirjoitti* täyteen koko *lehtiön* viittasi tuttuun tapahtumaan, olihan Viita harrastanut kirjoittamista jo ennen sotia, ja hänen halunsa kehittyä kirjoittajana oli varmasti tuttua myös puolisolalle. Tämä Viidan kuvailema *kynäilijä* oli kirjoittamisestaan huolimatta jossain mielessä kirjoitustaidoton, *puumerkin* piirsivät vain ne ihmiset, jotka eivät osanneet kirjoittaa allekirjoitusta (Kielitoimiston sanakirja), vai viittasiko Viita puumerkillä jonkinlaiseen omistajan merkkiin. Lyöty *puumerkki* muistutti kuitenkin häntä ikävästä vihollisen hyökkäyksestä ja sattuneesta vähältä piti -tapahtumasta.

Kielletyistä sotatapahtumista kirjoittamisessa Viita käytti metaforilla kyllästettyä kieltä ehkäpä hämätäkseen sensuuria, jolla oli aivan liian kova kiire, jotta se olisi ehtinyt syventyä Viidan moniääniseen tekstiin (esimerkit 56 ja 57).

(56) *Aukaistaanpa hiukan korsun ovea: pum, pum, pum fiuuu vou vou vou präiskis. Kuuluu olevan **posti** liikkeellä, koska **joulupaketit** niin viuhtovat ja ulisevat, jotta isänmaa tärisee. Molotov antaa pitkillä aalloilla **kuunnelmaa**. Tuntuu mies olevan aika tavalla hermostunut, kun noin juntaa Suomen soita. [--] Pum, pum, pum! Kaiku kiirii vaaralta toiselle. [--] Tulenjohtue tiedoittaa: ensimmäinen laukaus ratapenkereeseen, toinen junaan ja kolmas ryssäläisen **joulupukin pakettilinkoon**, Valitamme. [--] Pommikoneet tiputtelivat **munansa** mikä mihinkin suohon tai peltoon, että olisivat päässeet nopeammin pakoon. Pieni **ampiainen** porisi kuin **rokkapata**. Konekivääri räkätti kuin **p-rastas**. (2.1.1940)*

(57) *Tässä lähistössä on pari omaa **postitoimistoa**. Taitavat olla **lähetykset** aimo tavalla pääsiäiskortteja raavaampia, koska maakin reagoi niin voimakkaasti, että santa rapisee korsun vahvoja seiniä vasten. (22.1.1940)*

Sotadiskursseissa Viidan käyttämien metaforien esiintyminen yllätti runsaudellaan, sillä kirjeiden teksteistä löytyi yli 70 erilaista metaforaa. Ne kuvaavat vihollista, vihollisen tekemiä hyökkäyksiä, aseistusta, pommituksia, tulitusten äänimaailmaa, sotilaselämää, korsuoloja ja tunnelmia, eli kattavasti kaikkea sotilaan elämänpiiriin likeisesti liittyviä tilanteita. Näillä tilannetta lieventävillä humoristisillakin metaforilla Viita kertoi tosiasian, että tapahtumien aikoina vihollinen teki tuhoisia iskuja suomalaisten alueille aiheuttaen suuria menetyksiä. Seppo Viidan mukaan Lauri Viidan pataljoona joutui jättämään asemansa 15. ja 16.2. 1940 välisenä yönä ja hajaantumaan naapuriyksiköiden sekaan. (S. Viita, SAK 492, Kper, s. 105)

Oman joukon kesken sattuneista sotilaselämän epäsotilaallisista tapahtumista kertoessaan Viita käytti metaforaa. Miehet juopottelivat, ja talon puolestakin tarjottiin alkoholiannoksia juhlapäivinä, kuten esimerkiksi Mannerheimin syntymäpäivänä tai jouluna. Talvisodan raskaiden taistelujen ja kovien pakkasten aikana ryyppyjä tarjottiin kolmen päivän välein miehistölle, joka oli virkistysten tarpeessa. Alkoholia jaettiin ilmaiseksi myös jatkosodassa, jossa sitä käytettiin myös lääkkeenä, ja sillä käytiin kauppaa. Miehet myös valmistivat itse väkijuomia, varsinkin kiljua. (Pulkinen ja Wist 2017: 14–21.) Rähinää ja humalassa riehumista ei silti katsottu hyvällä. Mielialaraporteissa seurattiin sotilaiden viinankäyttöä ja siihen liittyvää menoa. Niinpä Viita ei kotiin kirjoittaessaan maininnut viinaa, humalaa tai väkijuomaa, vaan hänellä oli käytössään metaforat näille (esimerkki 58).

(58) *Myöhään eilen illalla palasi taas kolme poikaa lomalta. Oli meidän teltassa taas **nuottia** kerraksi. Join minäkin täällä kerran yhden **nuottipullon** noin vain seuran vuoksi, mutta se on niin pahaa, etten viitsi mokomaa tavakseni ottaa. (4.10.1941)*

Koska viinanjuonnin yhtenä vaikutuksena tiedetään olevan humaltuneiden miesporukoiden keskelle puhkeava laulamisen suuri into, saattoi Viita hyvinkin nimittää viinapulloa *nuottipulloksi* ja yleistä humalaisten aiheuttamaa meluisaa tunnelmaa *nuotiksi*.

Sensuuria kiertääkseen Viita käytti metaforia kirjoittaessaan sotalaisia kuulumisia kotirintamalle. Metaforaa esiintyy hyvin paljon, mikä tekee tekstistä kuvailevaa. Ikävistä tapahtumista ei tarvinnut puhua niiden oikeilla nimillä, ja kirjoittaessaan Viita luotti vaimonsa pystyvän ymmärtämään metaforalla ilmaistuja asioita samoin tulkinnoin, kuin hän itse oli ne luonut.

5.3.2 Seksuaalista metaforaa – "Rakkauden marmelaadia" ja "rinkeliä"

Sota oli erottanut rakastavaiset toisistaan, ja nuorten kaipaus toistensa luo aiheutti kovia paineita, myös seksuaalisia. Fantasiat korvasivat fyysisen läheisyyden, mutta aiheesta ei ollut tapana kirjoittaa. Vallalla olleen tiukan seksuaalimoraalin vaikutuksesta aiheista vaiettiin, ja jos sotilas joskus kirjoittikin aiheesta, hän jälkikäteen saattoi ilmaista häpeävänsä ja yritti myöhemmin kirjoittamissaan kirjeissä mitätöidä aiemmat ajatuksensa. (Silen 2017: 103.) Lauri Viidan sota-ajan kirjeet sisältävät paljon seksuaalisia sisältöjä, joissa hän käytti metaforia. Jotkut niistä ovat humoristisia mutta jotkut karkeita ja kenties vaimoa loukkaaviakin. Kirjeessään 22.1.1940 Viita myöntää käyttäneensä *korsukieltä, nykyaikaista ja modernia*, jota miehet keskenään käyttivät. Hän pyysi heti kielenkäyttöään anteeksi ja lupasi pestä suunsa. Tälle sotilasslangille tai korsukielelle on ominaista genitaaleihin liittyvä alatyylinen huumori. Korsukieleen tai sotilasslangiin kuului erilaiset metaforat naisesta. Tutkija Arto Jokisen (2000) mukaan slangi on kuulunut aina sotilaselämään. *Suomalaisessa sotilasslangi* -sanakirjassa (Hämäläinen: 1963), johon sanoja alettiin kerätä jo talvella 1939, löytyy hakusanalle *nainen* 121 ilmaisuja, kuten esimerkiksi akselin rasvauskuppi, haaralavetti, tukikohta, vitunraamit, yhteishyvä ja nahka. Jokisen mukaan todellinen naisen alistaminen käy helpommin ja huomaamattomammin, kun nainen on ensin kielessä esineellistetty ja nöyryytetty. (Jokinen 2000: 140, 145–146.)

Viita ei käyttänyt slangisanakirjan metaforia vaan kehitti niitä itse. Sävyltään ne olivat vähemmän karkeita kuin edellä esittämäni slangisanakirjan metaforat, mutta mielestäni nekin viittaavat naisen esineellistämisen, kuten hänen käyttämänsä *viihdytysväline*, *hyväntekeväisyyslaitos* ja *turkisriista*. Näiden naiseen viittaavien ja muidenkin kirjeissä esiintyvien seksuaalisten metaforien äärellä tein valintani ottaa ne mukaan sopimattomien aiheiden joukkoon, joita Päämajan ohjeen mukaan ei olisi saanut esiintyä sotilaan kirjeessä kotirintamalle. Otin työssäni tarkasteluun seksuaaliset metaforat myös siksi, että ne sisältyvät nuoren parin yhdessä sopimiin aiheisiin, joista ei kirjoiteta. Tämän itesesensuurin alaisen aihepiirin käsittely ilmenee kirjeestä toiseen runsaana Viidan mielikuvitusrikkaan kielen ansiosta aina uusien metaforien. Esimerkissä 59 Viita liikkuu metsästysmailla.

(59) *Palaanpa taas siihen **kelliskelyyn**. Olisi todella korkea aika ryhtyä toimenpiteisiin, että pääsisi pienen mutta kallisarvoisen **turkisriistan** pyyntiin. Onhan kohta käsillä paras **metsästysaika**. Pitäisi vain keksiä pätevä syy. (4.10.1941)*

Lomatoiveet sisälsivät haaveilua yhteisistä intiimeistä hetkistä, joita Viita kuvasi metsästystermein. Metsästysmiehen tavoin hän oli ajamassa takaa saalista, arvokasta *riistaa*, parhaaseen metsästysaikaan tähtäimessään kallis turkiseläin. *Kelliskelystä* eli rakastelusta haaveilevan miehen kielessä naisen genitaali vertautuu *turkisriistaan*, jonka mies saa saalistusretkensä palkintona.

Esimerkeissä 60 ja 61 Viita käyttää kahta erilaista metaforaa viittaamaan miehen genitaaliin. Esimerkissä 61 se vertautuu leppoisaan *pikkuveljeen*, joka Viidan kokemuksesta oli käynyt sotarintamalla lähes tarpeettomaksi ja uhkasi käyttämättömänä surkastua. Pikkuveli-metaforan jatkoksi paria päivää myöhemmin Viita käyttää genitaalistaan rankempaa, yllättävästi raamattuviittauksen sisältävää vertausta *antikristuksen vaunun aisa*.

(60) ***Pikkuveli** se aina alkaa ja lopettaa päivän askareet eikä sillä juuri muuta virkaa olekaan. Oireista päätellen se ennen pitkää surkastuu vallan pois, kuten kaikki tarpeeton näin sota-aikana.* (20.1.1940)

(61) *Niin, ei ole kohden koskaan; jollei ole hiki, vilu tai pohjaan palanut ilma, niin seisoa jämittää kuin **antikristuksen vaunun aisa!*** (22.1.1940)

Metaforat viestivät toisistaan hyvinkin kauaksi asemoituneita sisältöjä. *Pikkuveli* mielletään harmittomaksi, jopa huvittavaksi olennoiksi, jonka metkuissa on menoa ja elämää. *Antikristuksen vaunun aisa* luo synkkää tunnelmaa. Vaunulla saapuu paikalle sekasorron ja ahdistuksen aiheuttaja, jonka toimista seuraa pelkkää kärsimystä. Monella tavalla hankalien olosuhteiden keskellä piti vielä kärsiä aktiivisen genitaalin toiminnasta. *Antikristuksen vaunun aisa* saa ilmeisesti Viidan itsensäkin hämilleen, koska juuri tämän metaforan kirjoitettuaan hän pyytää puolisoltaan anteeksi ja vetoaa korsukieleen.

Lauri Viita oli puhelinpylväspuita tekemässä Suistamon pitäjän Maisulan kylässä yhdessä 15 muun miehen kanssa. Hänet majoitettiin kehnonolaiseen mökkiin, jossa mökin pariskunta eleli kahden lapsensa kanssa. Mökissä asuneiden puolisoitten intiimistä elämästä Viita kirjoitti pitkän selonteon, joka on täynnä seksuaalisia mutta kodin askareisiin, leivontaan ja suussa sulaviin herkkuihin liittyviä metaforia (esimerkki 62). Lieneekö mökin vaimo ollut päivän mittaan leipomispuuhissa, mikä olisi voinut inspiroida Viitaa käyttämään juuri näitä metaforia kirjoittaessaan juuri siinä mökissä.

(62) *Näkyvät asettaneen tavallisesti keskellä nukkuvat lapset toiselle laidalle, mikä näin saunapäivän jälkeisenä iltana merkinnee **pienää herkuttelua löylynlämpöisin namusin.*** [--]

Olisitpa nyt tässä, niin vartaassapa keikkuisit tuota pikaa kuin juuri paistettu reikäleipä.
(18.4.1942)

Viidan esittämä toivomus saada vaimo viereensä näyttää tässä diskurssissa saaneen taas uuden ilmiänsun. Olisiko tämä ollut myös näyte Viidan aiemmin mainitsemasta *korsukielestä*, kun hän vertaa vaimoaan tai tämän genitaalia alatyylisesti juuri *paistettuun reikäleipään* ja rakastelua *vartaassa keikkumiseen*.

Kolme viikkoa myöhemmin palattuaan vakitukselle palveluspaikkakunnalleen, Viita muistelee Maisulan pariskunnan sukupuoliakteja monenlaisten metaforien avulla ja siirtää ajatukset jälleen edessä oleviin yhteisiin lemmenpuuhiin (esimerkit 63 ja 64).

(63) *En siis ole enää kursailemattoman keski-ikäisen pariskunnan sänkypolkkaa kadehtimassa, vaan miehistä väkevää toverihenkeä hengittämässä. Tänään on taas lauantai, mutta ilman saunalämmintä rinkiä on maata mentävä. Pian täältä kuitenkin taas tulen, niin että voit panna jo hiivan taikinaan, jotta se paisuisi ja pyöristyisi kuin kärpässieni sateessa. Kyllä minä sen sitten koristelen valkoisin pilkuin.* (9.5.1942)

(64) *Oletko sinä huomannut itsessäsi sellaisia oireita, että oikein joutilaana ollessa tulee illoista puhumattakaan keskellä päivääkin mieleen, miten mukavaa olisi saada jokapäiväisen leipänsä lisäksi sitä rakkauden marmelaadia.* (21.10.1943)

(65) *Kokemuksesta voin vakuuttaa, että näissäkin oloissa ainakin mies, semminkin ukkomies, isoa maukasta ja tehokasta rasvaista ruokaa sekä janoa ruoka- ynnä muun palansa naisellista hyväntekeväisyyslaitosta. [--] Tule ja tuo mukanasasi kattiloita ja kippoja sekä mitä vain haluat, kunhan et unohda varusteistasi sitä verratonta viihdytysvälinettäsi, sitä ikiomaa isänkuppiani, jossa juoma ei koskaan jäähy!* (5.2.1944)

Esimerkeissä 63–65 Viita loihti vaimolleen tarjottavaksi leipomisen ja suussa sulavien herkkujen avulla kotoisesti löylynlämpöistä namusta, juuri paistettua reikäleipää ja rakkauden marmeladia. Nehän olivat kaivattuja herkkuja, joita sodassa ei ollut lainkaan tarjolla. Kun puoliso oli Seppo-
pojan kanssa tekemässä muuttoa Lauri Viidan luo keväällä 1944, Viita muistutti vaimoaan muuttokuormaan pakattavista tärkeistä tavaroista, kuten *hyväntekeväisyyslaitoksesta* ja *verrattomasta viihdytysvälineestä*. Mies tarvitsee naisen tuottamaa hyväntekeväisyyttä ja viihdytystä, ja siihen tarpeeseen vaimo omine naisen ominaisuuksineen on paras väline. Kaipaus vaimon luo ja rakkauden kipeys tiivistyy kirjeissä pelkäksi seksuaaliseksi diskurssiksi tavalla, jota nykyajassa tarkasteltuna voi Viidan tekemien sanavalintojen perusteella luonnehtia naista esineellistäväksi. Koska arkistossa ei ole yhtään Kerttu Viidan kirjettä, emme voi tietää, miten nuori vaimo ajatteli miehensä käyttämistä metaforista.

Rakkaudenosoitukset vaimolle välittyivät yksipuolisesti Lauri Viidan sota-ajan kirjeissä siis vain sukupuolielimistä tai seksiaktista käytettyjen metaforien välityksellä. Varusmiesaikana kirjoitetuissa kirjeissä, joita en ole ottanut varsinaisesti tarkasteluun tässä työssä, Viita kirjoitti morsiamelleen romanttisen rakkauden osoituksia. Kielenkäyttö muuttui sodan alkaessa ja Viita keskittyi sota-ajan kirjeissä lähes yksin omaan fyysisen rakkauden osoitusten kuvaamiseen, joissa hän käytti lukuisia omaperäisiä metaforisia ilmaisuja. Kirjeiden runoista kaksi rakentuu seksuaalisen kuvakielen avulla, joihin Viita loi uusia metaforia, kuten esimerkiksi *tonttu taivainen* (esim. 44), *nuija* (esim. 43) ja *pieni keko* (esim. 43). Anneli Niinimäen mukaan luodessaan *Moreenissa* uusia metaforia Viita käyttää rakennusaineena *Raamatun* kieltä (Niinimäki 2015: 69). Viidan sota-ajan kirjeiden kielletyissä diskursseissa esiintyy raamattuviitteinen metafora ainoastaan kerran, kun sopimattomien kirjoittelujen seksuaalidiskurssissa esiintyi *antikristuksen vaunun aisa*.

5.4 Ironiaa

Ironia on kiinnostavuutensa ja monitulkintaisuutensa vuoksi ollut tutkijoiden ja filosofien pohdinnan kohteena jo vuosisatojen ajan. Joku on määritellyt ironian nerouden ilmaisuksi, toinen loogiseksi kauneudeksi tai metaforisesti kuperkeikaksi. Sokrateen harjoittamaa ironiaa kutsutaan filosofian piirissä sokraattiseksi metodiksi: keskustelukumppani tekeytyy tyhmemmäksi kuin toinen ja esittää kysymyksiä, jotka paljastavatkin toisen väitteiden tyhmyyden. (Rahtu 2006: 11–12.) Ironiaa tutkinut Toini Rahtu pitää ironiaa liukaspintaisena ilmiönä, josta on kiistelty vuosisatojen ajan, ja hän määrittelee ironiaksi tekstissä ilmenevän pilkallisen, kriittisen, erimielisen tai muuten negatiivisen sanoman. (Rahtu 2005: 287.) Erilaisten tulkintojen vertailun ja pohdinnan jälkeen hän sittemmin kallistuu tanskalaisen Søren Kierkegaardin näkemyksen kannalle, jossa ironia on joko hyvää tai pahaa sen mukaan, millaisista motiiveista ja millaisiin päämääriin sitä käytetään (Rahtu 2006: 11–12).

Kielentutkijat puolestaan keskittyvät kysymään, milloin viestin voi tulkita ironiseksi. Rahdun (2006) esittämän ironian tulkinnan lähtökohtina ovat kielen kontekstuaalisuus ja merkityksen monifunktionaalisuus, joista johtuu väistämättä monitulkintaisuus. Ironian tulkinnan määrittelyn pohjaksi hän esittää viittä komponenttia: Ensimmäinen on negatiivisuus, jonka Rahtu määrittelee ironisen viestin ytimeksi. Vaikka negatiivisuus on viestin kärki, kriittinen särmä, negatiivisiksi tulkituissa teksteissä se on vain yksi, vaikkakin tärkein komponentti. Monitulkintaisessa ironisessa viestissä kielteisyys on aina läsnä, joku muu tunnusmerkki saattaa puuttua. Toisena tunnusmerkkinä

on viestin tuottajan ja ironian intentionaalisuus eli tarkoituksellisuus. Viestin tulkitseja ratkaisee viestin ironisuuden, mutta hän lähtee siitä tulkinnasta, että viesti on tarkoitettu ironiseksi. Kolmantena komponenttina on ironian kohde, joka voi olla olio, ilmiö tai ominaisuus, johon ironialla osoitetaan. Neljäntenä tunnusmerkkinä Rahtu mainitsee ironian uhrin, jolla hän tarkoittaa inhimillistä tai inhimillistettyä kokijaa, vastuunkantajaa tai muuta epäsuoraa kohdetta, joka tulkitaan vastuulliseksi siitä, mitä ironisoidaan. Viidentenä ironian komponenttina on sen konventionaallistuneisuus, kun kielteisyyden ilmaukset toistuvat ja toistuvat, ne muuttuvat tyypillisiksi, ja lopulta ilmaus itsessään alkaa sisältää ironiaa. (Rahtu 2006: 45– 53.)

Ironia sisältää siis moniäänisyyttä tai paremminkin kaksiaäänisyyttä: siinä on mukana sekä sitä, mitä sananmukaisesti sanotaan, että sitä, mitä vihjataan (Rahtu 2006: 39). Jyrki Kalliokosken (2005: 34) mukaan ironia syntyy, kun puheena olevaan tekstiin otetaan toisenlainen näkökulma, eikä esimerkiksi moniäänisyyden tarvitse konkreettisesti viitata toiseen tekstiin, vaan useamman näkökulman tai ideologian samanaikainen aktivoituminen tekstissä luo ironiaa. Viita kirjoitti taistelujen keskeltä sotarintamalta 17.12.1939 kommentin *Rauhaa täällä rakennetaan*, minkä voi tulkita ironiseksi: ironia tulee ilmi Kalliokosken tulkinnan mukaisesti näkökulmaa vaihtamalla. Ironian negatiivinen kärki osoittaa Viidan tekstissä vastenmielistä sotakoneistoa kaikkine osatekijöineen, ja vastakohtaisuus sodassa rauhaa rakentamassa luo ironian vaikutelman.

Niinimäki (2015) ei rajaa ironiaa vain negatiiviseksi puheeksi, hän erottelee ironian erilaisia sävyjä, lempeä, suojeleva ja puolustava ironia. Ironia on taitolaji sen tuottajalle mutta myös havainnoijalle. Kun ironia huomataan, se luo me-henkeä niiden välille, jotka sen tajuavat, mutta sulkee ulkopuolelleen ne, jotka eivät tajua. (Rahtu 2005: 290.) Ironian yhtenä keinona käytetään *hyberbolaa* eli voimakkaasti liioittelevaa ilmaisua, ja sen avulla voidaan korostaa ja tehostaa tekstin keskeistä ajatusta (Tieteen termipankki). *Moreeni*-romaanin tekstin analysoinnissa Niinimäki ei rajaa ironiaa pelkäksi negatiiviseksi puheeksi toisin kuin osa tutkijoista. Moreenissa ironia on osa huumoria ja vaikuttaa siihen, halutaanko tekstillä antaa positiivinen, myötätuntoa herättävä sävy vai negatiivisuuden vaikutelma. Ironia aikaansaadaan monenlaisin ja monitasoisin kielen keinoin, kuten esimerkiksi vastakkain asettelulla, kieltämisellä ja liioittelulla. Niinimäki esittelee *Moreenissa* useita tyypillisiä kielen ironiaa kannattavia keinoja, kuten esimerkiksi retoriset kysymykset ja huudahdukset, intertekstuaaliset viittaukset, kieltäminen ja liioittelu. Ironisesta ilmauksesta voidaan erotella erilaisia sävyjä, esimerkiksi ylimielistä, lempeää, suojelevaa tai puolustavaa sävyä.

(Niinimäki 2015: 56–57, 72.) Useita ironian tuottamisen keinoja löytyi Lauri Viidan sota-ajan kirjeistä, mutta lempeää, puolustavaa tai suojelevaa sävyä niistä ei pysty erottamaan.

Rintamalla vallitsevista olojen ankeudesta olisi sotilaiden pitänyt vaieta, sillä *Päämajan Käsikylehden* ohjeen mukaan soturi ei ruikuta rintamalta kotiin lähettämissään kirjeissä, vaan täyttää nurkumatta tehtävänsä. Viita kuvasi kuitenkin korsuolojaan ironisen realistisesti ja kertoi, minkälaisessa kuopassa hän joutui majoittumaan ja asetti vastakkain vallitsevat kurjat olot ja onnentunteen. Vastakkaisten näkökulmien risteyskohdassa syntyy tekstin ironinen sävy (esimerkki 66).

(66) *Majapaikkamme on tällä kertaa ahtain ja huonoin korsu niistä kaikista, joissa olemme asuneet. Sellaista se on maailman meno: mitä lujempia korsuja toisille tekee, sen huonompaan itse joutuu. Ei tämä kuoppa kestä juuri minkään tuumaista kranaattia, vaikka eihän niitä näille tienoille paljon tulekaan. Olemme olleet muutamia päiviä aika liemessä, mutta **eihän onnellensa mitään mahda.** (20.2.1940)*

Esimerkin 67 tekstilainaus voisi olla myös ruikuttamisen teeman alla, olihan kyse sotilaille tarjotun kahvin huonosta laadusta. Ruikutus on peitetty taitavasti ironian keinoilla.

(67) *Kokki siellä ammentaa kenttäreittiöstään mustaa kahvia **kunnon soturien** pakkeihin. Ja sitten me ryypättiin. Kermakin muistetaan, mutta sitä ei kaivata sen enemmän kuin käytetäkään. Maku ei tuosta puutteesta kärsi, ja **mihin täällä sen rasvamäärän ajaisikaan! Myrkkyynsä kuolisi pian koko karjukanta.** (22.1.1940)*

Olisiko *Päämajan käsikylehden* ohje ollut tässä kohdin hänellä mielessään, kun hän kirjoitti *kunnon satureista* ja heidän mustasta kahvistaan. Kerma ja rasvan puute oli ilmeistä, mutta Viita kuittasi sen, etteivät he sellaista rasvamäärä hengissä kestäisikään. Retorinen kysymys tai huudahdus *mihin täällä sen rasvamäärän ajaisikaan!* painottaa tarjolla olevan ruoan ja juoman laatua sekä tarvittavan energiatarpeen välistä ristiriitaa. Retorisen huudahduksen päätteeksi Viita lisäsi ironisen toteamuksen, joka sisältää kahvista metaforan *myrkky*. Vastakkain asettelu toimi käänteisenä puolustuspuheenvuorona: Oli oikeastaan vain hyvä, etteivät miehet saaneet liian rasvaista kermää tai kermää lainkaan, koska se myrkyn tavoin olisi saattanut tappaa koko miesjoukon. Viita ei suoraan marissut tai moittinut armeijan vähärasvaista kenttäreittiön tuotosta. Ironia synnytti humoristisen vaikutelman, sillä todellisuudessa rasvan tuottama energia olisi ollut miehille elintärkeää, varsinkin, kun katsoo kirjeen kirjoitushetkeä, joka oli talvisodan pahimpia pakkasaikoja. Sanatasolla tehdyillä valinnoilla ja näkökulmaa vaihtamalla Viita loi negatiivista, ironista kuvausta sen hetkisestä kokemuspöyrästä.

Ironisia huudahduksia tai retorisia kysymyksiä Viita ripotteli jatkuvasti kirjeisiinsä:

Mistäpä niitä kaikkia hyviä yhdellä kerralla! (13.1.1940)

Kukapa ryssää silittelemään rupeaisi! (9.2.1940)

Huhkikoot mitä huhkivat, yhtä tyhmäksi suomalainen jää neuvostotähden suhteen! (9.2.1941)

Piruako minä heidän sängyistään, osaan minä syödä, maata ja uidakin! (8.7.1941)

Voi pyhä yksinkertaisuus, sinulle on luvattu paikka taivaassa! (13.12.1941)

Kyllähän niin vanha nainen jo hyvänsä tuntee! (17.2.1943)

Huudahdukset ja retoriset kysymykset alleviivasivat Viidan ironista asennetta vihollista, vihollisen hyökkäyksiä, esimiehiä, lottia tai omakohtaisia rasittavia olosuhteita kohtaan. Raha-asiatkin vaivasivat Viidan mieltä, ja näkökulmaa vaihtamalla taloustilannekatsauksesta syntyi ironinen vuodatus (esimerkki 68).

(68) *Rahapuoli taas on varsin loistavassa kunnossa, kunhan vain saisi pienemmäksi, niin istuttaisimme vaikka uuden kasvilajin Kannaksen nietoksiin. [--] 100%:n palkan korotuskin on luvassa, niin että katsele vain sopivaa kivimuurin ja huvilan paikkaa, kyllähän niitä arvoesineitä, huonekalustoja, huvipursia ja muita sellaisia saa sitten tuota pikaa hommatuksi. (2.1.1940)*

Rahdun (2006: 53) mukaan ironiselle tulkinnalle alttiita näyttävät olevan erityisesti jotain hyvin myönteistä ilmaisevat adjektiivit ja niiden johdokset, kuten ihana, kaunis, loistava, upea, mahtava, erinomainen jne. Viita kuvasi rahapuolen olevan *varsin loistavassa kunnossa* ja käytti esimerkissä 68 sekä hyperbolaa että vastakkaisuutta saadakseen kerrottua kotiin päivärahan surkean pienestä ostoarvosta. Konventionaalistuneessa ironiassa esiintyy tyypillisesti tietty vastakkaisuus: kielteinen viesti on sananmukaisesti myönteinen, mutta ironisesti tulkittuna kielteinen (mts. 55). Esimerkissä 68 sananmukaisesti myönteinen viesti on ironisesti tulkittuna täynnä kielteisyyttä. Viidan pienelle päivärahalle suotu sadan prosentin korotukseen ei olisi tuottanut juuri minkäänlaista ostovoiman lisäystä sotilaan laihaan budjettiin.

Ironinen kerronta ulottuu myös Viidan kirjeissä hänen korsuporukkinsa töiden kuvailuun esimerkissä 69.

(69) *Meidän poppoo vain vetää lonkkaa, kunnes ulos ajetaan! Tämä meidän sakki onkin tavallista lojaalisempaa ainesta. Töitäkin tehdään, kun toimeen tartutaan, mutta ei aina ja joka paikassa. (15.9.1941)*

Meidän poppoo tarkoitti luonnollisesti sitä sotilasjoukkoa, joka oli yhdessä vetänyt puhelinlinjaa ja saanut työn valmiiksi. Hitautta toiminnassa painottaa intertekstuaalinen viittaus hämäläisten maakuntalaulun sanoihin "[--] on järkeä, on kuntoa, jos toimeen tartutaan". Ironinen sävy syntyy,

kun sakkia kutsutaan *tavallista lojaalisemmaksi*, vaikka tässä kontekstissa se mitä ilmeisimmin tarkoittaa laiskuutta (S.Viita, SAK 492, Kper, s.123, alaviite). Esimerkissä esiintyy myös epävarmuuden ilmaisu *töitä tehdään, kun toimeen tartutaan, mutta ei aina ja joka paikassa*. Lausetyyppi on usein merkinä ironisesta tulkintamahdollisuudesta (Rahtu 2006: 55).

Kuten olen jo aiemmin todennut, Lauri Viidan teksteissä moniäänisyyden erilaiset keinot esiintyvät usein samassa tekstissä, lausumassa tai virkkeessä. Seuraavassa esimerkissä myös metaforan sisältämä ironinen vaikutelma syntyy liittämällä erään sotapojan epäonni ja retorinen huudahdus elämän koreudesta samaan kommenttiin (esimerkki 70).

(70) *Eräs poika tuosta radioverstaasta oli äskettäin Turussa lomalla ja sai morsiamentaan saksalaisten istuttaman **häntätaudin**. Sellaista se on **elämän koreus**.* (31.1.1942)

Ironian pilkallisella sävyllä Viita elävöitti kirjeissään sota-ajan monia puolia, kuten kurjia majoitusolosuhteita, kelvotonta muonitusta, sotilaan saamaa toivottoman pientä palkkaa ja tehtäväksi määrättyjä epämieluisia töitä. Hän löysi ympäristöstään jatkuvasti arvosteltavia kohteita ja sanoitti ajatuksensa ironialla väritetyillä diskursseilla.

Tässä luvussa olen esitellyt Lauri Viidan kirjeissään käyttämiä moniäänisyyden eri keinoja, kuten intertekstuaalisuutta, alluusiota, metaforaa ja ironiaa. Tutkielmani aineiston perustella voin todeta, että Viita käytti sota-ajan kirjeissään runsaasti moniäänisyyden keinoja, ja näillä samoilla keinoilla Viita myöhemmin rikastutti myös *Moreeni*-romaaninsa kieltä. Niinimäen (2015) moniäänisyys on se kielellinen piirre, joka selkeästi kuvaa Lauri Viidan esikoisromaanin *Moreenin* kielellistä ominaislaatua (Niinimäki 2015: 90). Tämä kielellinen ominaislaatuisuus näkyy myös Viidan henkilökohtaisissa kirjeissä, ja niiden perustella voi tehdä johtopäätöksen, että sotakirjeiden kirjoittaminen ennen *Moreenin* luomista näyttää olleen Lauri Viidalle mitä oivallisinta erilaisten kielellisten keinojen kokeilua.

6 MINKÄ KIRJOITIN, SEN KIRJOITIN

Tässä tutkielmassa tarkasteltavat Lauri Viidan sota-ajan kirjeiden diskurssit on valittu kirjesensuurin määräysten ja sääntöjen uhmaamisen näkökulmasta. Sodan johto määritteli, mitkä aiheet olivat ankarasti kiellettyjä tai sopimattomia kirjoittaa kotirintamalle. Määräykset julkaistiin ensin vuonna 1941 *Kenttäpostioppaassa*, joka jaettiin jokaiselle sotilaille, ja vuonna 1942 *Päämajan käskylehdessä*, joka piti luettaman jokaiselle puolustusvoimissa palvelevalle. Määräysten noudattamista seurasi maassa toiminut sensuurijärjestelmä ja sen kirjesensuuri, jonka virkailijat avasivat ja tarkastivat sekä rintamalta kotiin lähetettyjä että kotirintamalta rintamalle lähetettyjä postilähetyksiä. Lisäksi kirjeistä kerättiin säännöllisesti tietoja sotilaiden mielialoista. Sodan johdolle oli tärkeää tietää, millaisessa jamassa oli sotilaiden taistelutahto, ja ilmenikö miesten keskuudessa sotaväsymystä tai esimiehiin kohdistuvaa uhmaa. Myös sotilaiden rahankäyttö ja ryypiskely kiinnostivat johtoporrasta.

Jos määräyksiä olisi noudatettu, tarkasteluun valitsemiani diskursseja ei esiintyisi lainkaan, mutta hyvin tiedetään, että kaikki sotilaat eivät säännöistä piitanneet. Myös sodan kulku vaikutti miesten kirjeiden sisältöihin. Nekin miehistä, jotka eivät tavallisesti kielletyistä aiheista kirjoittaneet, epätoivon hetkellä, kun häviö alkoi häämöttää, kirjoittivat kotirintamalle katkeran realistisia kuvauksia raskaista taisteluista ja menetyksistä. Turhautuminen ja pettymys sodan johtoon tai koko epäonniseen sotaretkeen ohittivat sotilaallisen sankaruuden vaatimukset ja johdon määräykset kirjoittaa sotilaan arvon mukaisesti.

Kieli toimii järjestelmänä joustavasti, ja kielellä toimitaan eri yhteyksissä eri tavoin. Mikään sanan, ilmauksen tai diskurssin merkitys ei ole pysyvä tai aina samaa tarkoittava, vaan se on kontekstisidonnaista ja dynaamista. Miten kielenaines tulkitaan, riippuu aina sitä ympäröivästä todellisuudesta, ja merkitys syntyy puhujan ja kuulijan, tai kirjoittajan ja lukijan välisessä vuorovaikutuksessa. Tieto kontekstista on välttämätöntä, jotta voi ymmärtää sanan tai ilmauksen merkityksen. Tutkielmani konteksteja on useita, ja niiden voidaan nähdä vaikuttavan kirjeiden sisältöön yhtäaikaaisesti. Tärkeimmät tekijät sota-ajan kirjeiden konteksteissa ovat luonnollisesti ympärillä riehuva sota tai ainakin äärimmäisen rasittava poikkeustila normaalista elämänmenosta, sotilaselämän monet eri puolet ja sensuurin valvova toiminta. Lauri Viidan kirjeissä puolisolleen korostuu myös nuorenparin orastavan avioelämän suuri merkitys ja Viidan ristiriitainen asenne sotaa kohtaan.

Tutkimukseni kohteena olivat Lauri Viidan kirjeiden ne diskurssit, jotka periaatteessa olivat ankarasti kiellettyjä tai sotilaan arvolle sopimattomia aiheita. Jaottelu perustuu suoraan Päämajan antamiin ohjeisiin kahdesta kategoriasta: 1) ankarasti kielletyt ja 2) sotilaan arvoa alentavat aiheet. *Kenttäpostioppaassa* luetellut ankarasti kielletyt aiheet koskivat sodan kovan ytimen tietoja, joita piti varjella erityisellä huolella, etteivät ne olisi päässeet vuotamaan vihollisen tietoon. Näitä olivat kaikki joukkoja koskevat tiedot: sijoituspaikkatiedot, joukkojen vahvuus, kunto, aseistus, siirrot ja varustusten laatu jne. Ohje sisälsi tarkkojen kiellettyjen aiheiden luettelon lopuksi merkinnän jne, joka antoi sensuurille avoimet kädet tulkita tekstejä ja tehdä niistä päätöksiä joko pidättää kirje tai poistaa siitä leikkaamalla tai mustaamalla kiellettyjä kirjoituksia. *Päämajan käskylehti* ohjasi kirjeiden sisältöä kieltoja enemmän luettelemalla sotilaille sopimattomia aiheita, kuten suurentelua, valheellisten juttujen sepittämistä, tosiasioiden vääristelyä, omilla rikkomuksilla rehentelyä, toisten parjaamista ja muuta sotilaan arvoa alentavaa kirjoittelua. Näitä aiheita sotilaan tuli välttää kirjeissä kotirintamalle. Ohjeeseen sisältyi jälleen sensuurille harkinnan tilaa antava maininta: muu sotilaan arvoa alentava kirjoittelu, josta sensuurivirkailijoiden oli itse tehtävä päätelmänsä.

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni, millaisia olivat Lauri Viidan sota-ajan kirjeissä esiintyvät sensuurin kieltoja uhmaavat diskurssit, sain aineistosta selkeän vastauksen. Kirjeistä löytyi useita sensuurin uhmaamisen diskursseja, jotka luokittelin kuuteen kategoriaan: sijoituspaikkadiskurssiksi, sotadiskurssiksi, väärin lomaperusteiden diskurssiksi, ruikuttamisen diskurssiksi ja seksuaalidiskurssiksi.

Lauri Viita kirjoitti sota-ajan kirjeensä juuri niin kuin itse tahtoi. Kenties jatkosodan aikana hänen pääasiallinen tehtävänsä viestijoukkojen kirkasjohtomiehenä rakentamassa puhelinyhteyksiä esikuntien ja rintaman välille vaikutti siihen, ettei hän antanut sensuurisääntöjen rajoittaa kirjoitustyötään, vaan rikkomalla lähes jokaista Päämajan antamaa kieltoa tai ohjetta hän uhmasi jatkuvasti sensuurisääntöjä. Lauri Viidan sensuurisääntöjen uhmaamisen diskurssit olivat joko aivan avoimia tai moniäänisyyden keinoilla rakennettuja, ympäröivästä kontekstista kumpuavia monikerroksisia abstrakteja kuvauksia, jotka tullakseen ymmärretyiksi edellyttivät yhteistä tietoa kirjoittajan ja lukijan välillä. Joissakin tapauksissa Viita kirjoitti terveisensä runomuotoon tai seikkailuhenkiseksi narratiiviksi.

Useimmin rikottu sensuurin määräys sotilaiden kirjeissä kotirintamalle oli sijoituspaikan kertominen. Sensuurin uhmaamisen diskurssien vertailussa sijoitustiedon kertominen oli samalla

asteikolla kuin sodan kovan ytimen tietojen kertominen, se oli ankarasti kiellettyä. Paikkatietoja esiintyi myös Lauri Viidan kirjeissä, talvisodan alkupäivinä hän tosin käytti sovittua salakirjoitustekniikkaa. Kun kirjeessä esiintyi (¥)-merkinä, seuraavien sanojen alkukirjaimista muodostui Viidan olinpaikkakunta. Salakirjoitus jäi pois jo viiden käyttökerran jälkeen, ja Viita kirjoitti avoimesti olinpaikkansa nimen, kuvailipa hän toisinaan myös paikkakunnan luonnon maamerkit järvineen ja kukkuloineen.

Varsinaisista sodan tapahtumista, joukoista, varustuksista, aseistuksista mutta myös Viidassa taistelutapahtumista kummunneiden pelkotilojen luomaa diskurssia olen nimittänyt tässä tutkimuksessa sotadiskurssiksi, jota esiintyy Viidan kirjeissä. Jatkosodan aikaiset työtehtävät eivät vieneet häntä varsinaisille taistelupaikoille, mutta myös taistelutilanteista hänellä oli kokemusta. Summan taistelusta talvisodan ajalta Viita kirjoitti useaan kertaan. Hän kirjoitti aiheesta vähättelevään sävyyn ensimmäisen kerran vasta kahden kuukauden viipeellä, mutta myöhemmin hän kuvasi realistisesti omaan majapaikkaansa osunutta iskua ja sen aiheuttamia menetyksiä. Esimiesten, korsukavereiden, lottien ja saksalaisten kanssasotilaiden parhaamista ja olosuhteista ruikuttamista esiintyi myös Viidan kirjeissä kosolti. Nämä diskurssit luokittelin sensuurimääräysten mukaisesti sotilaan arvoa alentaviksi kirjoituksiksi. Viidan sotakoneistoa kohtaan tuntema vastenmielisyyttä näkyy näissä sanoituksissa.

Viita ei vaiennut epäkohdista tai tilanteista, jotka eivät häntä miellyttäneet. Rintamalla vallitsevista olojen ankeudesta olisi sotilaiden pitänyt vaieta, sillä *Päämajan käskylehden* ohjeen mukaan soturi ei ruikuta rintamalta kotiin lähettämissään kirjeissä, vaan täyttää nurkumatta tehtävänsä. Lauri Viita ei vaiennut vaikeuksistaan. Surkeiden olojen, vaivojen ja puutteen keskellä hänellä ei näyttänyt aineistosta esiin nousevien kielenkäytön piirteiden mukaan olleen mitään tarvetta osoittaa olevansa tosi soturi, joka täyttäisi nurkumatta velvollisuutensa isänmaata kohtaan.

Seksuaalidiskurssia ei sensuurin säännöissä määritelty kielletyksi tai edes sopimattomaksi, mutta määrittelin itse sen tässä tutkielmassa sellaiseksi syystä, että nuoripari oli ennen sotaa sopineet yhdessä vaieta aiheesta. Sitä ei kirjoitettaisi. Tämän itsesensuurin säännön Viita rikkoi hyvin pian sodan alettua, ja kirjoitti koko sodan ajan seksuaalidiskurssin täyttämiä kirjeitä vaimolleen. On varsin luonnollista, että vastentahtoisesti toisistaan erotetut rakastavaiset kirjoittaisivat toisilleen kaipaavia rakkaudenosoituksia, mutta Viidan kirjeissä esiintyvä rakkauden ja kiintymyksen

osoittaminen puolisolleen typistyi vain fyysisen rakkauden ilmiöihin, ja teksteissä vilisee kuvauksia genitaaleista monin erilaisin metaforin.

Sotasensuurin määrittelemät ankarasti kielletyt ja sopimattomat aiheet näyttävät aineistoni perusteella esiintyneen hyvin usein Viidan kirjeissä kotirintamalle. Hän edustaa sitä sotilaiden joukkoa, joka ei sensuurimääräyksistä piitannut. Sensuurin ylityöllistetyt tarkastajat eivät tarkasteluajankohtana sensuroineet kuin kaksi Viidan kirjettä, joista he olivat poistaneet paikkakuntatiedon. Aineistoni kirjeiden perustella voi tehdä myös sen johtopäätöksen, ettei myöskään itsesensuuri vaikuttanut Lauri Viidan kirjeiden sisältöön. Viita ei piitannut sensuurin säännöistä vaan rikkoi niitä jatkuvasti koko sodan ajan. Hän ilmaisi kirjeissään avoimesti olinpaikkansa, hän kuvasi sodankäynnin kannalta ankarasti kiellettyjä tapahtumia ja kertoi yksittäisiä strategisia tietoja, hän hankki itselleen ja korsukavereilleen lomien keksityillä syillä, hän parjasi ihmisiä, joiden joukkoon hän oli joutunut ilman omaa tahtoa, hän käytti esimiehistään epäkunnioittavaa kieltä ja valitti sodan karuista olosuhteista. Hän ei aineiston perusteella pyrkinyt antamaan itsestään sotilaana hyvää kuvaa, vaikka Päämaja nimenomaan sitä edellytti. Ikävistäkin aiheista kirjoittaessaan Viidan kieli oli rikasta.

Toinen tutkimuskysymykseni oli, mitä moniäänisyyden keinoja Viita käytti henkilökohtaisissa kirjeissään kirjoittaessaan puolisolleen kielletyistä tai sopimattomista aiheista. Moniäänisyyden piirteistä tarkastelin intertekstuaalisuutta, alluusiota, metaforaa ja ironiaa, joita kaikkia piirteitä Viidan henkilökohtaisissa kirjeissä löytyi runsaasti. Näiden piirteiden tarkastelun yhteydessä sain samalla vastauksen myös kolmanteen kysymykseeni, ovatko Viidan kirjeissään käyttämät moniäänisyyden keinot samoja, joita Anneli Niinimäki on väitöskirjassaan *Moniääninen Moreeni* nostanut esiin. Oletukseni moniäänisyyden piirteiden esiintymisestä Viidan sota-ajan kirjeissä osoittautui oikeaksi. Hän käytti samoja kielellisiä keinoja kuvatessaan omaa elämäänsä, kokemuksiaan ja tuntojaan sodan keskellä, kuin mitä hän myöhemmin käytti luodessaan kaunokirjallisen teoksensa *Moreenin* tamperelaisen työläisperheen elämästä.

Niinimäki totesi väitöskirjassaan, että Lauri Viidan kieli paljastaa, kuinka moninaisin keinoin suomen kielessä voidaan moniäänisyyttä tuottaa. *Moreenin* intertekstuaalisuus on helposti havaittavaa, sillä se on hyvin raamattupainotteista. Niinimäen mukaan tämä osoittaa Viidan olevan yksi niistä suomalaisista kirjailijoista, joiden kieleen *Raamattu* on vaikuttanut voimakkaasti.

Raamattupainotteisuus ilmenee myös Viidan sota-ajan kirjeissä implisiittisinä alluusioina *Raamatun* kieleen. Lisäksi aineistosta löytyy myös alluusiota suomaasiin sananlaskuihin.

Kirjeaineiston perusteella voi todeta, että Viita osasi käyttää metaforan rikastuttavia kielen keinoja kautta kaikkien sota-ajan kirjeidensä. Niinimäen tutkimuksen mukaan *Moreenin* kielessä raamattualluusio on mukana monissa metaforissa, sota-ajan kirjeissä sitä vastoin tällaisia *Raamatun* kieleen viittaavia metaforia esiintyi vain kerran, ja senkin Viita saattoi kirjoittaa lähes vahingossa. Viita käytti nimittäin genitaalista *nimitystä antikristuksen vaunun aisa*, joka hänen mukaansa oli *korsukieltä, nykyaikaista, modernia*. Hän katui oitis sanavalintaansa ja lupasi pestä suunsa savivedellä. Sodankäynnin kuvauksissa Viita käytti myös vaimolleen tuttuja metaforia: Vihollisen tykinkranaattia hän kutsui *kuumaveriseksi kynäilijäksi* ja tuhoja vihollisen *kirjoitukseksi*, kun tämä *kirjoitti valmiiksi koko lehtiön*. Pommeja hän kutsui *postipaketeiksi* tai *muniksi*, joita *ampiaiset* eli vihollisen pommikoneet pudottivat miesten niskaan. Metaforaa Viita käytti myös kirjoittaessaan seksuaalidiskursseja, ja seksuaalisten aiheiden käsittely esiintyy toistuvasti sodan loppuun saakka mitä erilaisimmin metaforin.

Aineistosta tekemieni havaintojen perusteella metafora on Viidan sota-ajan kirjeiden sensuurin uhmaamisen diskurssien merkittävin yksittäinen ominaisuus, ja se esiintyy usein yhdessä ironian kanssa. *Moreeni*-romaanin tekstin analysoinnissa Niinimäki ei rajaa Viidan ironiaa pelkäksi negatiiviseksi puheeksi. *Moreenissa* ironia on osa huumoria ja vaikuttaa siihen, halutaanko tekstillä antaa positiivinen, myötätuntoa herättävä sävy vai negatiivisuuden vaikutelma. Niinimäki esittelee *Moreenista* useita tyypillisiä kielen ironiaa kannattavia keinoja, kuten esimerkiksi retoriset kysymykset ja huudahdukset, intertekstuaaliset viittaukset, kieltämisen ja liioittelun. Ironisesta ilmauksesta on mahdollista erotella erilaisia sävyjä, kuten esimerkiksi lempeä, suojeleva tai puolustava ironia. Ironisia keinoja Viita on käyttänyt myös sota-ajan kirjeteksteistä runsaasti, mutta kirjetekstien sisältämistä ironian sävyistä puuttuvat *Moreenissa* esiintyvät edellä mainitut lempeät, suojelevat ja puolustavat sävyt. Viidan ironian kärki sota-ajan kirjeissä kohdistuu esimiehiin, lottiin, työkavereihin, saksalaisiin sotilaisiin sekä yleensä sotaan ja sen järjettömyyteen.

Varusmiespalvelun ja sotavuosien aikana kirjoittamalla kirjeillä voi tulkita olleen Viidalle yhteydenpidon ja kokemusten jakamisen lisäksi myös kirjailijauran alkuun ajoittuva erilaisten kielellisten vaihtoehtojen kokeilu- ja harjoittelutehtävä, josta saamiaan kokemuksia hän hyödynsi ensimmäisessä romaanissaan *Moreeni* ja myös esikoisteoksessaan runokokoelmassa *Betonimylläri*.

Viita kertoi vaimolleen kirjeessään 21.1.1944 ruvenneensa kirjoittamaan romaania. Siitä oli tuolloin jo kuusikymmentä sivua valmiina. Hän lisäsi romaanin alkulehdiltä näytteitä [--] *että pääset hiukan tyylistä kärryille.*

Lauri Viidan kirjeiden välittämä kuva on kirjoittajansa mukainen; tekstit ovat henkilökohtaisia ja rohkeita, ja rohkeuden osoitukset kanavoituvat hänen sensuuria uhmaaviin diskursseihinsa. Viidan sota-ajan kokemukset tutkielmani aineiston perustella kuvastavat kielellisesti lahjakkaan kirjoittajan itsenäistä vapaata ajattelua, jota Viita ei sallinut kenenkään rajoittaa. Kirjoittajan kielelliset resurssit ovat kiistattomia, hänen käyttämiensä kielellisten keinojen valikoima on runsas ja moniäänisyyden kyllästävä.

Lauri Viidan sotahuuto varusmiesajalta sisälsi jo sen runsaan ja monipuolisen kielenpiirteiden kirjon, jolla hän välitti myöhemmin sotavuosien sensuurinkin aikana itsenäiset ajatuksensa, mielenliikkeensä, kuulumisensa ja kaipauksensa kotirintamalle (5.10.1938).

(71) *Isänmaa, velvollisuus! Hah-hah-haa! Voimaton jymähtää orjan nyrkki ihmisyyden oveen. Kaiku hukkuu harmaaseen usvaan, maailmankaikkeuden typerään kaaokseen. Ihmisyyt, et sitä löydä, ellet omaan itseesi syvenny. – Turhaako kaikki? Ehkä, mutta aikansa kutakin, sanoi pässi, kun päätä hakattiin. Kuitenki: minkä kirjoitin, sen kirjoitin.*

Tutkielmassani olen käsitellyt yhden sotilaan kirjeiden diskursseja ja sensuurin määräysten uhmaamisen vaikutusta kirjeiden sisältöön. Tämän tietyn sotilaan, lahjakkaan kielentaitajan ääni pääsee nyt kuuluviin sotakirjetutkimuksen genressä laajentaen tietämystä inhimillisestä kokemuksesta ja suomen kielen monipuolisista keinoista sanoittaa tuntemuksia poikkeusoloissa. Sotilas Lauri Viidan henkilökohtaisten kirjeiden diskurssit osoittautuivat tutkielmani aineiston perusteella moniäänisiksi ja sensuurisääntöjen rajoituksista vapaiksi ilmaisuiksi. Koska rajasin tutkimusnäkökulmani sensuurin uhmaamisen diskursseihin, ja siten Viidan varusmiesajan runsas kirjeaineisto karsiutui tutkimusaineistostani, paljon kiinnostavaa ja innostavaa aiheistoa jäi tulevien tutkijoiden tarkasteltavaksi.

7 LÄHTEET

- AHONEN, PIIA 2019: *Affektisuuden kielelliset ilmaisukeinot ja parisuhteen ylläpitäminen sota-ajan kirjeenvaihdossa*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen tutkinto-ohjelma. Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta. Tampereen yliopisto.
- HS = HELSINGIN SANOMAT 8.7.1941: Eero: *Muistakaamme poikia siellä jossakin*.
- HAGELSTAM, SONJA 2006: Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa. – Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, s. 213–227. Helsinki: Minerva.
- HAGELSTAM, SONJA 2011: Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa. – Maarit Leskelä, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*, s. 299–328. Historiallinen Arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAGELSTAM, SONJA 2014: *Röster från kriget: en etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1941–1944*. Avhandlingen. Åbo. Åbo Akademi University Press. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-765-725-9> (7.2.2019)
- HAGELSTAM, SONJA JA TASKINEN, ILARI 2015: Hiljaisuuden myytit. Postisensuuri, vaikeneminen ja etulinjan kokemukset sota-ajan kirjeissä. – Marko Tikka, Ilari Taskinen ja Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*, s. 44–47, 49–51, 52. Tampere: Postimuseo ja Tampereen historiallinen seura.
- HEIKKINEN, VESA 2012: Diskurssi: Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä ja Mikko Lounela (toim.), *Genre-analyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*, s. 94–97. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus Oy.
- HUUHTANEN, TAINA 1986: *Jatkosodan kirjeet*. Helsinki: Otava.
- HÄMÄLÄINEN, SIMO 1963: *Suomalainen sotilasslangi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JOKINEN, ARTO 2000: *Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri*, s. 140, 145–146. <http://tampub.uta.fi/handle/10024/68040>
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2005: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiöinä. Markku Haakana ja Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys*, s. 9–42. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KATAJAMÄKI, SAKARI 2016: *Kukunor: Uni ja nonsensekirjallisuuden traditio Lauri Viidan runoelmassa*. Väitöskirja. Yleinen kirjallisuustiede. Helsinki. Helsingin Yliopisto. ntaamo. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/160142>
- KATAJAMÄKI, SAKARI 2016: *Nykykirjailija Lauri Viita 100 vuotta: juhluvuosi on alkanut*. <http://neba.finlit.fi/blogi/nykykirjailija-lauri-viita-100-vuotta-juhlavuosi-on-alkanut/>
- Kenttäpostiopas (joukkoja varten)* 1941. Puolustusvoimain pääesikunta. Koulutusosasto. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otavan Kirjapaino.
- KOPSA, PENTTI 1991: *Kenttäposti 1941–1945*, Helsinki: Painotalo MIKTOR.
- KOSKI, MAUNO 1992: Erilaisia metaforia. Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne ja Tiina Onikki (toim.), *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*, s. 13–32. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KUUSI, MATTI 1984: *Sananlaskut*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- LAHTINEN, ANU – LESKELÄ-KÄRKI, MAARIT – VAINIO-KORHONEN, KIRSI – VEHKALAHTI, KAISA 2011: Kirjeiden uusi tuleminen. Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*, s. 9–28. Historiallinen Arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- METSBERG, KIMMO 2012: *"Kirjoitan sinulle vähän vaikka ei täältä mitään erikoista kuulu"*. Historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- METSBERG, KIMMO 2015: Kirjeenvaihdon valvojat. Kenttäpostin ja kirjesensuurin järjestäminen talvi- ja jatkosodassa. – Marko Tikka, Ilari Taskinen ja Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*, s. 30–43. Tampere: Postimuseo ja Tampereen historiallinen seura.
- MIKKOLA, MARJA-RIITTA 2017: Koti, uskonto ja isänmaa. Sodanjohdon eetos sotilaiden ja kotirintaman kirjeissä. Liisa Mustanoja (toim.), *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944*, s. 21–39. Tampereen yliopisto.
- MUSTANOJA, LIISA (toim.) 2017: *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944*, s. 4–20. Tampere Studies in Language, Translation and Literature: B5. Tampere: Tampereen yliopisto.
- NIEMINEN, JARMO 2017: *Taavetti Heikkinen Rintaman poliisi Valvontaupseerin päiväkirja 1941–1944*. Liettua: Gummerus Kustannus Oy.
- NIINIMÄKI, ANNELI 2015: *Moniääninen Moreeni. Referointi ja moniäänisyys Lauri Viidan Moreenissa*. Väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 2041. Tampere. Tampereen yliopisto: Suomen Yliopistopaino Oy - Juvenes Print. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9766-7>
- NIKANNE, URPO 1992: Metaforien mukana. Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne ja Tiina Onikki (toim.), *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*, s. 60–78. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAJUNEN, MARJO 2019: *"Ehkä elämä 10 vuoden päästä hymyilee silloin ei enää ainakaan ole lasten pelkoa"* Äidin negatiivisten tunteiden diskurssi sodanaikaisissa kirjeissä. Pro gradu-tutkielma. Suomen kielen tutkinto-ohjelma. Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta. Tampereen yliopisto.
- PEHKONEN, ERKKA 2013: *"Poikasi täältä jostakin": narratiiviset resurssit, diskurssit ja luovuus kirjoittaen kerrotuissa identiteeteissä jatkosodan aikaisissa kirjeissä*. Väitöskirja. Etnologia. Jyväskylä. Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/42572>
- PEHKONEN, ERKKA 2015: Kirjetutkimuksen etiikkaa. – Marko Tikka, Ilari Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*, s. 60–73. Tampere: Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura.
- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYENEN, ANNE 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- PIETIÄINEN, JUKKA 1988: *Suomen postin historia 2*. Helsinki: Posti- ja telelaitos.
- PILKE, HELENA 2011: *Julkaiseminen kielletty. Rintamakirjeenvaihtajat ja päämajan sensuuri 1941–1944*, s. 11. Historiallisia tutkimuksia 257. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PULKKINEN, JONNA & WIST, MIKA 2017: *Viinalla terästetty sota. Alkoholi sotavuosina 1939–1944*, EU: Atena Kustannus Oy.

- Raamattu*: Vanhan testamentin käännös vuodelta 1933 ja Uuden Testamentin käännös vuodelta 1938.
- RAHTU, TOINI 2005: Vilin pilkka. Markku Haakana ja Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys*, s. 282–335. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAHTU, TOINI 2006: *Sekä että. Ironia koherenssina ja inkohereenssina*. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 2006. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- RINTALA, JENNI 2018: *Etelä-Pohjanmaan murre sota-ajan kirjeissä*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen tutkinto-ohjelma. Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta. Tampereen yliopisto.
- RIIHONEN, HELMI 2019: *"On vallan perkelettä kun et kirjoita"*. Kiroilu sota-ajan kirjeissä. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen tutkinto-ohjelma. Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta. Tampereen yliopisto.
- ROSI, JANETTE 2018: *"Mutta ei me surra. Meidän teltassa kukoistaa hirtehisuumori"*. Huumori sodanaikaisissa kenttäpostikirjeissä. Kirjallisuuden Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- SAARINEN, SIRKKA 1992: Marilaisen arvoituksen metaforat. Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne ja Tiina Onikki (toim.), *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*, s. 140–154. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SILÉN, SARA 2017: "Täällä ollessa vasta aukee silmä ja sydän tajuamaan omat tunteensa." Parisuhdediskursseja sota-ajan kirjeissä. Liisa Mustanoja (toim.), *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944*, s. 94–111. Tampereen yliopisto.
- SILÉN, SARA 2019: *Uskollisuuden ja mustasukkaisuuden diskursseja jatkosodan kirjeenvaihdossa*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen tutkinto-ohjelma. Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta. Tampereen yliopisto.
- TASKINEN, ILARI 2015: Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta. Marko Tikka, Ilari Taskinen ja Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*, s. 12–29. Tampere: Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura.
- TIKKA, MARKO, TASKINEN ILARI JA SEIJA-LEENA NEVALA-NURMI 2015: Kirjeiden tutkimaton maailma. Marko Tikka, Ilari Taskinen ja Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*, s. 6–9. Tampere: Postimuseo ja Tampereen historiallinen seura.
- TOLMUNEN, TAPIO 2012: *Suomen uljaat sotilaat Ylipäällikkö Mannerheimin päiväkäskyt vuosina 1939–1944*. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.
- VARPIO, YRJÖ 1973: *Lauri Viita. Kirjailija ja hänen maailmansa. Lauri Viidan tuotanto elämäkerrallisia, yhteiskunnallisia ja kirjallisuushistoriallisia taustatekijöitä vasten tarkasteltuna*. Helsinki: WSOY.
- VIITA, LAURI 1950: *Moreeni*. Helsinki: WSOY.
- VIITA, SEPPO 2017: *Lauri Viita – Kirjeitä 1938–1944*. Helsinki: Picaset.
- VILKUNA, KUSTAA 1962: *Sanan valvontaa. Sensuuri 1939–1944*. Helsinki: Otava.

Verkkolähteet

<https://research.uta.fi/sotakirjeet/>

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>

<https://www.talvisota.fi/taistelut/>

KANSANPERINTEEN ARKISTO: <https://sites.tuni.fi/kansanperinne/>

KOTIMAISTEN KIELTEN KESKUS <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/> Genreanalyysi.pdf

LAURI VIITA -MUSEO: <http://www.lauriviitamuseo.fi/lauri-viita-seura/> (16.5.2019)

MANNERHEIM, C. G. E. 1939: Ylipäällikön päiväkäsky n:rl, 1.12.1939. Mannerheim-museo. <https://www.mannerheim-museo.fi/assets/Uploads/paivakaskyt/fin-no1.png> (3.6.2019)

RAUNIO, ARI: [https://www.talvisota.fi/taistelut/karjalan-kannaksen-taistelut/joulukuun torjuntataistelut 1939/](https://www.talvisota.fi/taistelut/karjalan-kannaksen-taistelut/joulukuun-torjuntataistelut-1939/) (3.6.2019)

SKS, KATAJAMÄKI, SAKARI 2016: <http://neba.finlit.fi/blogi/nykykirjailija-lauri-viita-100-vuotta-juhlavuosi-on-alkanut/> (18.4.2019)

SOTA-AJAN KIRJEENVAIHDON LINGVISTINEN TUTKIMUS: <https://research.uta.fi/sotakirjeet/>

TIETEEN TERMIPANKKI: <http://tieteentermipankki.fi/wiki/>